

Vier je mee...?

*Forumtheater als bijdrage aan de
morele ontwikkeling van jongeren*

Drs. Jodi Mak
Dr. Majone Steketeer
Drs. Suzanne Tan

Mei 2006

Inhoudsopgave

	Voorwoord	5
1	Inleiding en opzet van het onderzoek	7
	1.1 Inleiding	7
	1.2 Probleemstelling	8
	1.3 Het onderzoek	10
	1.4 Onderzoeksopzet	11
	1.4.1 Opzet deelonderzoek 1: Beknopte methodiekbeschrijving en procesanalyse	11
	1.4.2 Opzet deelonderzoek 2: Ervaringen en effecten	12
	1.5 Opzet van het rapport	13
2	Methodieken in de theatervoorstelling ‘Vieren’	15
	2.1 Inleiding	15
	2.2 Forumtheater	16
	2.3 De voorstelling ‘Vieren’	17
	2.4 Morele ontwikkeling	19
	2.5 Methodiek	21
	2.6 Voorbereiding en evaluatie van de voorstelling	24
3	Ervaringen van jongeren en begeleiders	27
	3.1 Inleiding	27
	3.2 Drie settings, drie voorstellingen	28
	3.2.1 Drie settings	28
	3.2.2 Drie voorstellingen	29
	3.3 Ervaringen van jongeren en begeleiders met de voorstelling	38
	3.3.1 Interviews met leerlingen, docenten en begeleiders	38
	3.3.2 Voorbereiding en verwachting	39
	3.3.3 Mening over de voorstelling	40
	3.3.4 Inspringen en participeren	44
	3.3.5 Herkenbaarheid van de morele dilemma’s	45

3.4	Effecten van de voorstelling	47
3.4.1	Effecten volgens de jongeren	48
3.4.2	Effecten volgens docenten en begeleiders	49
3.4.3	Behoeftte aan oplossingen	51
3.5	Activiteiten in aansluiting op de voorstelling	52
3.6	Samenvatting en conclusies	54
4	Effectenmeting	59
4.1	Inleiding	59
4.2	Methodische verantwoording	59
4.3	Achtergrondkenmerken respondenten	64
4.4	Vergelijking eerste en tweede meting	65
4.4.1	Opvattingen over sociaal onwenselijk tot delinquent gedrag naar thema	65
4.4.2	Opvattingen naar de stadia van moreel redeneren van Kohlberg	74
4.4.3	Opvattingen naar de belevingsschaal van Schinkel	78
4.4.4	Feitelijke gedragingen	82
4.4.5	Probleemoplossend vermogen	88
4.5	Motieven gedragingen en mening familie en vrienden	96
4.6	Conclusie effectenmeting	98
4.7	Slotconclusie: effecten van de voorstelling 'Vieren'	101
5	Conclusies en aanbevelingen	107
5.1	Inleiding	107
5.2	De voorstelling 'Vieren'	108
5.3	De zienswijze en gedragingen van jongeren wat betreft antisociale gedrag	110
5.4	Wat levert forumtheater op?	111
5.5	De overdraagbaarheid van de interventie naar andere instellingen	113
5.6	Aanbevelingen en suggesties	114
	Literatuur	117
	Bijlage 1 Vragenlijst (versie voor scholen)	119

Voorwoord

Waarden en normen moeten de leerlingen ook in het onderwijs en door onderwijsgeevenden bijgebracht worden. Ik lijk wel op een Minister van Onderwijs: weer een protocol opstellen, handtekeningen er onder en ineens zijn alle leerlingen ook in cluster 4 modelleerlingen geworden en met één vingerwijzing naar het protocol is elk ongewenst gedrag weg.

Neen, zo werkt het niet zeker niet bij die jongens en meiden waarvan de buitenwereld het idee heeft dat zij helemaal geen waarden en normen hebben. Dit zijn toch die jongens en meiden die overal rondhangen, zich vervelen, overlast veroorzaken en als je, als volwassene, hen daarop aanspreekt kun je een grote mond krijgen of erger.

Toch hebben ook deze jongeren dilemma's, denken ze over zaken na en hebben ze hun eigen twijfels. Vaak reageren zij stereotiep, alsof er geen andere reactie mogelijk is. Zij verwerken lang niet alles via onze woorden en onze taal. Jongeren hebben uitdaging en beleving nodig. Wanneer je ze mee kunt krijgen met uitdaging en beleving merk je hun overwegingen, hun manier van in de wereld staan en hun reacties op die wereld. Geeft de jongeren hun eigen middelen en manieren om eigen ervaringen op te doen en op hun eigen wijze daarop te reageren.

Het hiervoor liggend onderzoeksverslag voldoet aan de eisen van een evidence based onderzoek en aan de eisen van de pedagogiek als praktische wetenschap. In een cyclisch proces wordt de

praktijk aan een wetenschappelijk onderzoek onderworpen om de praktijk kwaliteitsverhogend van dienst te kunnen zijn.

Net als in alle delen van de pedagogiek komt ook hier het transferprobleem als knelpunt naar voren: hoe de kennis in de praktijk te brengen. Daarbij komt dat niets lastiger is dan gedragsveranderingen. Ik zeg ook eerlijk dat ik blij ben dat de hypothese van het onderzoek niet is bevestigd. Stel je voor dat je met één interventie het gedrag van jongeren structureel kon veranderen. Wat zou dat zeggen over de kwaliteit van de pedagogiek? Maar we weten inmiddels dat oud gedrag afleren lastiger is dan nieuw gedrag aanleren en leren gaat, zeker bij jongeren met gedragsproblemen, niet van de ene dag op de andere. Creëer een omgeving waarbinnen het nieuwe gedrag een functie heeft en beloond kan worden.

Daarin geeft dit onderzoek aanknopingspunten. Het is nu de daad bij het woord. Dit onderzoek toont aan dat de dilemma's die worden voorgeschoteld de tongen los maken. De jongeren zijn betrokken bij de onderwerpen die voor het voetlicht worden gebracht. Ze steken er op in, ze springen er in. Nu is het onderwijs aan de beurt.

De methodiek van Formaat, het forumtheater, geeft aanknopingspunten om de dilemma's onder woorden te brengen en voor onze jongeren om er serieus mee bezig te zijn. Daarmee begint het besef dat er ook nog andere gedragskeuzes te maken zijn dan hun eerste reactie. De bewustwording als basis van ander gedrag. Nu nog de inbedding in het schoolprogramma, in de dagelijkse gang van zaken. We doen de hele dag niets anders dan onze jongens en meiden aanspreken op meer gewenst gedrag. Dat is anders dan een losse theatervoorstelling. Deze theatervoorstelling is mijns inziens dan ook niet het sluitstuk van ontwikkeling van andere normen, doch slechts het begin.

Collega's in het onderwijs, doe er je voordeel mee. Laat het werken.

Ruud Janse

Voorzitter van de Landelijke Vereniging Cluster 4 en directeur van de Korczakschool in Middelburg

1 Inleiding en opzet van het onderzoek

1.1 Inleiding

Is het mogelijk om jongeren normen en waarden bij te brengen door middel van forumtheater? In Nederland maakt iedereen - ouders, docenten, beleidsmakers - zich in toenemende mate zorgen over de morele ontwikkeling van jongeren. Hangjongeren die overlast bezorgen in de wijk, jongeren die bedreigingen uiten op school en geweld plegen: het zijn problemen die hoog op de politieke agenda staan. De afstand die instituties als jeugdzorg, school en politie tot de jeugd hebben kan groot zijn. Een van de manieren om met jongeren over sociaal en antisociaal gedrag te communiceren is forumtheater. Stichting Formaat heeft een interactieve theatervoorstelling gemaakt over morele dilemma's die aansluit bij de leefwereld en morele ontwikkeling van jongeren in het vmbo, cluster-4-onderwijs¹ en justitiële jeugdinrichtingen (JJI's).

In 2004 trok de forumvoorstelling, 'Vieren' genaamd, langs twintig cluster-4-scholen, internaten en justitiële jeugdinrichtingen in Nederland. Dit pilotproject had tot doel te onderzoeken of het mogelijk was om een forumtheatervoorstelling te maken die:

- qua vormgeving en artistiek concept aansluit bij de belevingswereld van jongeren op cluster-4-scholen, in internaten en JJI's;

¹ Cluster 4-onderwijs is speciaal onderwijs voor geïndiceerde leerlingen met psychiatrische en/of gedragsstoornissen.

- qua inhoud aansluit bij de morele ontwikkeling van deze jongeren;
- in staat is om (gedrags-)veranderingen in gang te zetten bij deze kwetsbare jongeren.

Het project werd als geslaagd beschouwd. De eerste twee doelstellingen zijn gerealiseerd. De positieve reacties tijdens de tournee gaven aanleiding om de voorstelling te prolongeren. In 2005 trok 'Vieren' zowel langs cluster-4-scholen en JJI's als langs instellingen in het reguliere onderwijs, met name in het vmbo en het jongerenwerk. 'Vieren' past in het preventieve beleid van scholen en gemeenten. De voorstelling wordt verbeterd en het methodische concept geoptimaliseerd.

Om aan te tonen dat ook de derde doelstelling gerealiseerd kan worden, is onderzoek naar de effecten van forumtheater wenselijk. Aan het Verwey-Jonker Instituut is gevraagd te onderzoeken wat de ervaringen van betrokkenen met deze methodiek zijn, en welke (ervaren) effecten van de forumvoorstelling op jongeren en hun eventuele (gedrags-)veranderingen te constateren zijn.

1.2 Probleemstelling

Het hoort bij jongeren om te experimenteren met grensoverschrijdend gedrag en risicovolle situaties op te zoeken (Boutellier, 2002). Het is belangrijk dat jongeren ook binnen bepaalde kaders de ruimte krijgen om te experimenteren en om fouten te maken. Daar begint de pedagogische verantwoordelijkheid van ouders, scholen, jeugdwerk of andere maatschappelijke organisaties. Jongeren moeten een moreel besef leren ontwikkelen om een onderscheid te kunnen maken tussen goed en kwaad en in staat zijn daarnaar te handelen. Piaget en na hem Kohlberg zijn de grondleggers van de theorie over de ontwikkeling van het moreel besef van kinderen. Het morele redeneren van kinderen kent volgens hen een ontwikkeling die volgens een vast, onomkeerbaar proces verloopt. Door middel van gedragscorrecties ontwikkelen jongeren een geabstraheerd rechtvaardigheidsgevoel waarin zij een moreel oordeel kunnen bepalen dat zowel voor henzelf als de samenleving geldt. Over het algemeen wordt het bevorderen van het moreel besef van kinderen als een belangrijk opvoedingsdoel gezien.

Veel van de overlast van jongeren komt volgens de ouderen voort uit een gebrek aan normen- en waardenbesef. Jongeren

krijgen echter steeds meer te maken met een aantal subtiele codes over wat behoorlijk gedrag is. Er is geen sprake meer van een eenduidige moraal, maar van een gefragmenteerd stelsel van normen en waarden. Instellingen zoals de kerk, het onderwijs of het verenigingsleven verliezen steeds meer hun greep op individuele meningen en beslissingen op het vlak van ethiek (Deklerck & Depuydt, 2004). Moraliteit wordt gevonden in kleine groepen, in lokale situaties en in de instituties, die zich voor de opgave gesteld zien hun eigen normatieve uitgangspunten te formuleren (Boutellier, 2002). In gezinnen wordt onderhandeld over de huisregels, scholen stellen hun eigen uitgangspunten op, de horeca formuleert gedragsregels en in de grote steden discussieert men over stadsetiquette. Het moreel besef is in de huidige samenleving niet verdwenen, maar dient wel opnieuw gedefinieerd te worden.

De methode van het forumtheater tracht hierin een brug te slaan door jongeren 'aansprekend' aan te spreken en bewust te maken van hun eigen rol en verantwoordelijkheid. Door middel van interactief toneelspel tracht men jongeren bewust te maken van de grens tussen wat zij nog wel kunnen maken en wat niet meer. Wat is hun eigen verantwoordelijkheid in de beslissingen die zij nemen en de gevolgen die hun beslissingen hebben op anderen en op henzelf? Jongeren in de meer problematische categorie weten nogal eens handig gebruik te maken van het heersende gezagsvacuüm tussen gezin, school en de straat en de partijen slim tegen elkaar uit te spelen. Zij stellen: "*...als niemand mij tegenhoudt, ga ik in de fout en dan is het niet mijn schuld!*". Dit wordt hen soms ook mogelijk gemaakt door het ontbreken van connecties tussen instituties onderling en het wantrouwen dat soms over en weer speelt. Deze jongeren hebben minder kansen in de samenleving en bepaalde cultureel breedgedragen doelen (zoals materiële zaken) liggen voor hen niet binnen bereik. Als reactie daarop kunnen zij zich afzetten tegen de gevestigde orde en crimineel gedrag goedpraten omdat zij daarmee wel in staat worden gesteld deze doelen te bereiken (Merton, 1956). Interventies die aansluiten op de leefwereld (belevingswereld, morele ontwikkeling) van jongeren claimen een beter bereik van deze complexe doelgroepen in cluster-4-scholen, internaten en JJI's. Het is een interessante onderzoeksvraag of dit in de praktijk ook daadwerkelijk zo functioneert.

Daarnaast is de vraag gerechtvaardigd of een goede aansluiting bij de meer complexe doelgroepen ook geldt voor 'gewone' jon-

geren binnen instellingen in het reguliere vmbo-onderwijs of het jongerenwerk. Niet alleen vertonen deze jongeren vaak andere typen gedragingen, bijvoorbeeld relatief onschuldig (puberaal) overlastgevend gedrag dat voortkomt uit verveling en vermaak, hun ouders zijn dikwijls zeer pedagogisch betrokken bij de opvoeding (Spierings & Goderie, 2004). Voor deze groep jongeren is vermoedelijk 'bewustwording' van de 'schade' die zij met hun 'onschuldige' gedrag veroorzaken van relatief groot belang. In dit onderzoek is gekeken of de interventie van Stichting Formaat op de uiteenlopende doelgroepen aansluit.

1.3 Het onderzoek

Het onderzoek is gericht op de *ervaringen* van jongeren en hun begeleiders met forumtheater en de *effecten* op het gedrag en/of de opvattingen van jongeren. Het doel van het onderzoek is aan te tonen of het stimuleren van zelfreflectie bij jongeren via deze interventie wel of niet leidt tot veranderingen in opvattingen en/of gedrag.

Om dit doel te bereiken worden in dit onderzoek twee stappen gezet:

1. Inzicht verschaffen in de werking van de interventie.
2. Meten van de ervaringen van de jongeren en hun begeleiders en bepalen van het effect van de interventie.

Er wordt daarbij een vergelijking gemaakt tussen drie typen instellingen, te weten regulier onderwijs, speciaal onderwijs en JJI's. De onderzoeksresultaten kunnen worden gebruikt om de kwaliteit van de interventie te verbeteren en de overdraagbaarheid van de interventie te bepalen. Het onderzoek dient daarmee naast een praktisch doel (overdracht) ook een wetenschappelijk doel (bewezen effectiviteit).

De onderzoeksvragen luiden als volgt:

1. Hoe werkt de interventie van forumtheater en hoe verloopt de implementatie?
2. Waarom doen instellingen mee aan forumtheater en wat verwachten zij aan resultaten voor de jongeren die zij begeleiden?
3. Zijn er verschillen aan te wijzen tussen de verwachtingen die jongeren hebben van forumtheater bij de drie typen instellingen?

4. Zijn er verschillen aan te wijzen tussen de verwachtingen die begeleiders van jongeren hebben van forumtheater bij de drie typen instellingen?
5. Hoe kijken jongeren aan tegen hun gedragingen en in welke mate en vorm voelen zij zich verantwoordelijk voor de gevolgen van hun eventuele probleemgedragingen (gewelddadige en antisociale gedragingen)?
6. Verandert de zienswijze of veranderen de gedragingen van jongeren na deelname aan de interventie?
7. Indien er een verandering optreedt in zienswijze en/of gedragingen bij jongeren, hoe valt deze te verklaren?
8. Indien er een verandering optreedt in verantwoordelijkheidsgevoel bij jongeren, hoe valt deze te verklaren?
9. Zijn er verschillen aan te wijzen tussen jongeren in de drie typen instellingen in de verandering van zienswijze, gedrag en verantwoordelijkheidsgevoel voor en na de interventie?
10. In hoeverre zijn de veranderingen van zienswijze, gedrag en verantwoordelijkheidsgevoel toe te schrijven aan de interventie?
11. In hoeverre is de interventie overdraagbaar naar instellingen die andere doelgroepen jongeren begeleiden?

1.4 Onderzoeksopzet

Voor de opzet van het onderzoek is gekozen voor twee deelonderzoeken. Het eerste deelonderzoek richt zich op het beschrijven van de methodiek en een procesanalyse. Deelonderzoek 2 is gericht op de empirische dataverzameling waarbij gekozen is voor een combinatie van focusgroepsgesprekken, interviews en een voor- en nameting. Beide methoden worden hieronder toegelicht.

1.4.1 Opzet deelonderzoek 1: Beknopte methodiekbeschrijving en procesanalyse

In het eerste deelonderzoek is een beknopte beschrijving gemaakt van de methodiek van forumtheater. Hiertoe is een korte literatuurstudie verricht. Daarnaast is er een uitgebreid interview gehouden met de coördinator van Formaat. Om goed inzicht te krijgen in de theatervoorstelling zelf en de interacties die tijdens de voorstelling plaatsvinden zijn de onderzoekers bij de voorstellingen in de drie instellingen aanwe-

zig geweest voor observatie. Daarnaast zijn gesprekken gevoerd met begeleiders van jongeren in de drie typen instellingen (regulier onderwijs, cluster 4 en JJI). Het methodische concept en de aansluiting ervan op de doelgroep (belevingswereld, morele ontwikkeling) waren onderwerp van gesprek. De gesprekken vonden plaats op locatie na afloop van de voorstelling.

1.4.2 Opzet deelonderzoek 2: Ervaringen en effecten

Het tweede deelonderzoek richt zich op de concrete ervaringen die de betrokken jongeren en hun begeleiders hebben met de voorstelling 'Vieren' en op de vermoedelijke en te meten effecten op (gedrags-)veranderingen bij jongeren. In dit deelonderzoek worden verschillende methoden gebruikt.

Interviews met de begeleiders of docenten

Met de begeleiders of docenten van de jongeren bij de drie typen instellingen (regulier en speciaal onderwijs, JJI) zijn gesprekken gevoerd, direct na de voorstelling en vier tot zes weken later. Er is met één begeleider per instelling gesproken. In de gesprekken zijn de verwachtingen van de begeleiders doorgesproken. Daarbij zijn de gesprekken met name toegespitst op de vraag of hulpverleners/onderwijzers bij kinderen die hebben deelgenomen aan de forumvoorstelling een verschil zien in gedrag (beter, slechter, ander gedrag) direct na en vier tot zes weken na de interventie.

Voor- en nametingen van gedrag via zelfrapportages bij de jongeren

Aan jongeren die de voorstelling 'Vieren' hebben bijgewoond is voorafgaand aan de voorstelling een vragenlijst voorgelegd. Met deze vragenlijst zijn de gedragingen, motieven en opvattingen met betrekking tot delinquente gedragingen van jongeren onderzocht. Er is tevens gemeten in hoeverre jongeren in de drie typen instellingen bepaalde afwijkende gedragingen 'normaal' vinden, en wat in hun optiek de peergroup en de ouders van deze gedragingen vinden.

Vier tot zes weken later is de vragenlijst opnieuw voorgelegd aan de jongeren die de voorstelling hebben bijgewoond. Dit korte tijdsinterval werd aangehouden om het wegebben van effecten van de forumvoorstelling te voorkomen. De voor- en nameting geven inzicht in gerapporteerde veranderingen bij jongeren.

Focusgroepen

De focusgroepmethode bestaat uit groepsdiscussies over een specifiek onderwerp, in dit geval verwachtingen van, ervaringen met en (ervaren) effecten van een forumvoorstelling. De methode is 'gefocust' in de zin dat de deelnemers zich als collectiviteit richten op deze interventie. Bij een focusgroepsdiscussie staat een beter begrip van een gegeven thema centraal. Het doel is inzicht te verkrijgen in het spectrum van mogelijke reacties en op de manier waarop deze reacties tot stand komen. De focusgroepmethode is ontwikkeld door Merton (Merton et al., 1956) en wordt veelvuldig toegepast bij marktverkenningen en politieke peilingen. De focusgroepmethode is vooral een goede keuze als het gaat om onderzoek naar meningen, behoeften, voorkeuren en percepties (Barbour & Kitzinger, 1999; Krueger, 1988 & 1994. In Hooghiemstra, 2003).

De focusgroepmethode (Hooghiemstra, 2003) heeft de volgende kenmerken:

- Er is een duidelijke focus; in sociaal-wetenschappelijk onderzoek is dit meestal een groepsdiscussie over een gegeven thema.
- In focusgroepen staat de interactie tussen de groepsleden centraler dan de interactie tussen de gespreksleider en de participanten. Dit vereist een specifieke inzet van de gespreksleider (weinig sturend, maar juist stimulerend optreden).
- Het gaat in focusgroepen om het verkrijgen van diepte-informatie.

In dit onderzoek zijn focusgroepen van vier leerlingen die aanwezig waren bij de voorstelling georganiseerd. De focusgroeps-gesprekken zijn gehouden direct na afloop van de voorstelling.

1.5 Opzet van het rapport

Het rapport bestaat uit drie inhoudelijke hoofdstukken en een concluderend slothoofdstuk. In hoofdstuk 2 wordt de methodiek die aan de voorstelling ten grondslag ligt beschreven. Daarbij komt ook de opzet en de inhoud van de voorstelling 'Vieren' aan de orde. In hoofdstuk 3 staan de ervaringen van de jongeren en hun begeleiders centraal. Dit hoofdstuk doet verslag van de observaties tijdens de voorstelling, en de interviews met jongeren, docenten en begeleiders. Hoofdstuk 4 behandelt het kwan-

titatieve deel van het onderzoek en beschrijft op basis van de gehouden voor- en nameting welke effecten de voorstelling heeft op de morele ontwikkeling en het gedrag van de jongeren. Hoofdstuk 5 sluit deze rapportage af met conclusies over de voorstelling.

2 Methodieken in de theater- voorstelling 'Vieren'

2.1 Inleiding

De voorstelling 'Vieren' wordt gespeeld door acteurs van Stichting Formaat. Formaat is voortgekomen uit de in 1987 opgerichte Rotterdamse stichting 't Wicht. Deze stichting opereerde op het snijvlak van theater en educatie. Na verschillende producties over onder meer pesten, racisme en seksuele intimidatie op de werkplek is de groep in 1996 opgeheven. Twee jaar later richtten medewerkers van de voormalige groep Stichting Formaat op. Formaat stelt belangrijke maatschappelijke thema's aan de orde door middel van forumtheater. De stichting laat zich daarbij sterk inspireren door het Theater van de Onderdrukten. Dit is een methode die in de jaren zestig in Zuid-Amerika, onder leiding van de Braziliaanse theatermaker Augusto Boal, is ontstaan. In 1976 werd de methode in Europa geïntroduceerd, rond 1980 ook in Nederland. Doel van het Theater van de Onderdrukten is om een dialoog tussen mensen tot stand te brengen. Het publiek is daarom geen passieve toeschouwer maar actief deelnemer: maatschappelijke vraagstukken en hun oplossingen worden gezamenlijk onderzocht. Ook 'Vieren' is een forumtheatervoorstelling. Met deze voorstelling beoogt Formaat het moreel redeneren van jongeren te beïnvloeden (www.formaat.nl). In dit hoofdstuk wordt uitgelegd wat forumtheater en het stuk 'Vieren' inhouden. Daarnaast is beschreven vanuit welke visie de theatergroep optreedt, en met welke methodieken de groep jongeren probeert te bereiken en beïnvloeden.

2.2 Forumtheater

Letterlijk vertaald betekent forumtheater 'Theater op het marktplein'. Het publiek is het forum en krijgt uiteindelijk de regie over het drama in handen. Een forumvoorstelling bestaat uit twee gedeeltes: een door acteurs gespeeld *anti-model* en een interactief gedeelte. In het anti-model, het model van hoe het niet moet, worden de toeschouwers geconfronteerd met een aantal situaties met een ongewenste afloop. Belangrijk is dat de situaties herkenbaar zijn en dat het publiek zich kan identificeren met de hoofdpersonen. In het tweede gedeelte kunnen zij hun mening geven en enkelen van hen zullen op toneel een personage vervangen. Dit wordt 'inspringen' genoemd. In dit tweede gedeelte staat de vraag centraal wat het personage had moeten doen om de scène anders af te laten lopen. Daarbij proberen de acteurs ook met het publiek de vraag te beantwoorden *hoe* de scène zou moeten aflopen. De nadruk ligt dus op wat het publiek wil bereiken, waarvoor het zich wil inzetten.

Als toeschouwers een personage vervangen, ontstaat er een nieuwe scène. De acteurs proberen zo realistisch mogelijk tegenspel te bieden. Doel van dit inspringen is om een verandering aan te brengen in de situatie. Vervolgens wordt met het publiek besproken of het in het echt zo gaat en wat er nodig zou zijn om in de werkelijkheid ook een verandering aan te brengen (www.formaat.nl).

De verbindingsschakel tussen podium en publiek is de Joker. Hij of zij leidt het tweede gedeelte. De Joker is meer dan een presentator. Hij of zij is zowel goed bekend met het thema van het stuk als met de achtergronden van het publiek. Op die manier kunnen opmerkingen en gedrag van de toeschouwers meteen worden geplaatst. De Joker beschikt ook over een arsenaal aan technieken om datgene wat er uit de zaal komt te verwerken. Dit zijn zowel gespreks- als dramatechnieken.

Een belangrijke rol van de Joker is het zorgen voor een open en veilige atmosfeer. Hij of zij moet rekening houden met de drempel die veel mensen en zeker jongeren voelen voor spreken in het openbaar. Dat geldt nog eens extra voor het op toneel komen. De Joker moet kunnen motiveren zonder te dwingen, kunnen uitdagen zonder te provoceren en feedback kunnen geven zonder te oordelen (www.formaat.nl).

Over het effect van participatief drama in het algemeen en forumtheater in het bijzonder op jonge toeschouwers is de laatste jaren steeds meer bekend geworden. In 2001 en 2003 zijn resp. door de Universiteit Leiden en de Universiteit van Amsterdam onderzoeken uitgevoerd naar voorstellingen van Formaat. De belangrijkste conclusies waren enerzijds dat forumtheater een positief effect heeft op prosociaal gedrag, anderzijds dat effecten versterkt worden door de begeleidende activiteiten die op school/ in de inrichting worden aangeboden. Brits onderzoek uit 2003 heeft een preventief effect van participatief drama op risicojongeren aangetoond. Het gaat daarbij om een bijzondere methode, die ook in het concept van 'Vieren' is verwerkt (www.formaat.nl).

2.3 De voorstelling 'Vieren'

'Vieren' is een forumtheatervoorstelling voor jongeren, waarbij onderwerpen als diefstal, geweld, groepsdruk en verdovende middelen aan de orde komen. De voorstelling is als de pilot 'Anders willen? Anders doen!' in 2004 opgevoerd bij scholen voor zeer moeilijk opvoedbare kinderen (cluster-4) en bij JJI's. Met de pilot zijn in totaal ongeveer 1000 jongeren in de leeftijd van 12-23 jaar bereikt. Formaat wilde met het project participatief drama toepasbaar maken voor leerlingen in het cluster-4-onderwijs. De stichting stelde zich tot doel een voorstelling te maken over morele dilemma's die aansluit bij de leefwereld en de morele ontwikkeling van leerlingen van het cluster-4-onderwijs en de scholen binnen de JJI.

Met de voorstelling is geprobeerd het moreel besef van de jongeren te bevorderen en sociale vaardigheden te ontwikkelen. De ervaringen waren positief (Matthijssen, 2004). Na de pilotfase is de voorstelling geëvalueerd en doorontwikkeld.

De voorstelling 'Vieren' is opgebouwd rond vier scènes en vier hoofdpersonen. Steeds staan morele dilemma's centraal. In de voorstelling raken de hoofdpersonen in de problemen. Zij maken keuzes waardoor het niet goed met hen afloopt. Tijdens het tweede deel van de voorstelling kunnen de jongeren vanuit hun leefwereld commentaar geven: wat hadden zij gedaan in die situatie? Daarop worden scènes opnieuw gespeeld, waarbij een van de jongeren de rol van de hoofdrolspeler overneemt. De jongeren worden zo aangemoedigd om na te denken over de mogelijke gevolgen van asociaal gedrag. Het gaat om de volgende vier scènes:

Scène Marco

Marco (15) is de bink. Zijn ouders zijn een weekje naar Londen, hij blijft alleen thuis met zijn broer Siep (19). Marco geeft een feestje waar XTC-pillen gebruikt worden. Een meisje wil eigenlijk niet, maar laat zich door Marco en een vriendin overhalen. Op een gegeven moment begeeft de soundmachine van broer Siep het. Die eist van Marco binnen vier dagen een nieuwe of € 300 contant, anders verraadt hij aan hun ouders dat Marco wilde feestjes geeft waar drugs gebruikt worden. Marco besluit om de soundmachine van school te stelen. Hij overtuigt twee vrienden om mee te doen, maar het loopt verkeerd af. Marco wordt door de conciërge gesnapt en moet naar de directeur.

Scène Lisanne

Lisanne (14) is niet populair. Ze probeert aan te pappen met Pauline door haar muziek op haar discman te laten luisteren. Natasja, die veel invloed heeft op Pauline, steekt daar een stokje voor en Pauline kiest eieren voor haar geld. Samen beginnen ze Lisanne te pesten. Ze pakken haar discman af. Die kan ze terugkrijgen als ze de volgende dag twee cd's meebrengt. Ze doet het, maar Natasja en Pauline zijn met de cd's niet tevreden en smeren Lisannes gezicht vol met lippenstift. Lisanne neemt wraak door Natasja later in de klas met een scherpe punt van een cd-hoesje in haar gezicht te krassen.

Scène Samantha

Samantha (14) zit zich thuis te vervelen en wordt uigescholden door haar dronken stiefmoeder. Ze moet haar kamer opruimen, maar dat wil ze niet. Ze wil helemaal niet naar haar stiefmoeder luisteren. Die dreigt met een internaat als het zo doorgaat. Samantha wordt zo boos dat ze wegloopt. Ze rekent erop dat ze bij haar ex-vriendje Peter kan blijven slapen, maar die heeft net een relatie met stikjaloerse Veronique. Bij de bushalte zegt Peter dat Samantha wel op het feestje van die avond kan komen, hij zal wel met zijn ouders praten over op de bank slapen. Op het feestje blijkt dat Peter vergeten is om het te vragen en Veronique is bovendien mordicus tegen. Peter kiest voor Veronique en Samantha gaat de straat op. Ze slaapt buiten en wordt door de politie naar huis gebracht. Samantha wil wraak nemen op Veronique en trapt op school haar fiets kapot. Dat levert haar een enkeltje directeur op.

Scène Jo

Jo (15) is goedig en loyaal, maar niet heel erg slim. Ze ziet Bart en Mieke, die het mobieltje van meester De Vries hebben

gepikt, op de gang staan. Ze sturen sms'jes naar de hele kennissenkring van De Vries. Als de bel gaat, moeten ze naar de les van De Vries. Mieke vraagt Jo om de mobiel te bewaren. Uit gewoonte stemt zij toe. Net als ze weg zijn gaat de mobiel over. Het blijkt het ziekenhuis te zijn, de vader van De Vries ligt op sterven. Jo belooft om hem te gaan waarschuwen, maar dan willen ze natuurlijk weten hoe ze aan dat mobieltje komt. En ze heeft haar vrienden beloofd om niets over de mobiel te zeggen. Als Jo nog staat te dubben wat ze moet doen, wordt ze gesnapt door de directeur en mag meteen mee naar het kantoor (www.formaat.nl).

Omdat 'Vieren' gespeeld wordt voor een zeer divers publiek, bestaan er drie versies van het stuk. Dit is nodig om zo goed mogelijk aan te sluiten bij de leefwereld van jongeren. De basisversie is bestemd voor het cluster-4, delen van het regulier onderwijs en het jongerenwerk. Daarnaast is er een verlichte versie, bestemd voor delen van het regulier onderwijs, en een verzwaarde versie, bestemd voor JJI's en delen van het jongerenwerk.

Bovenstaande scènes horen bij de basisversie. De verlichte en verzwaarde versie kennen een aantal wijzigingen ten opzichte van de basisversie. In de *verlichte* versie neemt Lianne geen wraak maar begint te spijbelen en te blowen. De stiefmoeder van Samantha heeft geen alcoholprobleem maar zeurt dat Samantha niks in huis doet. De scène van Jo is hetzelfde als in de basisversie. In de *verzwaarde* versie probeert Marco een bejaarde vrouw te beroven, wordt Lianne door de coffeeshop-eigenaar "geholpen" met coke en krijgt Samantha op het feestje van Peter het telefoonnummer van Carlo, die een loverboy blijkt te zijn. Het verhaal van Jo is sterk veranderd. Zij werkt als hulpje in een winkel voor (brom)fiets- en motoronderdelen. Als de baas even weg is, komt haar broer de winkel binnen en steelt een dure uitlaat (www.formaat.nl).

2.4 Morele ontwikkeling

Formaat zet met de voorstelling in op het bevorderen van de morele ontwikkeling van jongeren, die op dat vlak zijn achtergebleven ten opzichte van hun leeftijdsgenoten. Daarbij wordt de theorie van de psycholoog Kohlberg gevolgd, die stelt dat alle

kinderen een ontwikkeling op het morele vlak doormaken die volgens een aantal stadia verloopt. Elke leeftijds- en ontwikkelingsfase correspondeert met een bepaald stadium. Soms verloopt de morele ontwikkeling echter niet zoals zou moeten en groeit een persoon niet door naar een volgend ontwikkelingsstadium. In hoofdstuk 4 (paragraaf 4.4.2) wordt de theorie van Kohlberg nader uitgelegd.

Volgens Formaat verkeren veel jongeren waar zij voor spelen in een lager moreel ontwikkelingsstadium dan waarin zij eigenlijk hadden moeten zitten. Kort gezegd houdt het verschil in dat men in de laagste stadia alleen gericht is op het eigenbelang en zich alleen aan regels houdt om straf te vermijden. Dit is een cruciaal verschil met hogere stadia, waarin sprake is van het besef dat het nodig is om in een samenleving bepaalde afspraken te hebben, en dat dit uiteindelijk ook in het eigen belang is. Formaat stelt dat veel jongeren in de JJI's redeneren op het laagste niveau: de enige motivatie om iets niet meer te doen is omdat ze gepakt kunnen worden. Om niet meer gepakt te worden kunnen ze echter ook proberen slimmer te worden in hun criminele wegen. De jongere probeert immers straf te voorkomen maar keurt het eigen gedrag niet af. Binnen het cluster-4-onderwijs is hetzelfde patroon zichtbaar, maar daar komt ook wel een middenniveau voor. Formaat wil met de voorstelling bereiken dat de groep door de voorstelling op een hoger niveau komt. Daarom speelt de groep het eerste deel van de voorstelling op het niveau dat de jongeren hebben. In het tweede deel wordt geprobeerd aan de hand van een aantal methodieken de jongeren mee te nemen naar het volgende niveau. De aansluiting met het huidige niveau luistert nauw. De redenering van Formaat is als volgt. Als het goed gaat, weet je de helft van de leerlingen mee te nemen naar het volgende niveau, de andere helft redt het niet. Als je alle leerlingen mee kunt nemen naar het volgende niveau, dan ben je te laag gaan zitten. Krijg je er maar twee mee, dan was het te moeilijk en zat je te hoog. Formaat voert voorafgaand aan de voorstelling meerdere overleggen met de school of instelling waarvoor gespeeld wordt, om te proberen zo goed mogelijk aan te sluiten bij het niveau van het publiek (zie paragraaf 2.6).

2.5 Methodiek

Centraal in de methodiek staat het presenteren en gezamenlijk oplossen van morele vraagstukken. Formaat gebruikt dit op drie manieren om het educatieve effect van de voorstelling te versterken.

Ten eerste zijn de scènes gebaseerd op morele dilemma's. De hoofdpersoon en soms ook een ander personage maken in het stuk een keuze tussen twee waarden. Soms ook kiezen ze niet en negeren het dilemma. Het dilemma wordt van zoveel mogelijk kanten belicht. In de scène Marco zitten bijvoorbeeld de volgende dilemma's:

- Mag je pillen geven aan een meisje dat daar geen ervaring mee heeft? (daderdilemma).
- Is het jouw schuld dat de soundmachine kapot is? (algemeen dilemma).
- Je hebt drie dagen om geld voor de soundmachine van je broer bij elkaar te brengen, ga je daarvoor stelen? (slachtofferdilemma).

Ten tweede geven de acteurs "moreel tegenspel". Bij het inspringen op toneel zullen de acteurs proberen om tegenargumenten in te brengen en een nieuw dilemma te creëren. Het doel daarvan is dat de inspringer blijft nadenken en zijn of haar handelen kan motiveren.

Ten derde maakt de Joker gebruik van de Morele Dilemma Discussie Methode. Deze methode, die met MDDM wordt afgekort, is een techniek van het stellen van vragen. De methode ontstond in de jaren zestig en zeventig in de VS, onder leiding van de ontwikkelingspsycholoog Lawrence Kohlberg, in het kader van onderzoek naar de stadia van morele ontwikkeling van de mens. In de periode daarna ontwikkelde het onderzoeksinstrument zich tot een techniek op zich. Gebleken is dat het moreel besef van deelnemers kan worden gestimuleerd door de confrontatie met morele dilemma's, gekoppeld aan een bepaalde manier van vragen stellen (www.formaat.nl).

Formaat gebruikt de MDDM vooral om te laten zien dat er steeds belangen afgewogen moeten worden en dat er keuzes zijn. Veel jongeren met een laag moreel ontwikkelingsniveau hebben één standaard handelingsrepertoire voor allerlei problematische situaties. Formaat wil de jongeren aan het denken zetten over hun standaard handelen.

Vertrekpunt daarbij is voor Formaat het filosofische concept waardigheid. Iemands waardigheid bestaat deels uit het eigen zelfbeeld en deels uit het beeld dat anderen van je hebben. Om waardig mens te zijn wil je je gezicht niet verliezen. Pesten is een manier om iemands waardigheid af te nemen: dan bepalen anderen jouw waardigheid en word je daarmee gereduceerd tot een niet-mens. Voor een niet-mens is het niet nodig respect te tonen. In de subcultuur van veel jongeren waar Formaat voor speelt zit hardnekkig ingebakken dat je moet terugslaan om je gezicht niet te verliezen. Het terugslaan moet ook in het openbaar gebeuren, want anders ziet niemand het en kan het ontkend worden. De subcultuur schrijft dus vechten in het openbaar voor als oplossing bij dreigend verlies van waardigheid. De jongeren krijgen wel keer op keer te horen dat ze dingen anders moeten oplossen, bijvoorbeeld door met elkaar in gesprek te gaan. Maar ze kunnen niet geloven dat dat kan werken, en het conflicteert te veel met de normen uit de eigen subcultuur. Daarom veranderen ze ook niet. Formaat wil bereiken dat ze aan den lijve ervaren dat er meerdere manieren zijn om iets op te lossen. Deze ervaring kan een aanzet zijn voor verandering.

Als er over dilemma's gepraat wordt (naar aanleiding van het eerste deel van de voorstelling maar ook in het algemeen, bijvoorbeeld in een les) laten de jongeren vaak al snel merken welke waarde voor hen belangrijk is. Dat kan zijn dat je nooit en te nimmer je vrienden verraadt. Deze waarde lijkt te staan als een huis en altijd te gelden. Aan de hand van 'Stel dat...'-vragen kan met MDDM doorgeredeneerd worden: 'Maar stel nu dat.... Blijft deze waarde dan nog steeds gelden?'. Als mensen op een hoger niveau kunnen redeneren, kunnen ze zeggen: "Op dát moment vervangt een andere waarde de waarde dat ik mijn vrienden nooit zal verraden". Veel van de jongeren uit de doelgroep van Formaat zijn niet in staat op zo'n abstracte wijze te redeneren. Zij kunnen zich niet voorstellen dat deze waarde ooit conflictueus zou kunnen zijn. Formaat past MDDM toe door de 'stel dat'-vraag niet te stellen, maar te spelen. De Joker weet door het aangaan van een gesprekje met het publiek welke waarden er door de toeschouwers belangrijk gevonden worden. Het is aan de Joker om op zoek te gaan naar het moment waarop de jongeren gaan nadenken en niet reageren vanuit een impuls. In het spel wordt de waarde vervolgens geconfronteerd met een andere waarde die de groep belangrijk vindt. Een ande-

re waarde kan bijvoorbeeld zijn dat je altijd loyaal bent aan je familie. Ook deze waarde staat als een huis. Maar wat als het niet verraden van je vrienden tot gevolg heeft dat je familie in de problemen komt? Door deze twee belangrijke waarden met elkaar te confronteren, staat de inspringer voor een moeilijke keuze. Wat Formaat hiermee probeert te bereiken, is dat jongeren ervaren dat het om keuzes gaat: je maakt een afweging voor je iets doet, er is niet één standaard oplossing die altijd het beste is. Als leerlingen pasklare recepten gewend zijn levert deze ervaring verwarring op. Juist dat moment van twijfel aan de geijkte weg is een belangrijk moment in de voorstelling. Op dat moment ontstaat de mogelijkheid om een stap te nemen in de morele ontwikkeling.

Bij forumtheater is het per definitie zo dat er geen oplossingen aangereikt worden. Daarom wordt het stuk ook niet uitgespeeld en houdt het altijd een open eind. Het doel is immers om mensen aan het denken te zetten en niet om te laten zien hoe het moet. Een ander belangrijk kenmerk van forumtheater is dat het er niet zo heel erg toe doet of de oplossing die het inspringend publiek aandraagt een betere oplossing is of niet. Het gaat om de bereidheid die het publiek heeft om iets te veranderen: vooral de intentie van de inspringer moet gewaardeerd worden. Deze krijgt op voorhand al applaus.

Naast MDDM maakt Formaat gebruik van elementen van de Slimm!-methodiek. Slimm! is een in Engeland ontwikkelde methodiek waarbij theater ingezet wordt om gedetineerden inzicht te verschaffen in delictgedrag. Doel van de methode is om mensen die strafbare feiten begaan hebben:

- inzicht te geven in het proces dat tot een delict leidt;
- inzicht te geven in de gevolgen van een delict voor henzelf maar ook voor anderen;
- hun sterke en zwakke punten te laten ontdekken (persoonlijke risicoanalyse);
- alternatieven te laten vinden voor gedrag dat opnieuw tot een delict leidt.

Formaat heeft ervaring met de methodiek in projecten voor gedetineerden, maar gebruikt onderdelen ook bij de voorstelling Vieren. Wat er bij Slimm! in feite gebeurt, is het reconstrueren van het delict. Er hebben zich vooraf allerlei gebeurtenissen voorgedaan die uiteindelijk leiden tot het delict. Door de gebeurtenissen in chronologische volgorde te zetten wordt het

verband helder (delictketen). Is er eenmaal een tijdspad, dan kan daarop vooruit en achteruit bewogen worden. Daarnaast worden allerlei personages opgevoerd die in meer of mindere mate de gevolgen ondervinden van het gepleegde delict, zoals het slachtoffer maar bijvoorbeeld ook de verdrietige moeder van de dader. Zo wordt duidelijk dat één daad gevolgen heeft voor velen. Bij 'Vieren' wordt het delict ook gereconstrueerd. Bijvoorbeeld bij de scène van Marco zie je de aanleiding, wat er vervolgens gebeurt, hoe hij het oude vrouwtje berooft en wat daarvan de gevolgen zijn. In de scène verdicht de tijd zich soms om daarna weer langzamer te gaan. Door dit zo te schetsen wordt inzichtelijk hoe de uiteindelijke consequentie zich verhoudt tot de aanleiding. De bedoeling daarvan is dat de jongeren gaan concluderen dat het eigenlijk waanzin is: vijf jaar TBS omdat je de soundmachine van je broer hebt stukgemaakt! De Joker beweegt vervolgens met de groep over de tijdsbalk, op zoek naar een moment in deze reeks gebeurtenissen waarop Marco had kunnen ontsnappen. De Joker spoelt als het ware de scènes terug met de vraag: wat is het moment dat Marco nog terug kon? Kon hij een uur van tevoren nog terug? Zo nee, wanneer daarvoor dan nog wel?

Jongeren ervaren de aanloop naar een delict vaak als een trechter waar je niet meer uit kan. Slimm! laat zien dat er allerlei momenten zijn geweest waarop je anders had kunnen beslissen.

2.6 Voorbereiding en evaluatie van de voorstelling

Een van de conclusies uit eerder onderzoek is dat de positieve effecten van de voorstelling op het gedrag van de jongeren versterkt worden door begeleidende activiteiten en nazorg op de school of de inrichting waar de voorstelling is opgevoerd (Rutten et al., 2003). Formaat heeft op meerdere momenten contact met de scholen of instellingen en probeert de voorstelling daar zo goed mogelijk te laten landen door vooraf afspraken te maken met de scholen.

Ter voorbereiding neemt Formaat meerdere malen contact op met de scholen. In ieder geval ontvangen alle scholen een lesbrief waarin uitgelegd wordt wat er gaat gebeuren tijdens de voorstelling en wat Formaat van de school verwacht. In deze brief worden de scholen opgeroepen de jongeren voor te bereiden op de thema's die behandeld worden. Daarbij moeten ze

vooral niet vermelden dat de jongeren zelf in zullen gaan springen: dat schrikt mensen meestal af en maakt de jongeren nerveus. Formaat rekent het tot haar eigen taak om de drempel gaande de voorstelling zo klein te maken dat jongeren durven te participeren. Ook het waarborgen van de sfeer en de veiligheid tijdens het spel behoort tot de taken van Formaat, dus aan begeleiders wordt gevraagd actief betrokken te zijn, maar niet te corrigeren of in te grijpen. Hoe de scholen het thema willen voorbereiden moeten ze zelf weten. Formaat is van mening dat het geen onnatuurlijke setting moet worden: de school moet het daarom doen op de manier waarop zij dit soort dingen altijd al doet.

In de lesbrief roept de groep de scholen op om er ook na afloop van de voorstelling voor de jongeren te zijn. Als de Joker merkt dat een inspringer erg emotioneel betrokken is, zal hij eerst voor een *cooling down* zorgen voordat diegene terug naar zijn of haar stoel gaat. Voor een deel van de jongeren is het echter van belang dat zij daarna even opgevangen kunnen worden. De scholen en instellingen weten zelf het beste of dat nodig is. Maar ook voor de andere jongeren is het belangrijk na afloop actief aandacht aan de voorstelling te besteden. Het verwerken van het geleerde tijdens de voorstelling komt voor een belangrijk deel neer op het fixeren van het leereffect door het enerzijds te koppelen aan situaties op school en in de groep en anderzijds aan aansluitend lesmateriaal op het niveau van de betrokken jongeren (www.formaat.nl).

Naast het geven van adviezen door middel van genoemde lesbrief, neemt Formaat van te voren meerdere keren contact op met de school of instelling waar gespeeld gaat worden. De groep wil van tevoren graag weten welke thema's er op een school spelen, zodat ze daarbij kan aansluiten. Op basis daarvan wordt besloten welke versie gespeeld gaat worden. Ook beïnvloedt dit de keuze van de Joker om bepaalde thema's juist wel of juist niet uit te spelen in het inspringgedeelte. Soms komt een school van tevoren al expliciet met een bepaald verzoek.

Daarnaast is het belangrijk te weten uit wat voor leerlingen de groep bestaat. Als er bijvoorbeeld geen meisjes bij zullen zijn, wordt de scène met de loverboy niet gespeeld. En het maakt verschil of het om jongeren met gedragsproblemen gaat, veroorzaakt door bijvoorbeeld ADHD of een andere handicap, of dat het een groep betreft waarbij sprake is van mishandeling of verwaarlozing thuis. In de grote steden wordt tegenwoordig in de

bovenbouw van het speciaal onderwijs de verzwaarde versie gespeeld, omdat deze beter aansluit dan de basisversie. Een week voor de voorstelling belt Formaat nogmaals om te horen of er tijdens de voorbereiding iets specifiek genoemd is, en of er nog belangrijke dingen gebeurd zijn de afgelopen week.

Ter afronding wordt altijd geëvalueerd. Er zijn verschillende manieren waarop dit gebeurt. Er zijn bijvoorbeeld trajecten waarbij Formaat en de instelling ook na een voorstelling contact blijven behouden, omdat men gezamenlijk participeert in een groter project, of omdat er jaarlijks wordt gespeeld. In die gevallen wordt vanzelf veel informatie teruggekoppeld naar Formaat.

Daarnaast vraagt Formaat alle scholen en instellingen na de voorstelling hun ervaringen door te geven door na afloop te bellen of een mailtje te sturen. Formaat hoort dan terug wat er na afloop op school gebeurd is, bijvoorbeeld dat een bepaald onderwerp opeens bespreekbaar geworden is of dat een aantal leerlingen een afspraak heeft gemaakt met de schoolpsycholoog. Volgens Formaat zijn scholen vaak verbaasd over wat de theatergroep heeft weten te bereiken op het vlak van de morele ontwikkeling van de jongeren, en merkt men bij de JJI's op dat zij bepaalde dingen van de jongeren voor het eerst horen. Na afloop van elk project schrijft Formaat een uitgebreid evaluatieverslag, dat vooral aandacht besteedt aan de methodische kant van de activiteiten. Daartoe vindt een bijzondere bijeenkomst van de klankbordgroep plaats, waarbij ook alle instellingen waarvoor gespeeld is worden uitgenodigd om hun ervaringen te delen.

3 Ervaringen van jongeren en begeleiders

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk staan de ervaringen van de jongeren en hun begeleiders met de theatervoorstelling 'Vieren' centraal. Wat vinden jongeren van de voorstelling? Herkennen ze de problemen die de jongeren in het toneelstuk hebben? En, heel belangrijk, denken ze dat ze iets geleerd hebben van het toneelstuk? Naast de mening en ervaring van de jongeren is het belangrijk te weten hoe hun begeleiders de impact van de voorstelling op de jongeren inschatten. Denken zij dat de voorstelling aansluit bij de leefwereld van hun jongeren, en dat de voorstelling iets bij hen teweeg brengt?

Voor dit deel van het onderzoek zijn drie voorstellingen in drie verschillende settings bijgewoond, en zijn gesprekken met de jongeren en hun begeleiders gevoerd over de voorstelling. De doelgroepen in deze drie settings variëren in leeftijd en problematiek, en de voorstellingen zijn daarop aangepast. De reacties van de jongeren waarvoor gespeeld is, en het kader waarbinnen de voorstelling is aangeboden, zijn ook verschillend. In dit hoofdstuk wordt daarom eerst beschreven om welke drie settings het gaat en hoe de voorstelling daar verliep. Vervolgens wordt beschreven hoe de jongeren en begeleiders de voorstelling hebben ervaren. Het hoofdstuk wordt afgesloten met enige conclusies gebaseerd op dit deel van het onderzoek.

3.2 Drie settings, drie voorstellingen

3.2.1 Drie settings

Dit deel van het onderzoek is uitgevoerd bij twee middelbare scholen en één justitiële jeugdinstelling.

College St. Paul is een school met leerwegondersteunend onderwijs (lwoo) in Den Haag waar diverse leerwegen binnen het vmbo worden aangeboden. Leerlingen hebben doorgaans een normale intelligentie, maar hebben extra hulp nodig om een vmbo-opleiding te kunnen volgen: zij leren moeilijk of er zijn gedragsmatige problemen. De leerlingen moeten geïndiceerd zijn voor het lwoo om toegelaten te kunnen worden. Bij *College St. Paul* wordt de voorstelling in het kader van CKV aangeboden aan alle leerlingen van de tweede klas. Het initiatief daartoe is genomen door de CKV-coördinator. De school heeft voor de tweede klassen gekozen omdat deze leeftijdsgroep hen het meest passend leek. Er zijn bij *St. Paul* vijf tweede klassen; iedere klas telt ongeveer vijftien leerlingen. De vijf klassen hebben vergelijkbare leerlingenpopulaties.

Op *College St. Paul* worden geregeld projecten uitgevoerd. Zo wordt in de periode van de voorstelling ook het project 'Hoe ver ga jij?' over groepsdruk uitgevoerd, en een project over genotsmiddelen (*Gezonde School*). Een docente vertelt dat deze school projecten wel wat vrijer oppakt dan alleen het lesmateriaal, maar weer niet zo vrij dat er toneelspel aan te pas komt. De thematische projecten maken het gemakkelijker naderhand terug te komen op de voorstelling. De voorstelling wordt twee maal opgevoerd, waarbij telkens de helft van de leerlingen aanwezig is. De onderzoekers zijn bij de ochtendvoorstelling aanwezig.

Scholencombinatie De Radar is onderdeel van een cluster-4-instelling, bestaand uit diverse scholen verspreid over het land. De scholencombinatie biedt speciaal voortgezet onderwijs. De afdeling in Arnhem, waar de voorstelling wordt opgevoerd, biedt onderwijs aan kinderen en jongeren die door gedrags- en/of psychiatrische stoornissen problemen ondervinden in het reguliere onderwijs. De meesten van hen hebben de basisschool ook binnen het speciaal onderwijs doorlopen. Het gaat veelal om kinderen met een normaal IQ en een aan autisme verwante stoornis, ADHD en/of oppositioneel gedrag. De meeste leerlingen volgen een vmbo-opleiding op basis- of kader niveau. Bij *De Radar* is

het initiatief voor de voorstelling genomen door de locatieleider van de bovenbouw. Vervolgens is in overleg besloten de voorstelling ook op te voeren voor de onderbouw. Alle leerlingen van de Arnhemse locaties van De Radar volgen de voorstelling. De onderzoekers zijn aanwezig tijdens de opvoering voor de bovenbouw (dit zijn de derde en vierde klas, de leeftijd van de leerlingen ligt ongeveer tussen veertien en zestien jaar).

Bij de *justitiële jeugdinrichting Het Poortje* wordt de theatervoorstelling aangeboden aan vier opvanggroepen op de locatie Waterpoort te Groningen. Er is geen essentieel verschil tussen de groepen. Alle jongeren hier zijn strafrechterlijk geplaagd. Zij hebben zware delicten gepleegd. Sommigen wachten nog op een uitspraak van de rechter. De jongeren krijgen wel begeleiding maar geen behandeling.

Bij Het Poortje wordt de voorstelling opgevoerd in het kader van activiteiten. De activiteitenbegeleidster stelt zelfstandig een programma samen dat uit allerlei soorten onderdelen bestaat, zoals bijvoorbeeld sport en spel. Zij heeft de voorstelling eerder gezien en verwacht dat deze erg aan zal slaan bij de jongeren. Haar motivatie om de voorstelling te boeken, is dat zij het belangrijk vindt dat de jongeren gaan nadenken over wat ze hebben gedaan. Zij vindt dat de jongeren in het algemeen erg gemakkelijk de schuld buiten zichzelf leggen en hoopt dat zij door de voorstelling na gaan denken over hun eigen aandeel. Omdat de voorstelling gedurende de herfstvakantie en in het kader van activiteiten wordt opgevoerd is aanwezigheid bij de voorstelling vrijwillig. De jongeren kunnen op de dag zelf kiezen uit deelname aan het programma of -ingesloten- achterblijven op de groep. De onderzoekers zijn aanwezig bij de eerste voorstelling 's ochtends, die voor twee van de vier groepen wordt gespeeld. Bij aanvang van de voorstelling blijkt dat er vooral oudere jongens aanwezig zijn, namelijk van zeventien en achttien jaar.

3.2.2 Drie voorstellingen

De voorstelling bij College St. Paul

Bij de opvoering van 'Vieren' bij College St. Paul zijn ongeveer 25 leerlingen, zowel jongens als meisjes, aanwezig in een vrij ruime zaal. Ze gaan na binnenkomst rustig op hun stoel zitten,

maken geen lawaai en wachten op wat komen gaat. Gedurende de hele voorstelling is het stil, hoogstens wordt er wat gegrint. De leerlingen kletsen niet, draaien niet op hun stoel. Er zijn meerdere docenten aanwezig, die ontspannen kijken naar de voorstelling. Soms fluisteren ze wat met een leerling naast hen. Het verloopt allemaal zeer ordelijk.

De Joker kondigt de voorstelling als volgt aan: "Wat wij gaan doen is nieuw. Zoiets is nog nooit in deze school geweest. We gaan een stuk spelen, en het loopt niet goed af met de jongeren in het stuk. Ze raken in de problemen. Wij denken dat jullie weten wat ze anders hadden kunnen doen. Wij denken dat jullie beter weten hoe je uit de problemen kunt blijven. En dat is jullie opdracht". Vervolgens start de voorstelling. De vier scènes worden zonder bijzonderheden gespeeld en tijdens de gehele voorstelling is het rustig. Er wordt ogenschijnlijk nauwelijks gereageerd op het spel. Er is sprake van uitleggend commentaar. Bijvoorbeeld: broer Siep komt binnen en van de zijlijn zegt één van de acteurs: "Dat is de broer van Marco". Of als de conciërge Marco betrapt: "Shit daar heb je de conciërge".

Na de voorstelling door de acteurs moet de Joker de boel echt een beetje opporren om de jongeren *in the mood* te brengen voor het inspring gedeelte. De jongeren doen wel mee, maar de meeste blijven braaf op hun stoel zitten en kijken het eens aan. De Joker slaat een brug naar het participatieve deel van de voorstelling door vragen te stellen: "Zouden die jongeren uit de voorstelling ook hier op school kunnen zitten? Noem eens een type waarvan je zegt: die hebben we hier wel?". Een paar jongeren geven antwoord. De drie types Marco, Samantha en Lianne worden herkend. Een jongere roept: "Die laatste niet, die zijn uniek". Hiermee doelt hij op Jo, die eigenlijk niks gedaan heeft maar van haar vrienden een gestolen mobiel in de handen gedrukt krijgt. De Joker vraagt wat voor type dat dan is. "Nou gewoon, iemand die eerlijk is". Vervolgens vraagt de Joker wie de ergste straf gaat krijgen. Dit is volgens de leerlingen duidelijk Marco. Op de vraag waarom hij, antwoorden ze dat hij a) gestolen heeft en b) dat voor zichzelf deed. De Joker vraagt of een fiets intrappen, zoals Samantha deed, dan niet erg is? "Jawel, maar zij heeft problemen", verduidelijken de leerlingen het verschil. Hierna vraagt de Joker hoe het zit met Jo. "Jo heeft niks gedaan", zegt een jongen. De Joker: "Maar ze is medeplichtig, want ze heeft de mobiel aangenomen en niet de belangrijke boodschap doorgegeven". Daarna vraagt de Joker

wie van hen de boodschap wel had doorgegeven, met als gevolg dat je moet verklaren hoe je aan die mobiel bent gekomen. Dit zijn maar een paar leerlingen. Joker: "En hoeveel van jullie zouden het niet vertellen?". Er gaan een flink aantal vingers de lucht in.

Vervolgens zegt de Joker: "En nu Samantha. Zij trapt een fiets in elkaar. Wat voor straf krijgt die?". Uit de zaal komt als antwoord: "Ik denk dat ze een nieuwe fiets moet betalen". De Joker vraagt of ze het goed vonden dat ze dat deed. Een jongere zegt: "Het is beter een fiets in elkaar te slaan dan een mens". De Joker: "Als jullie Samantha zouden kennen, wat zouden jullie haar dan adviseren?". De reacties op die vraag zijn: "Niet zo zeuren", "Bijvoorbeeld met haar vader over praten", "Naar haar eigen moeder gaan", en "Gewoon uitpraten, dat is een betere oplossing". De Joker haakt aan bij deze laatste opmerking: "Denken jullie dat jullie met die moeder van haar kunnen praten? Daar maken we een uitdaging van! We gaan de scène terugspoelen! Als je vindt dat Samantha het niet goed doet, zeg je stop en mag je Samantha komen vervangen. Dan mag je laten zien wat jij zou doen als het jou zou overkomen. Dan wil ik zien of het jou lukt die scène anders te laten aflopen, want in het stuk loopt het niet goed af". Tijdens deze uitleg ontstaat er voor het eerst rumoer. Een leerkracht grijpt onmiddellijk in met "stil, luister eens" en herstelt daarmee orde.

De scène van Samantha wordt aangevangen. Een jongen roept "stop". Hij begint uit te leggen wat hij zou doen, maar de Joker onderbreekt hem: "Zou je het willen laten zien in plaats van het te zeggen? Hoe heet je? Jongens, geef Ricky een applaus!". En nu kan Ricky eigenlijk niet meer weigeren. Onder aanmoediging betreedt hij het podium en stelt voor de playstation op pauze te zetten, te doen wat stiefmoeder van hem wil, en daarna weer verder te gaan met de playstation. De Joker vat samen: "Ricky heeft nu de ruzie met moeder afgewend. Maar moeder gaat door met zeuren over zijn kamer. Wat dan?". Een andere leerling heeft commentaar, en roept iets vanuit de zaal. De joker reageert daar onmiddellijk op: "Hoe zou jij het doen? Kom het maar laten zien!". Als de scène met deze speler uit de hand loopt vraagt de Joker of hij het echt zo zou doen of dat hij de scène bewust uit de hand laat lopen. Daarop wordt bevestigend gelachen.

Vervolgens haakt de Joker in op de situatie van Lianne "want

dat is degene die jullie het eerst noemden als degene die op jullie school zou kunnen zitten. Wat is het moment in de scène dat ze nog iets had kunnen veranderen?”. Een meisje wil inspringen en geeft de meiden uit de scène weerwoord: “Waarom pesten jullie mij?”. Joker kapt de scène af en vraagt de jongeren of ze denken dat het pesten nu ophoudt. De zaal denkt van niet. Het meisje zegt dat ze vindt dat de directeur dit op moet lossen. Eén van de acteurs vraagt of een docent in wil vallen en de directeur wil spelen. Een docent komt op, het meisje doet bij hem haar beklag, en de docent stelt een time-out voor. De Joker vraagt de leerlingen of ze dit hadden gepikt????? Het antwoord daarop is dat het pesten niet zal ophouden. Vervolgens verlegt de Joker de scène naar het schoolplein: “Jullie zijn op het schoolplein als dit gebeurt, dus jullie zijn getuigen. Als je iets wilt doen om Samantha te helpen mag je opkomen”. Daarop komt een groepje leerlingen samen op om gezamenlijk tegen de pestkoppen te zeggen dat ze op moeten houden. Dit vindt de Joker een goede oplossing! Vrij vlot daarna wordt de voorstelling afgebroken: het is tijd.

Tijdens het tweede deel van de voorstelling is stilgestaan bij de scènes rond Samantha en Lianne. Vooral het onderwerp pesten heeft uitgebreid aandacht gekregen. Het onderwerp is vanuit meerdere invalshoeken belicht: hoe is het om gepest te worden, wat kan je doen als je gepest wordt (bij wie kun je terecht voor hulp), en wat kan je als medeleerling doen als je ziet dat iemand anders gepest wordt.

Na afloop van de voorstelling vertellen de acteurs dat het hier een zeldzaam rustige groep betrof: zij zijn niet gewend dat het zo rustig verloopt. Bij de tweede voorstelling die dag blijkt het er heel anders aan toe te gaan en is er geen veilige sfeer in die groep. De Joker vertelt dat uit het overleg met de school bleek dat pesten een probleem was op deze school. Hij heeft daarom vooral ingezet op het onderwerp pesten.

‘Vieren’ bij De Radar

Bij Scholencombinatie De Radar bestaat het publiek van de voorstelling uit ongeveer 25 leerlingen en vijf docenten. Voor hen is de verzwaarde versie gespeeld. Het taalgebruik is grover. De stiefmoeder van Samantha is geen poetsende dame, maar een

lallende alcoholiste. Jo krijgt in deze versie niet een gepikte mobiel in de handen gedrukt, maar komt onder druk te staan van haar oudere broer die een brommeruitlaat jat in de zaak waar zij werkt.

De jongeren zitten er meteen in en zijn bij aanvang erg onrustig, maar op een enthousiaste manier. Als de acteurs opkomen worden deze toegejuicht en toegeklapt. Bij de scène waarbij Marco en zijn vrienden op een feest pillen slikken beginnen ze te juichen. In het begin praten ze er veel doorheen, maken grappen met hun vrienden, stoten elkaar aan, wijzen op het toneel en reageren op de muziek door mee te dreunen. Ze lijken enthousiast te zijn en er veel zin in te hebben. Naarmate de voorstelling vordert gaan ze er meer en meer in op en blijven soms stil en geboeid kijken. Met vlagen wordt het weer onrustig en rumoerig. Hier wordt in het algemeen niet op gereageerd door de docenten.

De jongeren reageren erg gevat op de grappen van de acteurs. Kunnen die grappig en grof doen? Zij kunnen er overheen! Bijvoorbeeld als een acteur op een gegeven moment zegt: "Ben je blond ofzo?" roept een jongen uit de zaal: "En ben jij blind ofzo?". Als Lianne wordt gepest en de actrice uitroept: "Het zijn een stelletje kutwijven", roept een jongen uit het publiek: "Ja, ik weet het!". En wanneer de vriendin van Peter vraagt: "Wil je mij of die del?" roepen de jongens: "Die del! Luister maar naar ons, wij hebben er verstand van!". Als de meiden slaags raken wordt er geroepen: "Party! Party!".

Uit de reacties van de jongeren blijkt ook dat ze situaties herkennen uit hun eigen leven, de thema's spreken erg aan. Bijvoorbeeld bij de scène van Samantha en haar stiefmoeder wordt gezegd: "Dat zegt mijn stiefmoeder ook altijd" en "Dat is echt zo standaard voor stiefmoeders hè!".

De rol van de toneelspelers wordt niet altijd begrepen. Dit is af te leiden uit opmerkingen als: "Wie zijn dat?". Zowel de gewetensfiguren aan de zijkant als nieuwe types die even meedoen leveren verwarring op. Als de nieuwe vriendin van Peter zich met haar kapotte fiets tot de conciërge in stofjas wendt, vraagt iemand bijvoorbeeld: "Hé, is hij de fietsenmaker?". In een ander geval licht een commentaarstem toe wat er gebeurt. Een jongere vraagt over de commentator: "Wie is dat nou weer?".

Als de voorstelling is afgelopen wordt er luid gejoeld. In het tweede gedeelte vraagt de Joker wie van de gespeelde figuren

er het slechtst van af zou komen: “Wat was nou het ergste probleem, vonden jullie?”. Als de Joker begint doet iedereen meteen mee, hij hoeft geen enkele moeite te doen om hen erbij te betrekken. Uit de opmerkingen blijkt dat niet alle jongeren meer weten wie wat gedaan had. Er wordt wel van alles geroepen zoals “Peter is een matennaaiër”. De Joker pakt het dan als volgt op: “Weten jullie nog wie Jo is? Wat was het probleem van Jo?”. Uit de zaal: “Haar broer was het probleem”. Maar ook nu is de behoefte gevat uit de hoek te komen weer groot. Een jongen reageert met: “Haar probleem was dat ze haar broodje bal niet heeft opgegeten”. Als de Joker uitlegt dat ze de scène van Lianne gaan naspelen en de jongeren stop mogen roepen en dan de rol van Lianne mogen overnemen, roept een grapjas dat hij de rol van de jointrokende Mo wel over wil nemen.

Tijdens het inspringgedeelte worden de vier verhalen soms door elkaar gehaald. Een jongen neemt bijvoorbeeld de rol over van Lianne die problemen heeft met haar vader en gepest wordt op school. Halverwege switcht hij per ongeluk naar het verhaal van Samantha en laat de boze stiefmoeder opkomen. Heel intrigerend wordt het als een jongen zijn eigen situatie met zijn stiefmoeder gaat naspelen. De jongen vertelt dat zijn moeder altijd maar koffie drinkt en altijd maar zit te foeteren vanwege het feit dat hij te weinig eet. Vervolgens lopen toneel en realiteit te veel door elkaar en is dit voor de andere jongeren niet meer te volgen.

Wat de situatie van de jongeren betreft, vinden de meeste leerlingen dat Lianne het meest onterecht behandeld is.

Oplossingen die voor haar situatie worden aangedragen zijn: “Terugbijten”, “Naar de directeur gaan” en “De vrouw op het kaartje bellen” (mevrouw van Jeugdzorg die Lianne in de coffeeshop benadert en haar visitekaartje geeft). Overigens merkt een jongere over dit laatste advies verontwaardigd op: “Maar die zat ook in de coffeeshop!”. Oplossingen die de jongeren aandraagen voor als je broer een uitlaat uit de zaak waar je werkt wil stelen, variëren van “Niet gelijk tegen je broer zeggen dat hij onder je fiets kan”, “Zeggen dat dit een winkel is, dat je hier dus dingen moet kopen”, “Meteen eerlijk zijn tegen baas, dan word je niet ontslagen”, tot “Haal maar vijfhonderd euro van mijn salaris” of “De winkel is gesloten”.

In het inspringgedeelte worden de scènes van Samantha en Jo behandeld. De Radar heeft expliciet aan Formaat vermeld dat er

op de school veel problemen zijn met agressie, vernieling en wapens. Er zijn vrij veel jongeren bekend bij de politie.

Theater bij Het Poortje

Bij Het Poortje zijn er voorafgaand aan de voorstelling wat interne problemen. De voorstelling moet om elf uur beginnen, maar één van de twee genodigde groepen wordt vijf minuten daarvoor afgebeld. Als reden wordt aangegeven dat de helft van de jongens nog in bed ligt. Het is vakantie en ook het vasten in verband met de Ramadan zou hier mee te maken hebben. Het protocol zegt dat de begeleider niet alleen naar beneden mag komen met zes jongens. Na enig organisatorisch ingrijpen komt uiteindelijk toch een deel van deze groep. De voorstelling begint een kwartier later dan gepland. Bij de voorstelling zijn in totaal 17 jongens aanwezig en een paar begeleiders. Bij aanvang van de voorstelling hangen de jongens allemaal achterover in hun stoel. Ze lijken vrij onverschillig. Vrij snel na aanvang van de voorstelling gaan ze wel lachen en iets tegen elkaar zeggen. Ze zitten er vlot in.

Bij de JJI wordt een versie gespeeld waarbij de problemen weer zwaarder zijn aangezet dan bij de versies voor de bovenbouw van het speciaal onderwijs. In deze versie rookt Lianne al een joint en krijgt ze van Mo een lijntje coke aangeboden. Marco berooft een oud vrouwtje op straat. Samantha belandt in handen van een loverboy.

Een opvallende gebeurtenis tijdens de voorstelling is dat een jongen in het publiek het meteen aan het begin van de voorstelling al te kwaad krijgt. De scène van Marco wordt gespeeld en om aan geld te komen om zijn oudere broer te compenseren voor de soundmachine, berooft Marco een oude vrouw. Ze wordt tegen de vlakte geslagen en één van de vrienden van Marco roept dat ze misschien wel dood is, en dat ze haar toch niet zomaar kunnen laten liggen? Dan rennen ze toch alle drie weg. De jongen schuift op zijn stoel heen en weer en geeft duidelijk aan dat hij het naar vindt om dit te zien. Hij is aan het zweten en wendt zijn hoofd af. Een begeleider die vlak bij hem zit, schuift met zijn stoel diens kant op om te vragen wat er aan de hand is. De jongen zegt dat hij het liefst de zaal uit wil. De begeleider stelt hem wat gerust en vraagt hem nog even af te wachten. Vervolgens loopt deze begeleider even naar de eigen

begeleider van de jongen. Deze zit een paar rijen voor hen en heeft niets in de gaten gehad. Ze komt even polshoogte nemen. Als het echt niet gaat mag hij naar haar toekomen en verzinnen ze een oplossing. Maar dit is niet nodig. Na de scène met Marco gaat het wel weer.

In het algemeen volgen de jongeren de voorstelling rustig, alleen soms wordt er even gesmoesd of wordt er heel even gelachen. De jongeren lijken geen moeite te hebben om te begrijpen wie wie is of wat de gewetensfiguren nu betekenen: ze stellen hier geen enkele vraag over. Naarmate de voorstelling vordert ontstaat er wat meer rumoer. Er wordt dan vooral gelachen, bijvoorbeeld om de alcoholistische stiefmoeder, de joint of de nieuwe vriendin van Peter. De scène van Samantha levert de meeste reacties op van het publiek. Ze lachen vooral omdat Samantha in de handen van een loverboy terecht komt. Een aantal jongens lijkt zich behoorlijk te vergapen aan de dames toneelspeelsters. Ze roepen 'wow!' bij de vechtende meiden en als loverboy Carlo tegen Samantha zegt dat ze zich klaar moet maken voor klant Max die om tien uur langs komt, roept een jongen uit het publiek: "Nou, ik wil ook wel langskomen hoor". Er is ook wel commentaar. Als Jo haar broer per ongeluk ver raadt met de opmerking "Nou, dan kent u mijn broer nog niet" wordt vernietigend gelachen: "Pfff, wat dom zeg!!!". En als Peter als oplossing voor Samantha's problemen opmerkt: "Ik weet het, ik weet het, mijn moeder werkt bij Jeugdzorg!" barsten veel jongens spontaan in geproest uit.

Tijdens de vierde scène wordt het publiek wat onrustiger. Er zit vaart in de voorstelling maar het lijkt voor het publiek al lang genoeg geduurd te hebben. Na afloop van de voorstelling wordt matig geklapt: de reacties zijn niet overweldigend.

Het inspringgedeelte daarna verloopt ordelijk. De Joker legt de bedoeling van het inspringgedeelte uit. Eerst doorloopt hij met de groep wat er fout ging. De jongeren beantwoorden de vragen van de Joker braaf en daaruit blijkt dat ze de voorstelling goed begrepen hebben. Ze geven vaak antwoorden waaruit blijkt dat ze zelf ook wel weten hoe het wél moet. Marco bijvoorbeeld had kunnen gaan werken. En over Jo: "Eigenlijk heeft dat meisje het goed gedaan. Haar broer heeft die uitlaat meegenomen, dat hoefde niet van haar. Ze hoeft het niet goed te maken". Het advies aan Lisanne die wordt gepest luidt: "Niet stelen van vader. Gewoon zeggen. Gesprek met directeur voeren. Zeggen dat je gechanteerd wordt", of "Lisanne had vader mee moeten nemen".

De scènes van Samantha en Lianne worden nagespeeld. Samantha moet “gewoon luisteren” want “haar houding is helemaal niet goed tegen haar moeder”. Een speler die inspringt zegt heel netjes tegen zijn dronken moeder: “Ik kan niet normaal met u praten, ik kan beter naar pa gaan”. Natuurlijk worden er wel wat grappen gemaakt, bijvoorbeeld over Marco: “Als hij slim was, had hij het delict gepleegd met pillen, want dan is hij ontoerekeningsvatbaar. Dan krijgt hij geen straf maar komt in aanmerking voor PIJ”. En op de vraag wat Lianne kon doen wordt opgemerkt: “Richting Centraal Station gaan”, waarbij de betrokkene een snuifgebaar maakt. De sfeer is echter niet uitgelaten of erg lollig. De jongen die eerder het toneel zo naar vond en zijn hoofd afwendde probeert zich nu wel van zijn stoerste kant te laten zien en roept dingen als: “De hulk meenemen om pestkoppen in elkaar te slaan”, “Als je af wilt van je dronken moeder moet je delict plegen en je aangeven zodat je een OTS krijgt” of: “Ik sla iets op mijn hoofd en ga naar de politie en zeg dat zij dat heeft gedaan”. Hij krijgt op dit soort opmerkingen niet veel reactie en zeker heeft hij daarmee niet de lachers op zijn hand. Slechts een paar keer wordt iets niet begrepen. Een Marokkaanse jongen die Lianne gaat spelen blijkt niet begrepen te hebben dat de man in overhemd en trenchcoat zijn vader moest voorstellen, en spreekt hem aan met “mijnheer”. Een aantal keer maken jongeren opmerkingen waaruit blijkt dat ze weinig vertrouwen hebben in een goede afloop en uit eigen ervaring spreken. Hier wordt niet echt op ingegaan door de Joker. Zo zegt een jongen bijvoorbeeld: “Laten we eerlijk wezen, een minderjarige kan helemaal niets doen”. Een andere jongen is van mening dat van de afspraak tussen Samantha en haar moeder niks zal komen, de moeder is immers alcoholiste. Hij vat de oplossing voor dit type situatie als volgt samen: “De beste oplossing is: hij gaat naar school, hij gaat sporten, hij gaat met een vriend chillen en dan hoeft hij haar niet te zien. Hij komt pas thuis als zijn vader er is”. Eenmaal wordt er als oplossing geroepen: “Dood maken”. De Joker vraagt dan: “Ja? Wie moet er dan dood?”, maar er komt geen vervolg op deze opmerking. Juist als er wordt ingegaan op de (on)mogelijkheden van Bureau Jeugdzorg en op wie je dan wel zou kunnen helpen, is de tijd voorbij.

Het is opvallend hoe verschillend de drie voorstellingen die de onderzoekers bezocht hebben verlopen zijn. Bij College St. Paul

verliep het zeer rustig en ordelijk, bij De Radar joelde het publiek vrijwel constant mee, en bij Het Poortje waren er zowel jongeren die niet echt reageerden als actieve participanten. De versies die gespeeld zijn liepen op in zwaarte: bij St. Paul de lichtste en bij Het Poortje de zwaarste variant. Hetzelfde gold voor de leeftijd van de jongeren: bij St. Paul werd voor de onderbouw gespeeld, bij De Radar voor de bovenbouw en bij Het Poortje bleken de jongeren nog weer ouder te zijn. Uit de reacties werd duidelijk dat de problematiek in ieder geval voor een deel van de jongeren zeer herkenbaar was.

3.3 Ervaringen van jongeren en begeleiders met de voorstelling

3.3.1 Interviews met leerlingen, docenten en begeleiders

Na de voorstellingen zijn groepsdiscussies gehouden met jongeren die aanwezig waren, en interviews met hun begeleiders of docenten. De gesprekken hebben steeds vlak na de voorstelling plaatsgevonden, meestal na een korte pauze. Bij College St. Paul nemen vier tweedeklassers uit vier verschillende leerwegen deel aan het groepsgesprek. Het gaat om drie jongens en een meisje van ongeveer dertien en veertien jaar. Daarnaast is een docente geïnterviewd die als begeleidster bij de voorstelling aanwezig was. Van De Radar doen vier jongeren uit de bovenbouw, alle vier jongens, mee aan het groepsgesprek. Ze zijn wat ouder dan de jongeren van St. Paul: vijftien en zestien jaar. Omdat het niet lukt een docent te spreken te krijgen die bij deze zelfde voorstelling aanwezig is geweest, wordt een docent geïnterviewd die bij de tweede voorstelling aanwezig was. De jongeren zijn na afloop van de voorstelling geselecteerd door de klassenmentor. Daarbij is door de onderzoekers gevraagd om van de leerlingen die niet al tijdens het inspringgedeelte veel aan het woord zijn geweest, verschillende types uit te kiezen, zodat een evenwichtig beeld van de mening van de groep verkregen kan worden.

Bij Het Poortje geldt dat ook deelname aan het groepsgesprek in de vrije tijd van de jongeren plaatsvindt en vrijwillig is. De activiteitenbegeleidster heeft daarom om vrijwilligers gevraagd: zij heeft niet de positie om jongeren voor deelname aan te wijzen, zoals op de scholen wel het geval is. De jongeren die vanuit de JJI aan de discussie deelnemen, zijn drie jongens van zeventien en achttien jaar uit twee verschillende opvanggroepen. Zij heb-

ben zich voor het gesprek aangemeld omdat het hen leuk leek. De tijd dat deze jongeren in Het Poortje verblijven verschilt. Eén jongen komt binnenkort vrij en heeft dan in totaal zes jaar in jeugdinstellingen gewoond, de twee andere jongens zijn nu een aantal maanden in Het Poortje, maar hebben ook in andere instellingen gewoond. Alle drie de jongeren zijn erg op de toekomst gericht. Zij geven meerdere malen aan dat zij nu straf uitzitten voor in het verleden gemaakte fouten, en dat hun toekomst pas weer begint als ze vrij zijn.

Bij Het Poortje is met twee professionals over de voorstelling gesproken. De eerste is de activiteitenbegeleidster die de voorstelling voor de instelling geboekt heeft. De tweede geïnterviewde professional is groepsleider van een van de deelnemende groepen.

3.3.2 Voorbereiding en verwachting

Formaat steekt veel energie in de informatievoorziening aan scholen en instellingen. De groep geeft daarbij duidelijk aan dat het belangrijk is de voorstelling thematisch voor te bereiden, maar niet aan te kondigen dat leerlingen in zullen gaan springen. Zowel aan jongeren als aan docenten en begeleiders is in de interviews gevraagd in hoeverre zij van tevoren op de hoogte waren van wat hen te wachten stond, en wat zij van de voorstelling verwachtten. Uit de interviews blijkt dat de jongeren nauwelijks zijn voorbereid op de voorstelling zelf. Ook over de vorm is doorgaans niets gezegd.

Van de leerlingen van St. Paul hebben er drie pas op de dag zelf te horen gekregen dat ze naar een theatervoorstelling gaan. Ook de geïnterviewde docente weet van tevoren niet wat er komen gaat. Zowel leerlingen als docente hebben er niet een bepaalde verwachting bij. Ze weten niet dat het om een forumvoorstelling gaat, maar kennen de vorm wel. Ze delen van tevoren één zorg: dat het saai of duf zal worden. Kort na aanvang van de voorstelling zijn ze wat dat betreft gerustgesteld: duf wordt het in ieder geval niet!

Drie van de jongeren van De Radar zitten bij elkaar in de klas en hun leraar heeft alleen verteld dat ze naar een voorstelling gaan kijken. Ze hebben hier geen verwachtingen bij. Een van hen heeft op een vorige school wel eens een vergelijkbare voorstelling meegemaakt en herkent daardoor de vorm van het theater wel. Bij de vierde jongere is in de klas juist uitgebreid aandacht

besteed aan de voorstelling. Daardoor verwacht deze jongen van tevoren een veel serieuzer stuk en meer orde dan het geval blijkt te zijn.

De geïnterviewde docente van De Radar heeft in haar lessen verteld dat de leerlingen naar een interactief toneelstuk zouden gaan kijken en uitgelegd wat dit inhoudt. Sommige leerlingen gaven toen aan dat ze het eng vonden om mee te doen. Zij is verrast dat een aantal van hen toch heeft ingesprongen. De leerlingen van deze docente hebben overigens vooraf te horen gekregen dat ze zich tijdens de voorstelling dienden te gedragen: ze zouden worden beoordeeld op hun deelname. Het lijkt er echter op dat het merendeel van de docenten de voorstelling niet met de leerlingen heeft voorbereid. Het kan natuurlijk zijn dat de leerlingen op deze scholen inhoudelijk wel met de thema's bezig zijn geweest, maar dit niet koppelen aan de voorstelling. De jongeren in Het Poortje zijn niet voorbereid op de voorstelling en hebben er kennis van genomen via het activiteitenprogramma dat een week van tevoren wordt verspreid. Daarin stond dat het zou gaan over 'jongeren die problemen gaan krijgen en voor de rechter moeten komen'. De jongeren hebben eerder voorlichtingstheater gehad en kennen de vorm wel. Zij verwachtten al dat het niet om een gewoon toneelstuk zou gaan, maar om iets met een educatief karakter. Ook de begeleider weet door het activiteitenprogramma van de voorstelling. Hij heeft geen aanvullende informatie gevraagd en het ook niet in de groep ingebracht. Volgens hem is dat aan deze jongens niet besteed, bovendien krijg je dan vragen waar je zelf ook het antwoord niet op weet.

3.3.3 Mening over de voorstelling

Alle geïnterviewde begeleiders zijn erg enthousiast over de sfeer van de voorstelling. Volgens alle begeleiders sluit deze helemaal aan bij de leefwereld van jongeren. De harde muziek, de grappen, het schelden en de vaart die het stuk heeft passen bij de doelgroep. De docente van College St. Paul zegt bijvoorbeeld: "Wat ik goed vond: meteen de beuk er in. Dat werkt voor die kinderen". En: "Het is heel werkelijk, het komt heel echt over en ze vergeten bijna dat het toneel is". Zij zag dat haar leerlingen popelden om in te springen. De docent van De Radar beaamt dit: de spreektaal en omgangsvormen werden meteen door haar leerlingen herkend. Zij zeiden meteen dat dat taalge-

bruik bij hen op school niet getolereerd wordt. Deze docent vindt vooral de korte stukjes en de humor in het stuk erg aansprekend: door het gechargeerde bleef het leuk. De begeleider van Het Poortje vindt dat de spelers goed hebben aanvoeld wat belangrijk is voor de jongeren. Zo wordt er gebeld met een glimmende telefoon: heel goed, want met een zwarte telefoon hoeven ze echt niet aan te komen. De spelers brachten het zoals de jongeren het gewend zijn: de snelheid, de actie en de wijze van interactie. Het enige kritiekpunt komt van St. Paul: volgens de geïnterviewde gaat het taalgebruik van de spelers soms echt te ver. Deze mening wordt niet gedeeld door de geïnterviewde begeleiders van De Radar en Het Poortje: zij vinden het taalgebruik passen bij de voorstelling en de jeugd.

De jongeren zelf hebben verschillende meningen. Op St. Paul vonden de leerlingen de voorstelling heel leuk. Ook vonden ze de voorstelling goed in elkaar gezet, en het spel en “vooral de gezichten” heel knap. Met name één van de pestende meiden heeft indruk gemaakt. Ze vonden ook de conciërge goed, met haar accent: op hun school hebben ze er precies zo één. De sfeer sluit aan bij hun leefwereld. Een leerling van St. Paul: “Hier krijg je met de omgeving te maken. Hier schelden ze elkaar verrot. Het was zoals wij onderling met elkaar praten. Wij schelden elkaar ook verrot”. De duur van de voorstelling vonden deze leerlingen prima, had zelfs wel langer gemogen: “Vooraf dacht ik twee uren, nee, dat hou ik niet vol. Maar het was zo voorbij”.

De jongens van De Radar vonden sommige dingen heel leuk maar andere niet. Ze herkenden bepaalde situaties zoals de scène met de stiefmoeder die met plaatsing in een internaat dreigde, maar het meeste vonden ze toch eigenlijk wel een beetje nep omdat ze de acteurs te overdreven en te lacherig vonden overkomen. Het was volgens de vier respondenten niet serieus genoeg, vooral bij het wisselen van kleding vonden ze het lachen van de acteurs irritant. Het komt ook ongeloofwaardig over als de acteurs tegelijk iets roepen: “Het is te veel toneel... ze willen te leuk doen”. De jongeren van De Radar geven aan dat zij het spel zo overdreven vonden dat ze daardoor zelf ook niet meer serieus meededen. Volgens hen maakten de inspringende jongeren er een lolletje van en zouden ze in het echt heel anders doen.

Het zou volgens de jongens beter zijn als mensen die zelf in zo'n

situatie terecht zijn gekomen (zoals zichzelf) zo'n toneelstuk opvoeren omdat die weten hoe erg het in het echt is: "Wij zouden dit beter kunnen". Een pilletje innemen lijkt volgens de jongens nu alleen maar leuk, mensen kunnen op het idee worden gebracht, terwijl het volgens hen beter is om ook de slechte kant te laten zien. Ook waren de gewetensfiguren niet voor iedereen duidelijk. De jongens hadden het gemakkelijker gevonden als de een een duivelspakje en de ander een engelenpakje aan had gehad.

De jongeren van Het Poortje zijn positief over de toneelspelers en de Joker, en de vorm van het stuk sloot aan: "Wij praten ook snel". Het was allemaal prima te begrijpen. Ze vonden het ook leuk om van elkaar te weten te komen hoe ze over bepaalde dingen denken, en welke oplossingen andere jongeren zouden kiezen. Daarnaast is het heel positief dat de acteurs iets willen beteken voor jongeren en informatie op een leuke manier over willen brengen. Het is misschien iets om over na te denken op je kamer. Maar na een tijdje begonnen ze het kinderachtig te vinden: "Dat schreeuwen en heen en weer rennen... het is kinderachtig". Een aantal van de inspringers maakte er daarom een show van. Zo zouden ze in het echt nooit doen en zo leer je er niets van. De jongeren zouden graag zien dat de voorstelling gericht is op iets waar ze wat aan hebben, bijvoorbeeld de problemen die je kunt tegenkomen als je weer buiten bent en hoe je die dan moet oplossen.

De jongeren van St. Paul zijn milder over het grappengehalte. Ze vonden alleen de scène met het pillen slikken stom: heel erg overdreven dat ze helemaal voorover bukten en dan tegelijk de pillen slikten. Maar de langharige Mo in de coffeeshop vonden ze juist erg grappig. Ze vinden het zelf ook leuk om grappig te doen. Bijvoorbeeld als het lukt de acteurs op het verkeerde been te zetten, zoals bijvoorbeeld de jongen die insprong en zogenaamd ging huilen waardoor de actrice even niet meer wist wat ze moest doen. Ook is het leuk als het lukt om de acteurs voor paal te zetten, bijvoorbeeld met de vraag "Hoe is je seksleven?".

Aangezien de jongeren bij St. Paul het jongst zijn zou het kunnen dat de vorm van het stuk beter aansluit bij jongere jongeren. Omdat de jongeren van zowel De Radar als Het Poortje er zelf mee kwamen dat zij het stuk kinderachtig vonden is hen gevraagd voor wie de voorstelling dan wel geschikt is. De jongeren van De Radar zijn van mening dat het stuk geschikter is voor

de onderbouw. De dingen die behandeld worden zijn voor hen al een gepasseerd station: "Voor ons is deze voorstelling te laat". De jongeren hebben alles al meegemaakt en zijn 'door schade en schande' wijs geworden. Ze hebben daarbij vooral van broers en vrienden en de straat geleerd. In de onderbouw moesten ze het allemaal nog ontdekken, daarom lijkt het hen beter als de voorstelling in de onderbouw wordt opgevoerd. Vooral jongeren die geen goede familie hebben kunnen er veel van leren. Ook bij Het Poortje adviseren de jongens de voorstelling op te voeren voor een veel jonger publiek: "Je moet wel bij de juiste groep zijn, namelijk voordat jongeren dit soort dingen gaan doen". Een ander vult aan: "En dat is veel vroeger dan volwassenen denken. Bij mij was ik elf jaar oud toen ik hoorde over wiet en het ging proberen. Maar bij mij in de buurt beginnen ze nu met acht jaar al aan de wiet. Het wordt steeds jonger".

Jongeren vanaf ongeveer vijftien jaar zeggen dus dat de voorstelling geschikter is voor een jonger publiek. De docenten vinden echter allemaal dat de voorstelling wel leeftijdsadequaat is. Volgens de docente van St. Paul past de voorstelling qua vorm en thematiek goed bij de leeftijd van haar leerlingen (onderbouw, twaalf tot veertien jaar). Bij De Radar is een zwaardere versie gespeeld. Ook de docente daar vindt de voorstelling zeer adequaat voor de leeftijd van haar leerlingen (bovenbouw, veertien tot zestien jaar). Zij merkt op dat ze de voorstelling minder geschikt vindt voor de onderbouw, omdat ze denkt dat zaken als pillen en dergelijke daar niet spelen. De activiteitenbegeleidster van Het Poortje heeft vooraf de voorstelling elders gezien. Bij die voorstelling waren ook jonge jongeren van een jaar of twaalf. Zij denkt dat jongeren van die leeftijd te jong zijn voor deze voorstelling, en dat deze het meest geschikt is voor zestien- tot achttienjarigen en heeft daarom voor deze vier groepen gekozen. De begeleider van Het Poortje is van mening dat het niveau goed is en dat, als je het wat aanpast, de voorstelling ook geschikt is voor het speciaal onderwijs en achterstandswijken.

Ook zijn de begeleiders juist wel te spreken over de humor. De groepsleider van Het Poortje: "Zonder humor raak je de kern niet. Een vleugje bravoure is nodig". De docente op De Radar: "De hilariteit en de humor waren geweldig. Het gechargeerde had zeker een functie, daardoor bleef het humoristisch".

3.3.4 Inspringen en participeren

Bij De Radar hebben alle vier de geïnterviewde jongeren ingesprongen. Ze vonden het leuk om te doen, maar ook wel eng. Volgens de jongens zijn het “altijd dezelfde” die een dergelijke actie ondernemen: “De mensen met de grootste praatjes durven zoiets niet”. Bij Het Poortje sprongen twee van de geïnterviewden zelf in. Zij vonden dit leuk. De derde deed dit niet: “Ik hou niet van dat soort dingen, ik kijk liever”. Bij St. Paul vonden de jongeren het wel een leuke vorm om te doen. Een jongen heeft daadwerkelijk ook ingesprongen en meegespeeld. De andere drie hebben niet meegespeeld, om de volgende redenen: “Ik wilde niet, weet niet echt wat ik moest zeggen. Vond het ook eng om iets te zeggen”, “De anderen zeiden al wat ik wilde zeggen, ik vond het niet eng om mee te doen” en “Ik durfde niet zelf te zeggen wat ik anders zou doen”. Alle jongeren vonden het wel leuk dat de voorstelling een inspringgedeelte had, en hadden respect voor de jongeren die durfden in te springen. De begeleider van College St. Paul vindt het heel positief dat er niemand belachelijk werd gemaakt. De drempel om het podium op te gaan is laag, en degene die het podium betreedt verdient respect van de medeleerlingen. Ook wordt door haar genoemd dat de voorstelling niet belerend is: er wordt samen *met* de kinderen op zoek gegaan naar een oplossing, en niet *voor* hen. De leerlingen worden serieus genomen in wat ze vinden. Ook als om stilte gevraagd wordt gebeurt dit niet op een storende manier. Zij noemt het ervaringsleren heel zinvol: “Het spreekt op die manier veel meer aan dan met een boekje voor de klas”.

Alle geïnterviewde begeleiders zijn van mening dat de rol van de Joker heel belangrijk is. De Joker weet het proces tijdens het inspringgedeelte goed te sturen. De jongeren worden actief aangemoedigd om het podium te betreden, maar als iemand niet wil, dan wordt deze niet voor het blok gezet. De docente van St. Paul zegt hierover: “De Joker moet sturen, want de leerlingen zelf kunnen dit niet. Hij haalt de punten aan die belangrijk zijn. Ook zorgde hij er soepel voor dat er gestopt werd in de naspeel-situaties. De leerlingen worden geacht een situatie stop te zetten als deze uit de hand loopt, maar voor deze kinderen is dat te moeilijk: ze zijn niet gewend over dit soort dingen na te denken. Ze zullen niet gauw zelf stop roepen en verwachten dat iemand hen zal vertellen wanneer stop te zeggen”.

3.3.5 Herkenbaarheid van de morele dilemma's

Centraal in het stuk staan een aantal morele dilemma's. Om effect te sorteren moeten deze dilemma's aansluiten bij de ervaringen van de jongeren: ze moeten zich wel kunnen verplaatsen in de hoofdrolspelers. Is dit volgens de jongeren en hun begeleiders gelukt?

De docente van St. Paul vindt dat de gekozen morele dilemma's goed bij de groep passen. Zij denkt dat alle vier de thema's door de jongeren wel herkend worden, maar dat ze over sommige zaken niet zoveel zullen zeggen. De jongeren van St. Paul die meedoen aan het groeps gesprek herkennen vooral de scène waarin Lisanne door twee meiden op school gepest wordt.

Pesten en gepest worden is een onderwerp dat alle vier de jongeren in de directe omgeving meegemaakt hebben. Een meisje geeft aan dat ze niet veel durfde te doen toen ze zag dat een meisje gepest werd: "Ik keek alleen maar toe. In je eentje kom je niet zover dat je iets doet". Nu denkt ze dat je misschien wel hulp kunt gaan halen en dan samen iets kunt doen. Een jongen heeft dit inderdaad gedaan: samen met anderen heeft hij een groep die veel pestte onder de koude douche gezet. Hij is blij dat hij dit gedaan heeft: "Wij kregen daardoor straf, terwijl zij pestten. Maar het was het wel waard, want ze hebben daarna niet meer gepest". Het lijkt deze jongeren het beste om als je gepest wordt versterking te zoeken bij je vrienden of een broer, en als je echt niemand hebt dan maar bij een leraar. Zij zouden zeker de discman niet afstaan. Eén jongen herkent wel iets in de scène van Jo, die onder druk van vrienden wordt gezet om niets te vertellen over de mobiel van de meester. Hij heeft namelijk ook geleerd dat je je vrienden niet altijd kunt vertrouwen. Een vriend probeerde hem voor het bezit van illegaal vuurwerk op te laten draaien, toen ze met een groepje op straat stonden en de wijkagent eraan kwam. Deze zogenaamde vriend vroeg hem de fiets waar dit in zat vast te houden, in ruil voor vijftig euro. Alle leerlingen zijn het erover eens dat echte vrienden zoiets nooit van je vragen, want "een vriend is niet iemand die je dwingt". Het verlinken van je vrienden in het algemeen hangt af van de straf die je zelf daarvoor krijgt: "De straf bepaalt of ik zeg dat mijn vriend het heeft gedaan. Als ik een week moet nablijven, zeg ik niets. Maar als ik naar de politie moet, dan wel. Ik ga geen strafblad krijgen".

De onderwerpen stelen en weglopen door ruzie met je stiefmoeder spreken minder tot de verbeelding. Volgens de geïnterview-

de jongeren wordt er op school niet gestolen, hoogstens een paar pennen of een rekenmachine maar zeker geen soundmachine. Ze hebben allemaal wel eens ruzie met hun moeder over hun kamer, maar dat gaat niet zover als in het toneelstuk bij Samantha en haar stiefmoeder gebeurt. Ze hebben er wel een mening over en kunnen adviezen formuleren voor de hoofdrolspelers.

Volgens de docente op De Radar gaat het stuk over "herkenbare problematiek waar alle jongeren mee te maken hebben". De jongens van De Radar geven expliciet aan dat zij veel herkennen. Zij herkenden vooral de scènes waarin de cd-speler van Lianne afgepakt wordt. De jongens vonden het jammer dat de pestscène niet geoefend werd. Zelf vinden ze het heel belangrijk om niet te pesten. Op school heersen bepaalde regels omtrent pesten waar ze zich strikt aan houden. Volgens hen wordt alleen soms een nieuweling gepest, maar dan komen er al gauw jongens bij om hem te beschermen.

Ook de problemen thuis waren erg herkenbaar, alhoewel ze vonden dat Bureau Jeugdzorg niet zo goed werd neergezet. Het is volgens hen beter om dit op een positieve manier weer te geven. "Wat wil jij" vragen ze bij Jeugdzorg volgens de jongens niet en ze spreken uit ervaring. Ook het pillenfeestje was erg herkenbaar. Sommigen gaan zelf na schooltijd naar de koffiehop om een joint te roken, maar een joint is niet hetzelfde als een pilletje. Alle vier de jongeren merken op dat pillen slecht zijn, dit hebben ze zelf bij anderen gezien.

Twee jongens vertellen dat ze geld hebben gepakt. De een nam elke week een paar euro uit zijn moeders portemonnee. Hij dacht: een klein bedrag dat merkt ze niet. De andere jongen heeft een keer een paar honderd euro van zijn oma's tafel gepakt. Eigenlijk vond hij dit niet echt stelen want als hij het gevraagd had, had hij het vast ook wel gekregen. Een andere jongen vertelt dat hij met een knuppel achter zijn broer aan is gelopen, toen deze een afspraak had met criminele vrienden. Hij wilde zijn broer te hulp kunnen schieten, mocht het mis gaan. De jongens geven openlijk nog meer voorbeelden van wat ze hebben meegemaakt. Ze noemen zichzelf jongens van de straat, die veel buiten leren van broers en vrienden.

Bij Het Poortje zijn de jongeren minder mededeelzaam over hun eigen ervaringen. Eén van de jongeren is wel open. Hij geeft aan wel een aantal dingen herkend te hebben: "Ik zag wel een paar

dingen waar ik mee te maken heb gehad". Bij doorvragen antwoordt hij dat hij zich herkent in bedreigen en afpersen. Een tweede jongen wil er alleen heel kort iets over zeggen: "Ik herkende ook wel dingen. Stelen". De derde uit zich alleen in algemene termen: "Er is altijd wel iets waar je je in herkent (van de delicten). Of ouders, en problemen. Voor iedereen is er iets te herkennen, ook als hij niet steelt". Het is duidelijk dat de jongeren niet heel veel zin hebben om op dit vlak meer toelichting te geven. Uit het bespreken van de scènes blijkt echter dat alle thema's aanspreken. Ze hebben het direct of indirect meege maakt, en hebben een mening over hoe je iets wel of niet moet oplossen. Voorbeelden van uitspraken zijn: "Oude mensen berven is wel heel erg. Doe dan iemand die iets terug kan doen in ieder geval". En: "Die broer (van Jo) is de schuld. Laat hem ergens anders gaan (stelen), maar niet bij zusje. Ga gewoon bij vriend of vriendin". "Die broer is ouder. Het is een schande. Ik kan niet eens begrijpen dat een broer zo iets kan doen". Ook is het vaak duidelijk dat ze uit ervaring spreken: "Als je een paar keer meemaakt dat ze je proberen mee te trekken, dan leer je wel om niet meer mee te lopen. Dat het geen goede vrienden zijn". Of: "Mijn vader zei toen: als iemand zo doet dan pak je maar een stok". "Ja dat zei mijn moeder ook: gooi maar een baksteen naar zijn hoofd". Of: "Maar het is moeilijk om andermans kinderen op te voeden". De begeleider van Het Poortje stelt dat de dilemma's herkenbaar waren en goed gekozen: "Verwaarlozing, pillenmisbruik, drankmisbruik en diefstal, dat zijn precies de thema's".

3.4 Effecten van de voorstelling

In de interviews met de jongeren en de docenten of begeleiders is gevraagd naar het effect van de voorstelling op de jongeren. De docenten en begeleiders zijn tweemaal geïnterviewd. Bij het eerste interview is gevraagd welke effecten zij van de voorstelling verwachtten, in het tweede interview - zes weken na de voorstelling - is gevraagd welke effecten zij geconstateerd hebben. In de vraagstelling was aandacht voor effecten op de zienswijze, op het gedrag en op het verantwoordelijkheidsgevoel van de jongeren. Aan de jongeren zijn de vragen minder expliciet gesteld. Aan hen is bijvoorbeeld gevraagd: "Heb je iets geleerd van deze voorstelling?".

3.4.1 Effecten volgens de jongeren

Vrijwel alle jongeren beantwoordden vragen over leereffecten met "nee". Op St. Paul zeggen de jongeren bijvoorbeeld: "Nee, al die scheldwoorden die kende ik al. Het zijn de gewone scheldwoorden die wij ook gebruiken".

Ook de jongens van De Radar vinden niet dat ze er wat van geleerd hebben. Ze denken dat dit komt omdat het stuk geschikter is voor de onderbouw. Op de vraag hoe zij leren wat goed en kwaad is antwoorden ze stellig: "Dat leren we van de straat".

Volgens hen hebben de meeste jongens ADHD, problemen met de ouders en hun leven speelt zich af op straat. Ze denken dat het beter is om straatscènes te spelen. Het aannemen van pillen van onbekenden op straat is bijvoorbeeld iets voor hen dat nú speelt.

Ook de jongeren van Het Poortje reageren ontkennend als gevraagd wordt naar een leereffect. Een van hen: "Ik ben al bekeerd, al lang voor deze voorstelling. Als je zo veel op je kamer zit dan ga je vanzelf wel nadenken, daar heb je dit soort initiatieven niet voor nodig". Zijn groepsgenoot: "Als je een keer in je leven zo'n fout maakt, dan weet je dat het niet goed is, dan heb je het wel geleerd hoor". En een ander: "Hun laten dingen zien die wij al hebben meegemaakt". "Ze kunnen beter iets laten zien voor onze toekomst. Hoe je iets op moet bouwen. Wat je moet doen als je buiten bent".

Als de interviewers daarna direct vragen of ze er dan helemaal niets van hebben geleerd, willen de jongens nu ook weer niet zo negatief zijn: "Je pikt altijd iets mee". "Tuurlijk leer je altijd iets".

Zowel de jongeren van Het Poortje als van De Radar vinden de voorstelling wel leerzaam, alleen niet voor henzelf. Zij adviseren de voorstelling voor een jonger publiek te spelen en denken dat het dan wel leerzaam is. "Voor de basisschool is het zeker goed". "Als het preventief is". "Ja als jongeren problemen hebben dan kunnen ze herkennen en dan weten ze waar ze heen kunnen". De jongeren in Het Poortje leggen uit dat om een delict te kunnen plegen, je je ogen wel moet sluiten voor de mogelijke gevolgen. Ergens weet je wel dat het fout af kan lopen, maar die gedachte over mogelijke consequenties laat je niet toe. Je houdt jezelf voor dat het wel goed af zal lopen. Misschien was het leerzaam geweest als zij door zo'n voorstelling met hun neus op de mogelijke gevolgen waren gedrukt.

De enige leerling die min of meer aangeeft dat ze aan het denken is gezet, is een leerling van St. Paul. Zij is inderdaad een stuk jonger en heeft allerlei dingen die aan de orde komen niet

meegemaakt. Ze merkt op dat je er door de voorstelling mee geconfronteerd wordt dat sommige jongeren in een moeilijke situatie zitten. Voor de voorstelling dacht zij hier nooit over na: "Je ziet dat sommige mensen dat kan overkomen. Je kan het ook goed oplossen. Je ziet niet alle dagen dat mensen problemen hebben. Die stiefmoeder is anders, daar heeft school niets mee te maken. Je gaat er wel meer over nadenken. Je gaat nadenken over hoe je dat moet oplossen".

3.4.2 Effecten volgens docenten en begeleiders

Gevraagd naar de effecten van de voorstelling uiten de docenten en begeleiders hun twijfels. De docent van St. Paul is aarzelend en zegt bijvoorbeeld: 'Ik weet het niet. In de ideale wereld nemen ze dit mee en heeft dit effect op hun handelen.... Maar ze nemen er zeker iets van mee. Het zien van zo'n situatie is al genoeg, ze gaan het herkennen buiten de school. Maar of ze buiten ook andere oplossingen gaan zoeken weet ik niet, maar zeker dat ze er over gaan nadenken. Dat is ervaringsleren: anders dan het eenzijdig horen of praten over. Door het echt te doen komen ze op het punt: wat doen we nu? Dat is veel echter voor ze dan wanneer een situatie beschreven is, of bij een gesprek". Als deze docent zes weken later geïnterviewd wordt zegt ze: "Op het moment dat ze naar de voorstelling kijken zijn ze er heel intensief mee bezig, en denken ze na. Maar als de voorstelling eenmaal is afgelopen zullen ze er niet meer op terugkomen". Volgens haar is het gedrag van de jongeren niet veranderd sinds de voorstelling. Of de jongeren anders tegen dingen aan zijn gaan kijken of zich meer verantwoordelijk voelen weet ze niet: "Dat weet ik niet. Ze veranderen niet gauw van mening. Dat past sowieso bij jongeren van deze leeftijd: ze hebben snel hun mening klaar. Ik zie geen verschil in het gedrag. Althans, het is niet merkbaar. Misschien gebeurt er wel iets, maar dat zullen ze dan nooit laten merken. Maar ik weet het niet. Ik kan het niet met stelligheid zeggen". De reden die zij opgeeft voor het uitblijven van effecten is dat de voorstelling eenmalig is en daarmee een incidenteel iets. Het ligt niet aan de voorstelling zelf, die is goed. Maar de voorstelling moet een onderdeel zijn van een traject, wil het effect hebben. Het moet worden ingebed in iets langdurigers.

Ook de docente van De Radar weet niet of de voorstelling effect op de jongeren heeft. Ze denkt het wel, "maar de vraag is of

het blijft hangen". Vorige week heeft ze de film 'loverboy' met haar leerlingen bekeken. Dat maakte diepe indruk: "Dat is iets wat zeker blijft hangen. Die film was serieus en dit is toch wat lachwekkender en humoristischer, het zou daardoor kunnen zijn dat het misschien minder lang blijft hangen. Het is mogelijk dat de jongeren het afdoen als niet-serieus, mits ze zich er heel erg in herkennen". Deze docente is voornemens het de komende week zeker over de voorstelling te hebben in haar klas: "Als je wilt dat het blijft hangen, móet je het sowieso als docent oppakken, anders weet je zeker dat het verdwijnt". Als deze docent zes weken later wederom naar effecten gevraagd wordt, antwoordt ze dat zij niet denkt dat er sprake is van een effect: "Ik merk er in elk geval zelf niks van. Het kan natuurlijk wel dat het effect heeft gehad, maar dat is dan niet zichtbaar".

De begeleider van Het Poortje is stilliger: "Effect? Ik denk helemaal geen effect. Maar wel dat ze er even bij stilstaan. Dat is een goed *moment*. Wat ze daarna doen....". Toch zegt hij ook: "Het is altijd goed. Herhaling van de boodschap is altijd goed". Desgevraagd denkt hij dat er maximaal twee à drie jongens geconfronteerd zijn, zoals de zwetende jongen die het liefst de zaal wilde verlaten. De rest is zo verhard dat de voorstelling hen niet geraakt heeft. In het tweede interview stelt hij dat er bij de jongeren niets is veranderd in hun gedrag en in hun zienswijze. "Voor het moment wel. Deze kinderen leven van moment naar moment. De eerste paar uren blijft het wel hangen, maar daarna is het weer weg". Hij vindt overigens dat je een gedragsverandering niet kunt constateren in zes weken tijd. Deze begeleider is positief over de opzet, maar heeft twee voorstellen voor verbetering: "De benadering op zich is goed, je zag dat het ze aansprak. De bedoeling was hard en confronterend. Dat is goed. Maar voor deze groep moet het nog veel harder dan nu het geval was. Dus niet de portemonnee van pa plunderen maar meteen een overval plegen. Meer conform de delicten die de jongeren plegen. Ook bijvoorbeeld het gebruik van stimulerende middelen: laat maar zien waarom jongeren die gaan gebruiken en wat de gevolgen daarvan kunnen zijn. Het moet harder". Ten tweede moet het gedegener worden voorbereid. "Nu is het zo dat de jongens daar worden neergezet en kijk maar. Tachtig procent heeft geen interesse, kijkt er met een scheef oog naar en zegt niks. De andere twintig procent zegt wel wat, maar dit is niet de waarheid. Deze kinderen zijn van het moment, dus je moet het stapsgewijs aanpakken, er naar toe werken in stapjes.

Dus een traject ervóór. Je moet de kinderen zien warm te houden. Dit moet de instelling doen, de begeleiding”.

3.4.3 Behoeftte aan oplossingen

Bij de bespreking van het effect of het leerzame deel van de voorstelling wordt meerdere malen aangekaart dat het stuk niet laat zien hoe het wél moet. Zowel bij Het Poortje als bij St. Paul merkten meerdere jongeren op dat het stuk hen geen oplossingen aanreikt. Zo antwoordden twee jongeren van Het Poortje op de vraag “Wat vonden jullie van de oplossingen van de hoofdrolspelers bij hun dilemma?” tegelijk: “Er was geen oplossing”. De ene jongere: “Nu was het hoe het niet moest. Wat ze konden doen was hoe het wel moest. En als dan iemand het daar niet mee eens is dan kan die laten zien wat zijn oplossing is. Nu laten ze het in het midden”. De ander: “We weten het einde niet. Nu alleen laten zien hoe het slecht afloopt. Beter om te laten zien wat je moet doen zodat het goed afloopt”. Zij denken dat het stuk wel leerzaam kan zijn (voor jongere kinderen) maar: “Een voorwaarde is dan wel dat de oplossing duidelijk wordt gemaakt, want dan weten de jongeren waar ze heen kunnen voor hulp. Bijvoorbeeld: Iedereen heeft van tevoren negatieve associaties met Jeugdzorg. Dat ze dan naar internaat moeten. Maar pas veel later weet je dat ze je ook kunnen helpen. In het toneelstuk moet dan duidelijk worden wat Jeugdzorg allemaal voor je kan betekenen en dat Jeugdzorg er juist is om jongeren te helpen. Als dat in voorstelling was dan kon je er wat van leren”.

Bij St. Paul wordt opgemerkt dat het niet hielp toen een medeleerlinge bij St. Paul insprong en naar de directeur stapte om te klagen over het gepest: “Dat was goed. Maar daarna ging het pesten toch weer door”. Ze vinden dat er geen echte oplossingen waren in het stuk. Je moet het uiteindelijk toch zelf oplossen: “Mijn neef zegt ‘je slaat ze in elkaar en ze doen nooit meer wat’”. Er is in ieder geval één docent die de mening van de jongeren deelt: “De morele dilemma’s zijn heel goed neergezet. Ze pasten goed bij deze groep. Alleen als de kinderen meededen was het wat onduidelijk, er was geen duidelijke eindconclusie, geen ‘de oplossing’. Had hij (de Joker) misschien meer kunnen concluderen? Bijvoorbeeld een opsomming maken of herhalen van andere strategieën”.

Uit de bewoordingen van de jongeren blijkt dat zij zich bij een leereffect iets heel concreets voorstellen, in de zin van nieuwe informatie of een oplossing. Ook de docenten lijken effecten als zodanig te interpreteren. Geen van de participanten noemt het bespreekbaar zijn geworden van het onderwerp, of het feit dat jongeren actief aan het denken zijn gezet over wat je kunt doen om uit de problemen te blijven een effect, terwijl dit wel degelijk gebeurt.

De theatergroep wil met haar voorstelling de jongeren prikkelen en aan het denken zetten. In haar visie hoort het aanbieden van pasklare oplossingen daar niet bij. Maar kennelijk is het uitblijven van oplossingen voor de jongeren moeilijk te bevatten.

3.5 Activiteiten in aansluiting op de voorstelling

Gezien de conclusie uit eerder onderzoek dat het positieve effect van de voorstelling versterkt wordt door de activiteiten van de school of instelling na afloop, is gevraagd welk vervolg er aan de voorstelling is gegeven.

Bij College St. Paul is na afloop van de voorstelling een kwartier nagepraat over het taalgebruik van de acteurs en de vele scheldwoorden die zij gebruikten. Op St. Paul zijn er regels voor het taalgebruik. Dat professionele acteurs deze woorden gebruikten, heeft de leerlingen zeer verbaasd. In het eerste interview, direct na de voorstelling geeft de docente in het interview aan dat er vanuit andere projecten makkelijk ingegaan kan worden op de voorstelling. Genoemd wordt bijvoorbeeld het project 'Hoe ver ga jij?' over groepsdruk, dat vergelijkbare thema's behelst. In het vervol ginterview zes weken later vertelt zij desgevraagd dat dit niet gebeurd is: vanuit de school is er geen specifieke aandacht meer aan de voorstelling besteed, ook niet in het kader van de projecten over groepsdruk en genotsmiddelen. Er is geen speciale reden waarom dit niet gebeurd is: het reguliere tijd gebrek is daar debet aan. Ook vanuit de jongeren is er niemand over begonnen. Wel is er een stukje over de voorstelling geschreven voor de schoolkrant.

Bij Scholencombinatie De Radar heeft de geïnterviewde docente dezelfde week nog in een van haar lessen aandacht besteed aan de voorstelling. Ze heeft aan haar leerlingen gevraagd wat ze er van vonden en met hen nagepraat. Daarbij is niet specifiek over

de morele dilemma's gesproken. De jongeren vertelden vooral dat ze het erg leuk vonden en de acteurs grappig vonden. Op schoolniveau is er niet meer over de voorstelling gesproken. Betrokken docente weet ook niet of collega's het er in hún klassen met de leerlingen over gehad hebben. Ze heeft wel gehoord dat andere docenten het ook een leuke voorstelling vonden.

Bij Het Poortje doet de activiteitenbegeleidster naar eigen zeggen vrij veel moeite om de groepsleiding te motiveren aan te haken bij thema's van de activiteiten: de leiding heeft het vertrouwen van de jongeren en kan ermee aan de slag. In de praktijk komt hier echter weinig van terecht. Zij heeft het gevoel daarvoor ook weinig gehoor in de organisatie te vinden. Zij hoopt dat de groepsleiding nog terug zal komen op de voorstelling, maar heeft er weinig fiducia in. De groepsleider van Het Poortje geeft in het interview direct na de voorstelling aan de voorstelling zeker niet in de groep te gaan bespreken, tenzij daar duidelijk behoefte aan is. Tijdens de voorstelling is opgevallen dat één van de jongens het erg moeilijk had, onrustig op zijn stoel draaide, zijn hoofd afwendde en diverse malen zei dat hij weg wilde uit de zaal. Het lijkt erop dat de voorstelling voor deze jongere confronterend uitpakt. Wanneer hij hiernaar gevraagd wordt zegt de groepsleider: "Misschien schiet ik hem nog aan en misschien doet hij stoer en dan laat ik het". Deze groepsleider is in het algemeen van mening dat de groepsleiding de jongeren geen oplossingen kan bieden. Zodra de jongeren ingesloten worden hebben ze spijt, spijt en spijt en willen ze een oplossing. Oplossingen moeten echter komen van de rechter, de advocaat en de instellingen. De groepsleiding kan de jongeren alleen begeleiden in het traject.

In het tweede interview vertelt de groepsleider dat na de voorstelling een paar jongeren naar hem kwamen om te kletsen over de voorstelling. Toen ze in gesprek waren kwamen er nog twee bij staan. Ze hebben het er een klein kwartiertje over gehad. Daarna is de voorstelling niet meer aan de orde geweest. De instelling heeft er ook geen aandacht meer aan besteed. Volgens de groepsleider is dat al heel wat: doorgaans is tachtig procent totaal niet geïnteresseerd. Ze hadden ook helemaal níet kunnen reageren. Uit het gesprekje met de jongeren kwam vooral naar voren dat de voorstelling de realiteit niet weergeeft, de realiteit is veel harder. De jongeren vonden het te gemaakt. Ze hadden wel feeling met de onderwerpen en herkenden ook dingen.

De groepsleider plaatst wel kanttekeningen bij de opmerkingen van de jongeren. Volgens hem zijn de jongens vaak nerveus voordat ze een delict gaan plegen, ze staan onder grote druk. Maar dit is totaal niet cool om toe te geven dus ontkennen ze het. Ze zeggen dat het hen koud laat en dat ze altijd relaxed blijven, maar als begeleider zie je gewoon dat het niet zo is. De jongens vinden het niet leuk om in de voorstelling te zien dat delicten plegen enorme stress geeft, het past niet bij hun imago.

3.6 Samenvatting en conclusies

- **De voorstelling spreekt de doelgroep aan**

Zowel uit observatie bij de voorstellingen als uit de gesprekken blijkt dat de voorstelling qua sfeer en vorm goed aansluit bij de leeftijd en de leefwereld van de jongeren. De meerderheid van de jongeren zit er van meet af aan goed in. Ze vinden de voorstelling leuk en bij hen passen. De harde muziek, de vette grappen, de snelheid en het grove taalgebruik passen bij hun leefwereld. Ook de begeleiders vinden dat de voorstelling goed aansluit bij de leefwereld van jongeren. Over het algemeen begrijpen ze goed wat er gebeurt. In het begin hebben sommige jongeren wat moeite om te begrijpen dat de vier acteurs binnen één scène verschillende rollen spelen, en dat zij met een andere sjaal of pet een ander personage zijn geworden. Naarmate de voorstelling vordert wordt dit duidelijker en alle geïnterviewde jongeren zeggen na afloop dat de voorstelling goed te volgen was en zeker niet moeilijk. Moeilijker te begrijpen zijn de gewetensfiguren die aan de zijlijn commentaar leveren op of advies geven aan de hoofdrolspeler. Wat de rol van deze figuren is wordt door de jongeren op College St. Paul en in mindere mate bij De Radar niet altijd begrepen. Sommige jongeren hebben even de tijd nodig om dit te begrijpen, maar komen er gaandeweg wel achter. Een aantal jongeren lijkt het ook naarmate de voorstelling vordert niet op te pikken. Bij Het Poortje is dit probleem minder aan de orde. De aanwezige jongeren zijn daar beduidend ouder.

Het inspringen en zelf mee mogen doen wordt een leuke vorm gevonden. De begeleiders zijn enthousiast over de manier waarop de acteurs en de Joker met de leerlingen omgaan en hoe ze hen weten te betrekken in het stuk. Zij noemen daarbij met

name de veilige sfeer en de uitstekende rol van de Joker. De onderwerpen mogen dan 'hard' zijn, en de gekozen vorm luidruchtig en soms grof, de sfeer is voor de leerlingen wel heel veilig om te participeren. De Joker weet het proces tijdens het inspring gedeelte goed te sturen. De jongeren worden actief aangemoedigd om het podium te betreden, maar als iemand niet wil, dan wordt deze niet voor het blok gezet. Ook de spelers proberen steeds goed in te schatten wat ze bij een leerling-tegenspeler wel of niet kunnen doen in het spel. De drempel om het podium op te gaan is daardoor laag.

- **De morele dilemma's zijn herkenbaar**

Zowel uit de observaties als uit de interviews met de jongeren en hun begeleiders, blijkt dat de gepresenteerde dilemma's heel herkenbaar zijn. De zaken waar de jongeren in het stuk mee te maken krijgen zijn situaties die zij herkennen of waar ze zich in ieder geval goed iets bij voor kunnen stellen. Zowel wat betreft de onderwerpen waar de jongeren mee te maken hebben, als wat het niveau van moreel redeneren betreft, is Formaat er goed in geslaagd om met de voorstelling aan te sluiten bij de leefwereld en het niveau van de jongeren.

- **De leeftijd van de jongeren waarvoor gespeeld wordt is een punt van aandacht**

Het enige punt van kritiek betreft de opmerkingen van de jongeren van De Radar en Het Poortje dat je er niks van leert. Het stuk is niet serieus genoeg, en nodigt daarom niet uit tot serieus participeren. Het verschil in leeftijd van de leerlingen zou hiermee te maken kunnen hebben. De jongens van De Radar zijn er wat dit soort thema's betreft wel zo'n beetje al uit: het had hen nuttiger geleken de voorstelling eerder te hebben gezien. Door het hoge grappengehalte deden ze zelf ook niet meer serieus mee. De jongens in Het Poortje hebben het allemaal al lang gezien en gedaan. Ook zij vonden de voorstelling vooral leuk, maar hadden, om er iets aan te hebben, liever iets serieuzers gehad dat meer aansluit bij hun belangstelling: hoe het leven weer op te pakken als ze eenmaal buiten zijn. Zowel de jongeren van De Radar als Het Poortje adviseren de voorstelling te spelen voor een jonger publiek, bijvoorbeeld voor elfjarigen. Hierbij moet de kanttekening worden geplaatst dat de begelei-

ders steevast zeggen dat de voorstelling heel geschikt is voor de doelgroep en dat je ze op een andere manier niet bereikt. Ook zes weken na de voorstelling staan zij op dit standpunt. Toch lijkt het goed als de theatergroep zich op dit punt nader bezint.

- **Aansluiting op de voorstelling met activiteiten**

Op alle drie de locaties is naderhand alleen kort aandacht besteed aan de voorstelling. Dit gebeurde in twee gevallen direct na afloop en op initiatief van de leerlingen. In het derde geval heeft de docent er in de week erna bewust aandacht aan besteed. Daarbij ging het vooral over wat de jongeren van de voorstelling vonden en hoe ze het hebben ervaren. Er is inhoudelijk nauwelijks invulling gegeven aan de thematiek. Bij College St. Paul is gesproken over het taalgebruik in de voorstelling, het gebruik van scheldwoorden en de regels hieromtrent op de school. Op Het Poortje is gesproken over het feit dat het stuk niet de werkelijkheid representeert. Bij geen van de instellingen is men in de zes weken na het stuk ingegaan op de morele dilemma's waar de jongeren in het stuk voor kwamen te staan. Dit is vrij opmerkelijk omdat alle geïnterviewde begeleiders en docenten positief waren over het stuk en aangaven dat het belangrijk is om het thema op te pakken en actief te behandelen, als je wilt dat er een effect vanuit gaat voor de jongeren. Het uitblijven van een natraject is uitdrukkelijk niet de bedoeling.

- **Effect van de voorstelling op de jongeren**

De begeleiders denken dat de voorstelling zeker aanslaat, maar betwijfelen of het beklijft. Misschien dat het de jongeren ergens wel raakt, maar zij zien dit zeker niet terug in hun gedrag. Ze zijn enthousiast over het interactieve karakter en de leermogelijkheden die het stuk biedt, maar dat is maar een moment. Zij denken dat voor een effect regelmatige herhaling nodig is. De voorstelling zal dan een onderdeel moeten zijn van een traject. De jongeren zelf zeggen niet echt iets te hebben geleerd. Ze hebben niet te maken met de problematiek of zijn dit stadium juist allang voorbij. Een van hen geeft wel aan dat ze voorheen nog nooit over bepaalde problemen had nagedacht. Een ander vond het interessant om te weten hoe anderen over dingen denken of welke oplossingen anderen kiezen. Een opmerking van essentiële aard betreft het feit dat er in

de voorstelling geen oplossingen geboden worden voor de problemen. Zowel door jongeren als door een begeleider wordt dit als problematisch ervaren. Door de voorstelling wordt duidelijk wat er niet goed is gegaan en wat geen goede oplossingen zijn. De jongeren van St. Paul en Het Poortje geven aan daarover niet veel wijzer te zijn geworden.

4 Effectenmeting

4.1 Inleiding

Dit hoofdstuk gaat over de effecten van de voorstelling. In de drie instellingen hebben jongeren die de voorstelling 'Vieren' hebben bijgewoond voorafgaand en zes weken na de voorstelling een vragenlijst ingevuld. De vragen hebben betrekking op hun opvattingen over sociaal onwenselijk tot delinquent gedrag, op hun eigen gedragingen met bijbehorende motieven en op hun probleemoplossend vermogen. Onderzocht is of er veranderingen zijn opgetreden en hoe die te verklaren zouden kunnen zijn, en, als er inderdaad veranderingen zijn, of deze kunnen worden toegeschreven aan de voorstelling 'Vieren'.

De eerste paragraaf doet verslag van de ontwikkeling van het zelfrapportage-instrument en het verloop van de afname van de vragenlijsten. Vervolgens wordt de achtergrond van de respondenten geschetst. In de derde paragraaf gaan we na of er verschillen zijn opgetreden in opvattingen en gedrag in de zes weken nadat de voorstelling 'Vieren' is bijgewoond. De vierde paragraaf gaat in op de motieven van de jongeren en de mening van hun familie en vrienden over hun gedrag. Ten slotte gaan we concluderend in op de verschillen in opvattingen en gedrag en of de voorstelling 'Vieren' hieraan zou kunnen hebben bijgedragen.

4.2 Methodische verantwoording

Deze paragraaf beschrijft de ontwikkeling van de vragenlijst en vervolgens de inhoud van de vragenlijst. Daarna beschrijven we

hoe het invullen van de vragenlijsten is verlopen. Tot slot gaan we in op de wijze waarop de vragenlijsten geanalyseerd zijn.

Ontwikkeling vragenlijst

Het Verwey-Jonker Instituut heeft in de afgelopen jaren veel ervaring opgedaan met het ontwikkelen en uitzetten van zelf-rapportage-vragenlijsten. Jongeren zijn zelf degenen die het beste kunnen rapporteren over hun eigen gedrag. In de bijlage bevindt zich de vragenlijst zoals die voor dit onderzoek ontwikkeld is. De vragenlijst is een bewerking van een reeds uitgetest meetinstrument van de Hogeschool Rotterdam (HRO) in samenwerking met de Erasmus Universiteit Rotterdam. Deze vragenlijst was gericht op middelbare scholieren. Het instrument is zorgvuldig aangepast voor de drie verschillende doelgroepen. Bij de aanpassing van de vragenlijst zijn vragen uit andere gevalideerde vragenlijsten meegenomen. Het gaat hierbij om zelf-rapportage-vragenlijsten die het Verwey-Jonker Instituut bij eerdere onderzoeken heeft toegepast, de uitgeteste vragenlijst van het internationale scholierenonderzoek Communities that Care en de vragenlijst van een internationale zelfrapportage jeugdcriminaliteit (Daphne). Omdat het om een zelfrapportage-instrument en een klein aantal respondenten gaat kunnen de resultaten nadrukkelijk niet gegeneraliseerd worden. Er kan wel een indicatie gegeven worden van de richting van het effect onder de onderzochte respondenten. Er is niet voor elke instelling een aparte vragenlijst ontwikkeld. Wel zijn enkele vragen iets aangepast voor de jongeren van de justitiële jeugdinstelling Het Poortje. Om de vragenlijst zo valide mogelijk te laten zijn is deze eerst uitgetest in een klas van de Dokter Pels school te Utrecht (cluster-4-school). Naar aanleiding van deze pre-test is de ontwikkelde vragenlijst enigszins aangepast en bijgesteld.

Inhoud vragenlijst

Er zijn twee vragenlijsten ontwikkeld. Eén vragenlijst om voorafgaand aan de voorstelling af te nemen en één om zes tot acht weken na de voorstelling in te laten vullen. Getracht is om vrijwel alle vragen en antwoordcategorieën de tweede keer gelijk te houden om vergelijking mogelijk te maken. Om te zorgen dat de jongeren niet in de gaten hebben dat het ongeveer om dezelfde vragenlijst ging (dit zou immers vertekenend kunnen werken) zijn de vragen de tweede keer in een andere volgorde opgesteld en is gekozen voor een andere lay-out.

Eerst hebben de respondenten een aantal vragen voorgelegd gekregen waarmee hun achtergrond in kaart is gebracht. De antwoorden op deze vragen kunnen inzicht verschaffen in verschillen in achtergronden van de jongeren van de drie betreffende instellingen. Ook zijn deze vragen gesteld om te kijken in hoeverre bepaalde kenmerken een correlatie vertonen met opvattingen over sociaal onwenselijk tot delinquent gedrag, met hun eigen gedragingen en bijbehorende motieven en hun probleemoplossend vermogen. Voor de andere vragen in het zelfrapportage-instrument is er een onderscheid aangebracht. Allereerst zijn er vragen die de **opvattingen over sociaal onwenselijk tot delinquent gedrag** meten. Ten tweede worden er vragen gesteld over het **eigen gedrag** van de jongeren. Vervolgens gaat de vragenlijst in op de **motieven** van hun gedrag. Extra vragen zijn gesteld over het **probleemoplossend vermogen** van jongeren. De meeste vragen gaan over opvattingen over sociaal onwenselijk tot delinquent gedrag omdat de aanname is dat de voorstelling 'Vieren' hier het meeste effect op zou kunnen genereren. Om deze opvattingen zo goed mogelijk te onderzoeken zijn deze op drie manieren gemeten. Ten eerste is er per thema van de voorstelling een viertal feitelijke vragen over opvattingen over sociaal onwenselijk tot delinquent gedrag voorgelegd. Deze vragen dekken zo veel mogelijk de inhoud van het thema. De vragen zijn deels afkomstig uit de HRO-vragenlijst. De thema's komen grotendeels overeen met de thema's die in de voorstelling naar voren kunnen komen: Vechten, Diefstal/Stelen, Vernielen, Pesten, Wapens, Drugs, Seks en Bedreiging. Ten tweede zijn de opvattingen gemeten door vragen te stellen die het moreel redeneren van jongeren in kaart brengen: de jongeren hebben vier stellingen voorgelegd gekregen die hypothetische situaties weergeven. De reacties hierop zijn onderscheiden naar de ontwikkelingsstadia van Kohlberg. Deze stellingen zijn ontleend aan de internationaal uitgeteste vragenlijst van het internationale scholierenonderzoek Communities that Care. Aanvullend op de vragen over feitelijke en situationele gedragingen zijn er tot slot nog een aantal belevingsvragen aangaande opvattingen over sociaal onwenselijk tot delinquent gedrag gesteld waarvan de antwoorden gemeten zijn met de belevingsschaal van Schinkel. Deze vragen zijn afkomstig uit de HRO-vragenlijst en zijn zeer betrouwbaar gebleken. Naast opvattingen meet het zelfrapportage-instrument het feitelijke gedrag van jongeren. In de eerste vragenlijst is gevraagd

welk gedrag de respondenten in het afgelopen jaar hebben vertoond. In de tweede vragenlijst zijn dezelfde vragen gesteld maar hier gaat het niet om het gedrag van het afgelopen jaar maar om dat van de afgelopen zes weken, dus vanaf de voorstelling. Zo kan gekeken worden of zich hier mogelijk veranderingen in hebben voorgedaan. De vragen zijn thematisch gesteld, parallel lopend met de vragen over betekenisverlening. Zo kunnen eventuele verschillen dan wel overeenkomsten tussen gedragingen en betekenisverlening worden ontdekt. Tot slot gaat de vragenlijst in op de motieven van jongeren: waarom vertoont een jongere bepaald gedrag? Ook is gevraagd naar de mening van hun familie en vrienden. Extra vragen zijn toegevoegd over het probleemoplossend vermogen van jongeren. Deze zijn deels overgenomen uit het internationale Communities that Care-scholierenonderzoek.

Afname vragenlijst

De vragenlijst is in overleg met Formaat en de betreffende instellingen uitgezet onder vijf tweede klassen van College St. Paul, negen bovenbouwklassen van De Radar en twee opvanggroepen voor twaalf- tot achttienjarigen van Het Poortje. De voorstellingen vonden plaats op 17 september, 3 oktober en 24 oktober 2005. Elke instelling beschikte over een contactpersoon voor het onderzoek. De onderzoekers hebben zowel bij het uitzetten van de eerste als bij de tweede vragenlijst telefonisch contact met hen gehad om alles goed door te spreken. Er is vervolgens een brief met informatie toegezonden. De informatie betrof onder andere een brief voor de docenten/begeleiders die de vragenlijst gingen uitzetten, een informatiefolder en instructies om het uitzetten van de vragenlijst zo goed mogelijk te laten verlopen. Deze instructies zijn opgesteld naar aanleiding van eerdere ervaringen van de onderzoekers en de pre-testervaring op de Dokter Pelsschool.

De jongeren hebben de vragenlijst in alle drie de instellingen alleen ingevuld. Anonimiteit werd gegarandeerd; de respondent hoefde geen naam op de vragenlijst te zetten en werd verzocht na het invullen de vragenlijst in een envelop te doen, om deze vervolgens dicht te plakken. Er was telkens een begeleider/docent aanwezig aan wie de respondent vragen kon stellen. Van de begeleiders hebben de onderzoekers niet gehoord dat er problemen waren met het invullen. De afname van de vragenlijsten verliep goed. Bij Het Poortje echter gebeurde

het invullen meer op vrijwillige basis. De vragenlijst is daar niet vanuit een bepaald kader, zoals een klas, ingevuld; dit kan de reden zijn dat de respons de tweede keer aanzienlijk lager lag. Bij de eerste meting zijn vragen gesteld over wat de jongeren van de vragen vonden. Naar aanleiding van de resultaten kan geconcludeerd worden dat de respondenten van het College St. Paul meer moeite hadden met het invullen van de vragenlijst dan de respondenten van De Radar en Het Poortje. Dit weerhield hen, in tegenstelling tot een aantal jongeren van de andere twee instellingen, er niet van om de vragenlijst helemaal in te vullen.

Analyse respons

Van het College St. Paul kregen de onderzoekers na de eerste meting 46 vragenlijsten teruggestuurd. Alle vragenlijsten waren goed ingevuld en dus bruikbaar. De tweede keer is de vragenlijst onder merendeels dezelfde jongeren uitgezet. Het ging deze keer om 49 jongeren (waarschijnlijk is er dus toch een aantal jongeren bij betrokken die de eerste keer de vragenlijst niet hebben ingevuld maar wel naar de voorstelling zijn geweest), maar helaas waren er deze keer acht vragenlijsten niet bruikbaar. Het aantal geschikte ingevulde vragenlijsten lag daardoor de tweede keer lager, namelijk op 41.

De Radar stuurde na de eerste meting 55 vragenlijsten retour, waarvan er acht ongeschikt bleken; het aantal bruikbare vragenlijsten kwam daarmee op 47. De tweede keer hebben 43 jongeren de vragenlijst ingevuld, vijf bleken er onbruikbaar. De respons lag hiermee lager dan de eerste keer, namelijk op 38. Het Poortje stuurde de eerste keer 27 vragenlijsten terug, waarvan twee niet goed ingevuld waren. Het aantal bruikbare vragenlijsten kwam hiermee op 25. De tweede keer kregen de onderzoekers slechts acht vragenlijsten retour.

De antwoorden zijn ingevoerd in het computerprogramma Odin en vervolgens getransporteerd naar SPSS. Bij enkele vragen zijn de antwoordcategorieën geschaald, zodat zo goed mogelijk gekeken kan worden of en in welke mate het schaalgemiddelde van de eerste meting afwijkt ten opzichte van de tweede meting. Deze schalen zijn ontwikkeld in Excell (zie paragraaf 4.4.1). Als de scoreverschillen daartoe aanleiding gaven is met behulp van SPSS nagegaan of deze significant zijn.

De analyses zijn verricht op instellingsniveau. Bij nader inzien bleken de achtergrondkenmerken met name interessant om te

zien of in de antwoorden sekseverschillen een rol spelen. Uit eerder onderzoek kwam namelijk naar voren dat dit het geval is met betrekking tot het moreel redeneren (Rutten et al., 2003). Gezien de sekseverhoudingen onder de respondenten, bleek het alleen mogelijk om hier op het College St. Paul aandacht aan te besteden.

4.3 Achtergrondkenmerken respondenten

In deze paragraaf wordt ingegaan op de achtergrondkenmerken van de respondenten. Gevraagd is onder andere naar de volgende kenmerken: sekse, leeftijd, geboorteland en gezinssituatie. Aanvullend zijn ook vragen gesteld over het spijbelgedrag van jongeren, en of zij wel eens in aanraking zijn gekomen met bureau Halt en wat daar dan de redenen van zijn.

Op College St. Paul hebben de eerste keer 34 jongens en twaalf meisjes de vragenlijst ingevuld, de tweede keer 31 en tien. Bij de eerste meting zijn vijftien jongeren dertien jaar oud en 31 zijn er veertien jaar. Bij de tweede meting zijn er zeven jongeren die dertien jaar oud zijn, 31 die veertien jaar oud zijn en drie jongeren die vijftien zijn geworden. De meeste respondenten zijn in Nederland geboren (eerste keer veertig, tweede keer 33). Ongeveer twee derde van de jongeren woont thuis bij een vader en een moeder.

Op De Radar zijn het voor het merendeel jongens die de vragenlijst hebben ingevuld. Beide keren betreft het slechts vijf meisjes en dan is er nog een enkeling die zijn/haar geslacht niet heeft ingevuld. De jongeren op De Radar zijn tussen de veertien en negentien jaar, waarvan de meeste vijftien of zestien (73%). De meesten zijn in Nederland geboren (eerste keer 41, tweede keer 25). In vergelijking met College St. Paul valt op dat op De Radar rond de 40% van de jongeren (beide metingen) bij hun vader en moeder thuis woont. Dit is aanzienlijk minder dan op het College St. Paul (63%).

Op Het Poortje hebben alleen maar jongens de vragenlijst ingevuld, omdat de voorstelling gericht was op de opvanggroep van jongens. Ze zijn tussen de veertien en negentien jaar oud. Ongeveer 70% is in Nederland geboren.

Het percentage respondenten dat doorverwezen is naar Bureau Halt ligt op De Radar aanzienlijk hoger (eerste meting 42%, tweede meting 46%) dan op het College St. Paul (eerste meting

13%, tweede meting 24%). Dit geldt ook voor het spijbelgedrag; op De Radar zegt 40% bij de eerste meting en 44% bij de tweede meting nooit te spijbelen, op College St. Paul is dit respectievelijk 67% en 83%. Het zal geen verbazing wekken dat deze cijfers bij Het Poortje hoger liggen: 44% bij de eerste meting en 62% bij de tweede meting is daar met Bureau Halt in aanraking geweest en bij beide metingen geeft slechts 32% aan nooit te spijbelen.

4.4 Vergelijking eerste en tweede meting

In de drie instellingen hebben jongeren die de voorstelling 'Vieren' bijwoonden voorafgaand aan en zes weken na de voorstelling een vragenlijst ingevuld. De vragen gaan over hun opvattingen over sociaal onwenselijk tot delinquent gedrag, hun eigen gedrag met bijbehorende motieven en hun probleemoplossend vermogen. Onderzocht is of er verschillen zijn waar te nemen tussen de eerste en tweede meting en of er per instelling verschillen waarneembaar zijn. In deze paragraaf worden de resultaten beschreven. Het is belangrijk hierbij te benadrukken dat de resultaten niet significant zijn en derhalve niet gegeneraliseerd kunnen worden. Gezien de geringe omvang van de steekproef kunnen we niet uitsluiten dat met een grotere steekproef verschillen wel significant zouden zijn. Daarom willen we indicaties van verschillen hier toch zoveel mogelijk presenteren. De meeste vragen meten de opvattingen van jongeren over sociaal onwenselijk tot delinquent gedrag. Dit is op drie manieren gemeten. Deze resultaten zullen als eerste de revue passeren. Vervolgens komt het feitelijke gedrag aan bod en tot slot het probleemoplossend vermogen.

4.4.1 Opvattingen over sociaal onwenselijk tot delinquent gedrag naar thema

Per thema is een viertal vragen gesteld over wat jongeren van sociaal onwenselijk tot delinquent gedrag vinden. De vragen zijn gerelateerd aan de thema's die in de voorstelling in meer of mindere mate tot uiting komen: Vechten, Diefstal/Stelen, Vernielen, Pesten, Wapens, Drugs, Seks en Bedreiging. Gezien de beschikbare bronvragen zijn Bedreigen en Vechten samengevoegd. De vragen zijn gebaseerd op zelfrapportage-vragenlijsten die het Verwey-Jonker Instituut eerder heeft toegepast, de uitgeteste vragenlijst van het internationale scholierenonderzoek

Communities that Care en op een vragenlijst gericht op zelfrapportage van jeugdcriminaliteit die in het internationale Daphne-onderzoek wordt toegepast. Ook is er gebruikgemaakt van de HRO-vragenlijst. Per thema is gekeken welke vier valide, uitgeteste vragen uit deze vragenlijsten zo veel mogelijk de breedte van een thema dekken. De vier geselecteerde vragen zijn gesteld in de vraagvorm 'Wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd...'? Hier is bewust voor gekozen omdat meer directieve vragen sociaal wenselijke antwoorden in de hand kunnen werken. De antwoordcategorieën zijn achteraf geschaald van één (helemaal niet slecht) tot en met drie (heel slecht) en het gemiddelde is berekend. Hoe afwijzender het antwoord, hoe hoger de score. Op die manier kan gekeken worden of er veranderingen zijn opgetreden in de opvattingen van jongeren over sociaal onwenselijk tot delinquent gedrag. Er wordt over het algemeen gesproken van een verschil als dit groter is dan (-) 0,2. Als de scores daartoe aanleiding gaven, is berekend of er sprake was van significanties. Hieronder worden de veranderingen per thema weergegeven. Hierbij moet opgemerkt worden dat het percentage jongeren van Het Poortje dat de tweede keer de vragenlijst invulde dusdanig klein is dat er een onbetrouwbare vergelijking is ontstaan. Hier gaan we dan ook niet op in. Aan het eind van elk thema staan de gemiddelde cijfers weergegeven in een tabel.

Omdat we dit anders steeds moeten herhalen beginnen we hier met de opmerking dat er een duidelijk verschil tussen jongens en meisjes waarneembaar is. Hier is alleen op het College St. Paul naar gekeken omdat de sekseverhouding onder de respondenten bij de andere twee instellingen dit niet toeliet. Uit de resultaten blijkt dat meisjes veel negatiever tegenover sociaal onwenselijk tot delinquent gedrag staan dan jongens. Het merendeel van de twaalf meisjes (eerste meting) keurt de voorgelegde gedragingen af; zij geven aan ze 'heel slecht' te vinden, met uitzondering van het alcohol drinken en dronken zijn in het openbaar. De meeste meisjes vinden dit 'een beetje slecht'.

Vechten

Gevraagd is: wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd:

- a. ruzie met iemand zoekt;
- b. iemand aanvalt met de bedoeling hem/haar pijn te doen;
- c. meedoet aan een vechtpartij;
- d. mensen bedreigt?

De meeste jongeren zijn van mening dat de gedragingen die bij dit thema horen 'een beetje slecht' zijn; de gemiddelde score ligt grotendeels boven de 2 ('beetje slecht'). De jongeren keuren het bedreigen van mensen meer af; de gemiddelde scores liggen bij alle drie de instellingen boven de 2,5 en daarmee dicht bij de 3: 'heel slecht'. Dit geldt voor College St. Paul en Het Poortje ook met betrekking tot 'aanvallen met de bedoeling pijn te doen'. In de lijn der verwachting liggen de gemiddelde scores op College St. Paul hoger dan op De Radar; College St. Paul staat niet bekend als een school met problemen, op De Radar heeft men veel met jeugdcriminaliteit te kampen.

Als we naar het verschil tussen de eerste en tweede meting kijken, valt er bij geen enkele instelling een hoger gemiddelde te constateren. Op het College St. Paul zijn de gemiddelde scores min of meer gelijk gebleven, dan wel iets gedaald, echter niet noemenswaardig. Op De Radar zijn de jongeren de eerste drie gedragingen minder erg gaan vinden. Het verschil met de eerste keer ligt rond de -0,24. Ze vinden die vormen van vechten en bedreigen nog steeds 'een beetje slecht', maar iets minder vaak dan bij de eerste meting; meer jongeren zijn het 'helemaal niet slecht' gaan vinden. De verschillen op De Radar zijn echter niet significant.

Met betrekking tot het thema Vechten kunnen we concluderen dat de meeste jongeren de gedragingen die bij dit thema horen 'een beetje slecht' vinden. Bedreigen vinden ze 'heel erg slecht'. Als we naar de eerste en de tweede meting kijken blijken de jongeren van De Radar de eerste drie gedragingen nog steeds 'een beetje slecht' te vinden, echter de gemiddelde scores zijn iets gedaald. Hieruit kan geconcludeerd worden dat de jongeren het minder zijn gaan afkeuren. Het verschil is niet significant. Op College St. Paul hebben de jongeren min of meer dezelfde opvattingen als voor de voorstelling.

Tabel 4.1 Wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd...

Vechten	St. Paul		Radar		Poortje
	n1=46	n2=41	n1=47	n2=38	
ruzie met iemand zoekt?	2.27	2.24	2.34	2.00	2.32
aanvalt met bedoeling pijn te doen?	2.61	2.50	2.45	2.21	2.52
meedoet aan vechtpartij?	2.26	2.29	2.13	1.88	2.16
mensen bedreigt?	2.78	2.61	2.51	2.45	2.52

Driepuntschaal (heel slecht 3, beetje slecht 2, helemaal niet slecht 1)

Diefstal/stelen

Gevraagd is: wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd:

- iets uit een portemonnee van bekenden steelt waarna hij deze weer teruglegt;
- zakkenrolt of tasjes rooft;
- iets van klasgenoten steelt;
- inbreekt in een winkel, bedrijf of school om iets te stelen?

De meeste jongeren zijn van mening dat diefstal en stelen 'heel slecht' is. Vrijwel alle gemiddelde scores van de jongeren van College St. Paul en De Radar liggen bij beide metingen boven de 2,5. Op Het Poortje liggen de scores iets lager; meer jongeren vinden het daar 'een beetje slecht'. Ook bij dit gedrag liggen de gemiddelden van College St. Paul hoger dan die van De Radar en Het Poortje.

Wat opvalt is dat de gemiddelde scores van de respondenten van College St. Paul bij de tweede meting iets omlaag zijn gegaan; jongeren zijn diefstal en stelen meer gaan goedkeuren, maar ze denken er nog steeds wel heel slecht over. Bij College St. Paul geldt dit voor zakkenrollen (-0,29) en het stelen van klasgenoten (-0,27). Op De Radar geldt dit in zeer lichte mate voor het inbreken in een winkel, bedrijf of school om iets te stelen (-0,08). Echter, de andere gedragingen keuren de jongeren van De Radar iets meer af, met name daar waar het gaat om het stelen van een portemonnee om hem daarna weer terug te leggen (0,15). De verschillen zijn niet significant.

Voor het thema Diefstal geldt dat de meeste jongeren van mening zijn dat stelen 'heel slecht' is. Na de tweede meting vinden de jongeren van het College St. Paul dit nog steeds, maar ze zijn het iets minder gaan afkeuren; dit geldt met name voor het zakkenrollen en het stelen van klasgenoten. Op De Radar zijn er weinig verschillen; het lijkt erop dat de jongeren het gedrag iets meer zijn gaan afkeuren. Er is geen sprake van significantie.

Tabel 4.2 *Wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd...*

Diefstal/stelen	St. Paul		Radar		Poortje
	n1=46	n2=41	n1=47	n2=38	
uit portemonnee van bekenden steelt en daarna teruglegt?	2.80	2.61	2.52	2.67	2.68
zakken rolt of tasjes rooft?	2.89	2.60	2.62	2.66	2.40
meedoet aan vechtpartij?	2.83	2.56	2.69	2.73	2.40
mensen bedreigt?	2.83	2.66	2.56	2.48	2.32

Driepuntschaal (heel slecht 3, beetje slecht 2, helemaal niet slecht 1)

Vernielen

Gevraagd is: wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd:

- straatverlichting of verkeersborden langs de weg vernielt of afbreekt;
- gebouwen vernielt;
- een auto opzettelijk beschadigt;
- stoelen in de bus of trein kapotmaakt of bekladt?

De meeste jongeren vinden vernielen 'een beetje tot heel slecht'. Het is opvallend dat de jongeren van alle drie de instellingen het opzettelijk beschadigen van een auto het meest afkeuren. De jongeren van College St. Paul vinden stoelen in de bus of trein kapotmaken of bekladden en straatverlichting vernielen ook 'heel slecht', terwijl de jongeren van de andere twee instellingen dit 'een beetje slecht' vinden. De jongeren van College St. Paul hebben ook bij dit thema de hoogste gemiddelde score, met uitzondering van 'gebouwen vernielen'. Hier scoren de jongeren van Het Poortje de eerste keer aanzienlijk hoger (2,60) dan die van College St. Paul (2,39) en De Radar (2,25).

Als we naar de gemiddelde scores van de eerste en de tweede meting kijken, blijkt dat de scores bij beide instellingen óf min of meer hetzelfde zijn gebleven, óf heel licht zijn gedaald. Ook zijn er enkele zeer lichte stijgingen in de gemiddelde scores waarneembaar. Deze zijn echter bijna nihil.

De meeste jongeren vinden vernielen een beetje tot heel slecht. Er hebben zich geen noemenswaardige veranderingen voorgedaan.

Tabel 4.3 Wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd...

Vernielen	St. Paul		Radar		Poortje
	n1=46	n2=41	n1=47	n2=38	
Straatverlichting of verkeersborden langs de weg vernielt of afbreekt?	2.57	2.44	2.19	2.26	2.24
gebouwen vernielt?	2.39	2.39	2.25	2.15	2.60
een auto opzettelijk beschadigt?	2.78	2.63	2.63	2.64	2.48
Stoelen in de bus of trein kapot maakt of bekladt?	2.50	2.53	2.36	2.26	2.44

Driepuntschaal (heel slecht 3, beetje slecht 2, helemaal niet slecht 1)

Pesten

Gevraagd is: wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd:

- personeel in een winkel pest;
- bewoners in de buurt bewust lastigvalt en treitert;

- c. klasgenoten pest;
- d. de leraar pest?

De meeste jongeren vinden het pestgedrag 'een beetje slecht'. Het is opvallend dat het overgrote deel van de jongeren in alle drie de instellingen het meest aangeeft het af te keuren bewoners in de buurt lastig te vallen en op College St. Paul en De Radar het minst aangeeft het pesten van de leraar af te keuren. Op De Radar ligt het gemiddelde bij de eerste meting zelfs onder de 2 (1,79): er zijn veel jongeren die het pesten van de leraar helemaal niet slecht vinden.

Als we naar de gemiddelde scores kijken is deze voor de antwoorden op de vier verschillende vragen voor de respondenten van College St. Paul gelijk gebleven óf niet noemenswaardig achteruitgegaan. Op De Radar is de gemiddelde score ook min of meer gelijk gebleven, de score met betrekking tot het pesten van personeel in een winkel is minimaal gestegen (0,11). Het enige opvallende verschil met de eerste meting is de grote stijging in gemiddelde score van 'het pesten van de leraar'. Na de tweede meting steeg de score met 0,24 van 1,79 naar 2,03; er zijn nu dus minder jongeren die het 'helemaal niet slecht' vinden dat de leraar gepest wordt. Dit blijkt echter nog steeds niet genoeg om significant te zijn.

De meeste jongeren vinden pesten 'een beetje slecht'; het pesten van bewoners vinden ze het ergst, het pesten van de leraar het minst erg. Er zijn geen opvallende veranderingen, met uitzondering van 'het pesten van de leraar'; dat keuren de jongeren op De Radar nu minder vaak goed. Deze verandering is niet significant.

Tabel 4.4 Wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd...

Pesten	St. Paul		Radar		Poortje
	n1=46	n2=41	n1=47	n2=38	
personeel in een winkel pest?	2.41	2.37	2.11	2.21	2.28
bewoners in de buurt bewust lastig valt en treitert?	2.52	2.59	2.50	2.53	2.48
klasgenoten pest?	2.35	2.29	2.25	2.29	2.40
de leraar pest?	2.18	2.20	1.79	2.03	2.32

Driepuntschaal (heel slecht 3, beetje slecht 2, helemaal niet slecht 1)

Wapens

Gevraagd is: wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd:

- a. een wapen bij zich heeft als hij of zij uitgaat;
- b. een wapen bij zich heeft op school;

- c. een wapen bij zich draagt om te gebruiken in een gevecht;
- d. wraak wil nemen met een wapen?

De jongeren van College St. Paul en De Radar geven aan wapenbezit over het algemeen 'heel slecht' te vinden, met uitzondering van het meenemen van een wapen bij het uitgaan. Dit is 'een beetje slecht'. De meeste jongeren van Het Poortje daarentegen vinden alle gedragingen bij dit thema 'een beetje slecht', en niks 'heel slecht'. Opvallend is de gemiddelde score aangaande het wraak willen nemen met een wapen. Deze ligt aanzienlijk lager (2,28) dan op College St. Paul (2,71) en De Radar (2,70); de jongeren van Het Poortje keuren dit dus minder vaak af. Op een enkele uitzondering na hebben de respondenten van College St. Paul de hoogste gemiddelde scores.

Als we kijken naar de scores bij de eerste en de tweede meting, blijkt dat deze voor de respondenten van College St. Paul zeer licht achteruit zijn gegaan; jongeren zijn iets minder afwijzend ten opzichte van wapens gaan staan. De grootste verslechtering heeft betrekking op 'een wapen bij zich hebben op school', namelijk -0,21; meer jongeren vinden dit nu 'een beetje slecht' en niet meer 'heel slecht'. Ook dit verschil is niet significant bevonden. Op De Radar zijn de gemiddelde scores ongeveer gelijk. Van noemenswaardige veranderingen is geen sprake.

De jongeren van het College St. Paul en De Radar vinden wapenbezit over het algemeen 'heel slecht'. Een wapen meenemen bij het uitgaan vindt men echter minder erg, namelijk 'een beetje slecht'. De jongeren van Het Poortje vinden alle vier gedragingen 'een beetje slecht' en keuren het wraak willen nemen met een wapen minder vaak af. Als we naar het verschil tussen de eerste en tweede meting kijken blijkt dat de opvattingen overal ongeveer hetzelfde gebleven zijn. Op College St. Paul is men alleen 'het hebben van een wapen op school' iets minder gaan afkeuren. Het verschil is wederom niet significant.

Tabel 4.5 Wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd...

Wapens	St. Paul		Radar		Poortje
	n1=46	n2=41	n1=47	n2=38	
een wapen bij zich heeft als hij of zij uitgaat?	2.50	2.41	2.21	2.24	2.28
een wapen bij zich heeft op school?	2.65	2.44	2.69	2.50	2.48
een wapen bij zich heeft om te gebruiken in een gevecht?	2.76	2.61	2.50	2.61	2.40
wraak wil nemen met een wapen?	2.71	2.66	2.70	2.64	2.28

Driepuntschaal (heel slecht 3, beetje slecht 2, helemaal niet slecht 1)

Alcohol/drugs

Gevraagd is: wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd:

- a. in het openbaar alcohol nuttigt;
- b. dronken in het openbaar is;
- c. drugs gebruikt;
- d. drugs verhandelt?

Alcohol en drugs vinden de jongeren gemiddeld 'een beetje tot heel slecht'. In vergelijking met de scores op de andere thema's valt op dat de verschillen in scores tussen de instellingen hier groter zijn dan bij de andere thema's. Jongeren van het College St. Paul keuren het gedrag rondom alcohol en drugs aanzienlijk meer af dan de jongeren van De Radar en Het Poortje. Dit heeft er vooral mee te maken dat de gemiddelde scores op De Radar en Het Poortje bijzonder laag liggen; veel jongeren denken daar helemaal niet zo slecht over alcohol en drugs. Zo is de gemiddelde score bij de eerste meting op de vraag 'in het openbaar alcohol nuttigen' op College St. Paul 2,07 ('beetje slecht') en op De Radar en Het Poortje respectievelijk 1,79 en 1,83 ('helemaal niet slecht').

Bij de tweede meting is het verschil tussen College St. Paul en De Radar nog groter. De gemiddelde scores zijn respectievelijk 2,41 en 1,88. Dit geldt ook voor dronken zijn in het openbaar; College St. Paul scoort hier de eerste keer gemiddeld 2,16 en de tweede keer 2,46, De Radar 1,88 en 1,94 en Het Poortje 2,03 en 1,88. Het valt op dat de respondenten van College St. Paul op deze laatste twee vragen aanzienlijk beter scoren tijdens de tweede meting. Het verschil is de eerste keer 0,35 en de tweede keer 0,31, al is het nog steeds zo dat de meeste jongeren het 'een beetje slecht' vinden, terwijl drugsgebruik en drugshandel 'heel slecht' worden gevonden. Bij de tweede meting keuren ze drugsgebruik zelfs nóg iets meer af (0,13). Ook op De Radar scoort men beter, zij het in veel mindere, niet noemenswaardige mate. De verschillen zijn vrijwel nihil.

Jongeren denken een beetje tot heel slecht over het gebruik van alcohol en drugs. Opvallend zijn de grote verschillen tussen de drie instellingen. Op De Radar en Het Poortje is er een aanzienlijk percentage dat positief tegenover allerlei gedragingen rondom alcohol en drugs staat. Als we kijken naar het verschil tussen de eerste en de tweede meting is de conclusie dat de opvattingen van jongeren ongeveer gelijk zijn gebleven, met uitzondering van het denken over het nuttigen van alcohol in het openbaar en het dronken zijn in het openbaar. Op College

St. Paul dacht men hier al 'een beetje slecht' over. Dit blijkt bij de tweede meting nog steeds het geval te zijn; het aantal jongeren dat er zo over denkt is aanzienlijk gestegen, echter niet significant.

Tabel 4.6 *Wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd...*

Alcohol/drugs	St. Paul		Radar		Poortje
	n1=46	n2=41	n1=47	n2=38	n=25
In het openbaar alcohol nuttig?	2.07	2.41	1.79	1.88	1.83
dronken in het openbaar is?	2.16	2.46	1.88	1.94	2.04
drugs gebruikt?	2.56	2.68	2.19	2.33	2.13
drugs verhandelt?	2.62	2.59	2.19	2.38	2.08

Driepuntschaal (heel slecht 3, beetje slecht 2, helemaal niet slecht 1)

Conclusie opvattingen sociaal onwenselijk tot delinquent gedrag naar thema

Het valt op dat veel jongeren sociaal onwenselijk tot delinquent gedrag wel afkeuren maar niet expliciet. Dit blijkt uit het feit dat het merendeel van de jongeren het 'een beetje slecht' en niet 'heel slecht' vindt. Hierbij moet gezegd worden dat het vooral jongens betreft. Opvallend is ook dat het geringe aantal meisjes dat bij dit onderzoek betrokken is, en dan alleen op het College St. Paul, vrijwel allemaal zeggen het gedrag 'heel slecht' te vinden. Er is hier dus een sekseverschil waarneembaar. Het merendeel echter (vooral jongens) vindt vechten en pesten 'een beetje slecht', vernielen en alcohol- en drugsgebruik 'een beetje' tot 'heel erg slecht'. Expliciet 'heel slecht' vindt men stelen en wapenbezit. Alcohol- en drugsgebruik blijken de jongeren van De Radar en Het Poortje opvallend minder af te keuren dan de jongeren van het College St. Paul die dit 'een beetje slecht' vinden.

Als we naar de eerste en de tweede meting kijken, zijn de grootste verschillen in opvattingen te constateren op het College St. Paul. Het gaat dan expliciet over alcoholgebruik. Hier dacht men bij de eerste meting 'een beetje slecht' (score 2) over, na de tweede meting is dit nog steeds zo, echter de gemiddelde score is aanzienlijk gestegen: alcohol drinken in het openbaar van 2,07 naar 2,41 en dronken zijn in het openbaar van 2,16 naar 2,46.

Daarnaast is er ook nog een andere, minder sterke stijging. Dit betreft het pesten van de leraar op De Radar (0,24). Voor het overige is er dikwijls sprake van een ongeveer gelijke score óf

van het feit dat men sociaal onwenselijk tot delinquent gedrag juist vaker goedkeurt. Het gaat dan op De Radar vooral over vragen met betrekking tot het thema vechten, ruzie met iemand zoeken, aanvallen met de bedoeling pijn te doen en meedoen aan een vechtpartij. Het verschil in gemiddelde score ligt bij deze vragen rond de -0,24. Op College St. Paul valt de negatieve verandering in gemiddelde score op aangaande het zakkenrollen (-0.29), het stelen van klasgenoten (-0,27) en een wapen bij zich hebben op school (-0,21).

4.4.2 Opvattingen naar de stadia van moreel redeneren van Kohlberg

In de vorige paragraaf is ingegaan op de verschillen in opvattingen tussen de eerste en tweede meting. Het ging daarbij om het voorleggen van vragen aangaande *feitelijk* gedrag naar thema. Opvattingen van jongeren zijn ook gemeten door het voorleggen van internationaal uitgeteste stellingen die *hypothetische* situaties weergeven. Bij elke stelling kan gekozen worden uit vier uitgeteste bestaande antwoorden. Deze stellingen zijn grotendeels afkomstig uit de vragenlijst die wordt gebruikt in het internationale scholierenonderzoek Communities that Care. Toevoeging is dat de antwoorden op de stellingen van tevoren door de onderzoekers gerelateerd zijn aan de vier verschillende stadia van morele ontwikkeling volgens de theorie van Kohlberg. Er bleek niet altijd voor elk stadium een valide uitgeteste vraag te vinden. De stellingen zijn bij de tweede meting een klein beetje anders geformuleerd om te voorkomen dat respondenten automatisch dezelfde antwoorden zouden geven. Omdat niet alle vragen door iedereen zijn beantwoord, vormen de totale van de categorieën niet altijd 100%. De theorie van Kohlberg kent zes stadia van morele ontwikkeling (zie schema 4.7). In stadium 0, het pre-morele stadium doet iemand iets 'omdat ik het wil'. Het eerste stadium draait om straf en beloning; iets is goed of slecht omdat de ouder of leerkracht dit zegt. Het tweede stadium betreft vervolgens een niveau van redeneren dat in het teken staat van 'eerlijk ruilen': 'oog om oog, tand om tand' en 'wat houd ik er aan over?'. Bij stadium drie bevindt iemand zich op het conventionele niveau; er wordt geredeneerd in de trend van 'iedereen doet het'. Voorop staat te willen voldoen aan de verwachtingen van anderen. De groepsnorm is doorslaggevend. In stadium vier is er sprake van een sociaal systeem en geweten, men is gericht op het handhaven van de orde en het volgen van

de wet, regels en gemaakte afspraken. Het hoogste stadium ligt op het postconventionele niveau en is gericht op sociaal contact. Iemand die volgens dit stadium moreel redeneert beseft de wet te moeten volgen omdat deze de mensen respecteert en beschermt en gaat daarbij uit van zelfgekozen ethische principes betreffende mensenrechten en respect voor het individu. Stichting Formaat gaat ervan uit dat de voorstelling 'Vieren' een verandering in het moreel redeneren teweeg zou kunnen brengen. Uit eerder onderzoek blijkt dat de meerderheid van de jongeren uit justitiële jeugdinrichtingen zich tussen stadium 0 en 1 bevindt. De leerlingen van een cluster-4-school blijken zich veelal op de overgang tussen stadium 2 en 3 (en soms zelfs 4) te bevinden (Matthijssen, 2004; Formaat Lesbrieven; www.formaat.org).

Tabel 4.7

Morele ontwikkelingsstadia van Kohlberg

Preconventioneel niveau	
Stadium 0:	Premoreel stadium
Stadium 1:	Straf en beloning
Stadium 2:	Eerlijk ruilen
Conventioneel niveau	
Stadium 3:	Iedereen doet het
Stadium 4:	Sociaal systeem en geweten
Postconventioneel niveau	
Stadium 5:	Sociaal contact

Eerste stelling

Stel: je bent in een andere stad, waar je niemand van jouw leeftijd kent. Je slentert wat rond. Dan loopt er een jongen die je niet kent, in jouw richting. Tijdens het passeren botst hij opzettelijk tegen je aan. Je valt daardoor bijna. Wat zou je doen?

Beschikbare valide antwoorden (uitgetest in eerder vragenlijsten), gerelateerd aan de morele stadia:

Stadium 0 en 1: 'Uitschelden, schoppen en slaan'

Stadium 2: 'Terugduwen en doorlopen'

Stadium 4: 'Niets doen'

Stadium 5: "'Kijk even uit" zeggen en doorlopen'

Na de eerste meting blijkt dat de meeste jongeren van College St. Paul (iets minder dan de helft) 'kijk even uit' zouden zeggen en zouden doorlopen (stadium 5), een vijfde zou niets doen, en een ander vijfde zou gaan schelden of slaan. Het valt op dat het

vooral de meisjes zijn die niets zouden doen. Zij zouden veel minder vaak 'kijk even uit' zeggen en doorlopen. Ook is opvallend dat op De Radar meer jongeren aangeven te gaan schelden of slaan; ongeveer een derde tegenover een kwart op College St. Paul. Ook is het zo dat er op College St. Paul aanzienlijk minder jongeren 'niets' zouden doen (20% College St. Paul, 6% De Radar). Wat dat betreft is er dus een indicatie voor enig verschil in moreel ontwikkelingsniveau; op De Radar zouden er zich meer jongeren in stadium 0 en 1 bevinden. Bij de tweede meting is het beeld op het College St. Paul ongeveer hetzelfde als bij de eerste meting. Er zijn geen duidelijke verschillen te constateren. Op De Radar is dit wel het geval; het aantal jongeren dat terugduwt en doorloopt (stadium 2) is gestegen met 10% ten opzichte van de eerste keer en het aantal jongeren dat 'kijk even uit' zou zeggen en door zou lopen is gedaald met 20% (stadium 5). Op grond van de antwoorden op deze stelling kan niet eenduidig geconcludeerd worden dat er een verandering in moreel redeneren heeft plaatsgevonden, maar op De Radar lijkt er wel sprake van enige 'terugval'. Bij Het Poortje kijken we alleen naar de eerste meting, gezien het geringe aantal respondenten tijdens de tweede meting. Wat opvalt is dat daar de helft van de jongeren 'kijk even uit' zou zeggen en zou doorlopen, een kwart zou de jongen gaan uitschelden of slaan. Dit is ongeveer evenveel als op College St. Paul.

Tweede stelling

Stel: je bent op een feest bij iemand thuis. Eén van je vrienden biedt je harddrugs aan, bijvoorbeeld cocaïne. Wat zou je doen? Beschikbare valide antwoorden, gerelateerd aan de morele stadia:

Stadium 0 t/m 2: 'De drugs aannemen en gebruiken'

Stadium 3 t/m 5: 'Een smoesje bedenken waardoor je weg moet gaan'

Stadium 4 en 5: 'Gewoon "nee dank je" zeggen'

'Zeggen dat je tegen het gebruik van harddrugs bent'

Bij de eerste meting liggen de percentages bij de drie instellingen ongeveer gelijk. Op zowel De Radar, het College St. Paul en Het Poortje zou de helft van alle jongeren 'gewoon "nee dank je" zeggen' en 10 tot 13% zou zeggen tegen het gebruik van harddrugs te zijn (stadium 4 en 5). Een paar jongeren zouden de drugs aannemen of een smoesje bedenken waardoor je weg moet gaan. De percentages zijn bij de tweede meting vergelijk-

baar met de eerste meting. Grootste verschil is dat er bij De Radar nu 17% is die de harddrugs zou aannemen en gebruiken (stadium 0 tot en met 2), terwijl dit eerder 2% was. Dit is een verslechtering en zou op een kleine terugval in moreel ontwikkelingsstadium kunnen duiden. Er zijn verder geen noemenswaardige veranderingen te ontdekken.

Derde stelling

Stel: in een kledingwinkel steelt een vriendin een T-shirt en vraagt jou om hetzelfde te doen. Er is geen personeel of klanten die jullie zien. Wat zou je doen?

Beschikbare valide antwoorden, gerelateerd aan de morele stadia:

Stadium 0 t/m 3: 'Een T-shirt pakken en de winkel verlaten'

Stadium 4: 'Haar negeren'

Stadium 4 t/m 5: 'Haar zeggen dat ze het T-shirt terug moet leggen'

'Doen alsof ze een grapje maakt en haar vragen het T-shirt terug te leggen'.

Op College St. Paul (37%) en De Radar (25%) zouden de meeste jongeren zeggen dat ze het T-shirt terug moet leggen (stadium 4 en 5). Op Het Poortje zouden de meeste jongeren (35%) haar negeren (stadium 4). Opvallend is dat het negeren op De Radar ook hoog scoort (33%) in vergelijking met de jongeren van het College St. Paul (24%). Dit kan met het verschil in moreel ontwikkelingsniveau te maken hebben. Jongeren van College St. Paul zouden namelijk in vergelijking iets vaker doen alsof de vriendin een grapje maakt (15% ten opzichte van 8% op De Radar en Het Poortje). Opvallend is dat na de tweede meting de situatie enigszins anders is; jongeren van College St. Paul zouden nu meer gaan negeren (37% tweede keer, 24% eerste keer) en minder snel zeggen dat ze het T-shirt terug moet leggen (22% tweede keer, 37% eerste keer). Ook de jongeren van De Radar scoren nu hoger met negeren (40% tweede keer, 33% eerste keer), maar daarentegen zijn er nu ook meer jongeren die ook zouden stelen (23% tweede keer, 13% eerste keer). 'Haar zeggen dat ze het terug moet leggen' is gedaald met 9%. Er lijkt zich een lichte 'terugval' in moreel redeneren te hebben voorgedaan.

Vierde stelling

Stel: op een doordeweekse dag om 20.00 uur wil je weg, maar je moeder zegt: "Ach, je bent al zo vaak weg. Vanavond blijf je maar eens thuis". Wat zou je doen?

Beschikbare valide antwoorden, gerelateerd aan de morele stadia:
Stadium 0 t/m 1: 'Gewoon uitgaan'
Stadium 2: 'Ruzie maken'
Stadium 4 t/m 5: 'Uitleggen wat je gaat doen'
'Niks zeggen en thuisblijven'

De antwoorden van College St. Paul en De Radar wijken niet zoveel van elkaar af. Het enige verschil is dat op De Radar meer jongeren zouden uitleggen wat ze met hun vrienden gaan doen (64%) dan op het College St. Paul (52%). Bij beide instellingen zou verder zo'n 20% gewoon uitgaan, rond de 13% zou niks zeggen en thuis blijven en enkelen zouden ruzie maken.

De uitkomsten van de eerste meting op Het Poortje duiden erop dat, in vergelijking, daar meer jongeren 'gewoon uitgaan' (27%) en minder jongeren uitleggen wat ze zouden gaan doen (47%). Bij de tweede meting is het opvallend dat minder jongeren van College St. Paul aangeven 'gewoon uit te gaan' (12%, eerste meting 20%). De jongeren van De Radar geven dat juist meer aan en het percentage dat zou uitleggen wat je met vrienden gaat doen is iets gedaald. Bij College St. Paul is mogelijk sprake van een lichte stijging in moreel redeneren.

Conclusie opvattingen naar de stadia van moreel redeneren van Kohlberg

Er lijkt enig verschil in ontwikkelingsstadium per instelling waarneembaar. In de lijn der verwachting blijken de jongeren van De Radar en Het Poortje veelal volgens een lager stadium te redeneren dan de jongeren van College St. Paul. Echter, dit is weer niet bij alle stellingen het geval, zodat dit op grond van de antwoorden op de voorgelegde stellingen niet geconcludeerd kan worden. Bovendien is het belangrijk hier nog eens te benadrukken dat, gezien de omvang van de steekproef, er niet gegeneraliseerd kan worden. Het valt wel op dat met betrekking tot alle stellingen op De Radar een lichte 'terugval' in moreel redeneren waarneembaar is. Dit geldt voor de respondenten van College St. Paul alleen voor stelling 3 (het stelen van T-shirt als vriendin dit vraagt). Voor de laatste stelling lijkt er sprake van een lichte stijging. De gevonden verschillen zijn echter niet significant.

4.4.3 Opvattingen naar de belevingschaal van Schinkel

Tot slot zijn de opvattingen van jongeren ook nog gemeten aan de hand van belevingsvragen in de vorm van stellingen, zoals die ontwikkeld zijn door Schinkel (2005). De respondenten konden

op een vijfpuntschaal aangeven of ze het er 'helemaal mee eens' of 'helemaal niet mee eens' waren. Dit is een unieke benaderwijze. Veelal kijkt men naar 'afwijkingen' in het individu die hem/haar tot geweld noopt, maar bij deze theorie wordt er naar de aantrekkelijkheid van geweld gekeken. De stellingen zijn betrouwbaar gebleken.

De antwoordcategorieën zijn achteraf numeriek geschaald van 1 tot en met 5. Dus op de stelling 'Geweld op tv is leuk, maar in het echt kan het ook leuk zijn' scoor je een 1 als je het daar helemaal mee eens bent en een 5 als je het er helemaal niet mee eens bent. Vervolgens is per stelling voor beide metingen het gemiddelde berekend. Onderaan deze subparagraaf staat in tabel 4.8 een overzicht van deze gemiddelde scores van beide metingen. Als de scores daartoe aanleiding gaven, is er gekeken naar significanties. Hieronder worden per stelling kort de resultaten weergegeven. Omdat niet alle vragen door iedereen zijn beantwoord, vormen de totale van de categorieën niet altijd 100%. De scores van Het Poortje over de tweede meting zijn niet meegenomen in de interpretatie omdat de respons te laag was.

Een flying kick in het echt kan mooi zijn

Van de zes voorgelegde stellingen keuren de jongeren van Het Poortje en College St. Paul dit gedrag het minst af.

Laatstgenoemden hebben wel bij beide metingen het hoogste gemiddelde, en keuren daarmee relatief vaker een flying kick af, vervolgens Het Poortje (eerste meting) en daarna de De Radar. Het scheelt enkele tienden. Het is echter zeer opvallend dat de meeste jongeren in alle drie de instellingen gemiddeld boven de 2 scoren. Zoals in tabel 4.8 te zien valt, wil dit zeggen dat ze het over het algemeen met deze stelling eens zijn. Bij de tweede meting scoren de jongeren van het College St. Paul boven de 2,5, dit is een kleine verbetering, aangezien zij daarvoor meer neigen naar 'niet eens, niet oneens' (3) in plaats van 'mee eens'. Echter, het verschil is zeer klein (0,14) en niet significant. Op De Radar zijn de meningen ongeveer gelijk gebleven. Het verschil is -0,02.

Af en toe is het leuk om iemand die dat verdient een klap te geven

Bij de eerste meting ligt de gemiddelde score van de jongeren van het College St. Paul (2,53) ongeveer even hoog als die van Het Poortje (2,54). Zij scoren hiermee boven de 2,5 en daarmee

in de richting van het antwoord 'niet eens, niet oneens' (3). De jongeren van De Radar scoren hier relatief ver onder, namelijk 2,06; ze zijn het met de stelling dus veelal eens. Als we naar beide metingen kijken, blijkt dat het gemiddelde op het College St. Paul ongeveer gelijk is gebleven (0,05), echter op De Radar is er een verbetering waarneembaar van 0,37. Meer jongeren zeggen daar dat ze het met deze stelling nu 'niet eens, niet oneens' zijn in plaats van 'eens'. De scores van de verschillende instellingen komen daarmee dicht bij elkaar te liggen. Het verschil is niet significant.

Ik vind het vreselijk als mensen geweld gebruiken

De meeste jongeren scoren rond de 3; ze zijn het met deze stelling niet eens, maar ook niet oneens. De meeste meisjes zijn het er echter helemaal mee eens. De Radar scoort bij beide metingen het laagst in vergelijking met de andere twee instellingen. Er is weinig verschil te constateren tussen de eerste en de tweede meting.

Ik vind het prettiger om een ruzie uit te praten dan iemand waar je ruzie mee hebt in elkaar te slaan

Ook hier ligt de gemiddelde score rond de 3 en zijn de meeste jongeren het met deze stelling dus niet eens, maar ook niet oneens. De jongeren van College St. Paul scoren het hoogst (3,38 en 3,39), gevolgd door De Radar (3,11) en Het Poortje (3,04). De weinige meisjes in het onderzoek lijken het vaker met deze stelling helemaal eens te zijn. Als we naar beide metingen kijken, zien we weinig verschil; bij beide instellingen is het gemiddelde verschil 0,01.

Ik kan me voorstellen dat je iemand die je niet kent voor de lol een klap geeft

Het is opvallend dat van alle stellingen de respondenten uit de drie instellingen dit gedrag het meest afkeuren. De scores liggen overal boven de 3,5, dus in de richting van 'niet mee eens' (4). Bovenal valt op dat de jongeren van De Radar hier bij de eerste meting voor het eerst gemiddeld hoger scoren dan de andere twee instellingen, namelijk 3,65 ten opzichte van 3,58 op College St. Paul en 3,54 op Het Poortje. Bij de tweede meting scoort College St. Paul weer het hoogst (3,95). In vergelijking met de eerste meting vallen op De Radar geen verschillen op. Op College St. Paul daarentegen is men dit gedrag nóg meer

gaan afkeuren. De gemiddelde score ging van 3,58 naar 3,95. Deze verandering blijkt na naberekening niet significant te zijn.

Geweld op tv is leuk, maar in het echt kan het ook leuk zijn

De meeste jongeren scoren rond de 3; ze zijn het er dus weer niet mee eens, maar ook niet mee oneens. Ook hier scoren de jongeren van College St. Paul weer het hoogst; het valt op dat het daar vooral de meisjes zijn die het helemaal niet met deze stelling eens zijn. Bij de tweede meting zijn de gemiddelde scores ongeveer dezelfde als bij de eerste meting. Er is geen sprake van een verandering.

Tabel 4.8 ***Overzicht veranderingen in opvattingen naar belevings-schaal Schinkel***

Stelling	St. Paul		Radar		Poortje
	n1=46	n2=41	n1=47	n2=38	
Een flying kick in het echt kan mooi zijn	2.38	2.53	2.19	2.18	2.26
Af en toe is het leuk om iemand die dat verdient een klap te geven	2.53	2.59	2.06	2.43	2.54
Ik vind het vreselijk als mensen geweld gebruiken	3.22	3.15	2.96	2.91	2.75
Ik vind het prettiger om een ruzie uit te praten dan iemand waar je ruzie mee hebt in elkaar te slaan	3.38	3.39	3.11	3.11	3.04
Ik kan me voorstellen dat je iemand die je niet kent voor de lol een klap geeft	3.58	3.95	3.58	3.95	3.54
Geweld op t.v. is leuk, maar in het echt kan het ook leuk zijn	3.24	3.30	3.24	3.00	3.21

Vijfpuntschaal (helemaal niet mee eens 5, niet mee eens 4, niet eens niet oneens 3, eens 2, helemaal eens 1)

Conclusie opvattingen belevingschaal van Schinkel

Wat opvalt is dat de jongeren van College St. Paul op bijna alle stellingen bij beide metingen het hoogst scoren. Een verklaring is dat de meisjes gemiddeld hoger scoren dan jongens en voornamelijk op College St. Paul meisjes hebben deelgenomen. Op de helft van de stellingen scoort Het Poortje (eerste meting) hoger dan De Radar. Duidelijk komt naar voren dat alle onder-vraagde jongeren het wangedrag dat in de stellingen tot uiting komt niet expliciet afkeuren. Met de stelling 'een flying kick in het echt kan mooi zijn' is het merendeel het zelfs eens. De enige stelling waarover jongeren wel duidelijk hun afkeuring

uiten, is 'ik kan me voorstellen dat je iemand die je niet kent voor de lol een klap geeft' (score rond de 4; 'niet mee eens'). Voor de overige stellingen geven de jongeren veelal aan het er niet mee eens, maar ook niet mee oneens te zijn (score tussen 2,5 en 3); dit kan erop duiden dat zij het bijvoorbeeld van de situatie af willen laten hangen of dat zij het moeilijk vinden om hier een eenduidig antwoord op te geven. Als we naar de gemiddelde scores bij de eerste en de tweede meting kijken, zien we dat deze vrijwel overal ongeveer gelijk zijn gebleven. Jongeren zijn niet anders gaan denken, op enkele uitzonderingen na. Zo is er op College St. Paul een zeer lichte verbetering (0,14) waarneembaar met betrekking tot de stelling 'een flying kick in het echt kan mooi zijn'. Zij vallen daarmee gemiddeld niet meer het meest in de categorie 'eens', maar in de categorie 'niet eens, maar ook niet oneens'. Opvallender is daar echter de verbetering van 0,37 aangaande de stelling 'ik kan me voorstellen dat je iemand die niet kent voor de lol een klap geeft'. De jongeren keurden dit gedrag al af, maar bij de tweede meting is dit nog meer het geval.

Op De Radar valt de verbetering van 0,37 op bij 'af en toe is het leuk om iemand die dat verdient een klap te geven'. Bij de eerste meting is het overgrote deel van de respondenten het daarmee eens, bij de tweede meting komt men dichterbij 'niet eens, maar ook niet oneens'.

De gevonden verschillen blijken niet significant.

4.4.4 Feitelijke gedragingen

Naast het meten van veranderingen in opvattingen is ook nagegaan of er zich veranderingen hebben voorgedaan in het feitelijk gedrag van de jongeren die de voorstelling gezien hebben.

Dit is echter moeilijk te onderzoeken, omdat je daarvoor jongeren in de tijd zou moeten volgen. Toch is er een kleine poging gedaan. In de eerste vragenlijst is gevraagd welk gedrag de respondenten in het afgelopen jaar hebben vertoond aan de hand van valide uitgeteste vragen uit de reeds aangehaalde vragenlijsten. In de tweede vragenlijst zijn dezelfde vragen gesteld maar ging het niet om het gedrag van het afgelopen jaar maar van de afgelopen zes weken, dus vanaf de voorstelling tot aan het moment van invullen. De vragen zijn thematisch gesteld, parallel lopend met de vragen over opvattingen naar thema. Zo kunnen eventuele verschillen dan wel overeenkomsten tussen gedragingen en opvattingen worden ontdekt. Als blijkt dat het

gedrag zich in de afgelopen zes weken al enigszins heeft verslechterd of verbeterd, kan dit een indicatie zijn dat er zich een verandering heeft voorgedaan. Het is belangrijk te benadrukken dat hierbij slechts een indicatie gegeven kan worden. Dit heeft niet alleen te maken met het feit dat je zes weken niet met een jaar kunt vergelijken, maar komt ook doordat jongeren zich ten eerste niet altijd alle gedragingen van het afgelopen jaar kunnen herinneren. Ten tweede zijn de vragenlijsten door niet gelijke aantallen respondenten ingevuld waardoor je geen gemiddelden kunt vergelijken. Bovendien is het mogelijk dat een toename van wangedrag ook te maken heeft met het feit dat bepaald gedrag na de voorstelling misschien beter bespreekbaar is geworden waardoor meer jongeren ervoor uit durven komen. Of er dan ook daadwerkelijk sprake van een toename is, is dan nog maar de vraag. Omdat niet alle vragen door iedereen zijn beantwoord, vormen de totale van de categorieën niet altijd 100%. Tot slot: de resultaten van de tweede meting op Het Poortje zijn niet meegenomen; omdat de respons te laag was valt er geen enkele indicatie te geven. Voordat we thematisch de resultaten bespreken geven we, om herhaling te voorkomen, hier alvast aan dat de verschillen tussen meisjes en jongens (alleen op College St. Paul bekeken) aanzienlijk zijn. Vrijwel geen van de twaalf meisjes (eerste meting) vertoonde in het afgelopen jaar sociaal onwenselijk tot delinquent gedrag, op enkele uitzonderingen na; een paar meisjes hebben gevochten, enkele zijn dronken geweest.

Vechten

Op De Radar heeft 80% van de ondervraagden in het afgelopen jaar wel eens gevochten. In de zes weken na de voorstelling ligt dit rond de 40%. Dit is aanzienlijk minder, er lijkt zich dan ook een verbetering voor te doen. Het is echter zeer moeilijk om hier een conclusie uit te trekken omdat het gedrag zich in de loop van het jaar nog verder kan ontwikkelen. Het percentage vechters ligt, in de lijn der verwachting, iets lager op het College St. Paul, namelijk 70%. In de zes weken na de voorstelling ligt dit rond de 60% (dus hoger dan op De Radar). Dit is redelijk hoog aangezien dit maar 10% op jaarbasis scheelt. De indruk bestaat daarom dat het vechtgedrag op het College St. Paul is toegenomen.

Stelen

Op Het Poortje geeft meer dan de helft van de jongeren aan in het afgelopen jaar iets gestolen te hebben. De percentages op De Radar en College St. Paul liggen lager. Op De Radar is er in het afgelopen jaar door acht respondenten gestolen. In de zes weken na de voorstelling geven eveneens acht ondervraagden aan iets gestolen te hebben. Dit aantal is aanzienlijk; als het er nu in zes weken al acht zijn, zullen dit er waarschijnlijk in de loop van het jaar meer worden (tenzij het dezelfde zijn). Er lijkt hier sprake van een toename van steelgedrag. Op College St. Paul is er in het afgelopen jaar door negen respondenten gestolen waarvan bijna allemaal één of twee keer. In de zes weken na de voorstelling is er door vier ondervraagden gestolen. Het lijkt erop dat daar het steelgedrag ongeveer hetzelfde is gebleven.

Vernielen

Op Het Poortje geeft minder dan de helft van de ondervraagden aan in het afgelopen jaar iets vernield te hebben. Op De Radar geeft rond de 60% dit aan, waarvan ongeveer 38% één of twee keer en 16% maar liefst tien keer of vaker. In de zes weken na de voorstelling geeft 37% aan iets vernield te hebben; dit is aanzienlijk minder. Op het College St. Paul ligt het percentage jongeren dat aangeeft wel eens iets te hebben vernield aanzienlijk lager dan bij de andere instellingen. Meer dan een kwart van de respondenten geeft aan in het afgelopen jaar iets vernield te hebben. De meesten hebben dit volgens eigen zeggen niet vaker dan één of twee keer gedaan. In de zes weken na de voorstelling zegt meer dan een vijfde in de afgelopen zes weken iets vernield te hebben. Het lijkt erop dat het gedrag ongeveer hetzelfde is gebleven; als het in deze zes weken een vijfde is, ligt het in de verwachting dat het over het gehele jaar gezien in de richting van een kwart of meer zou kunnen gaan.

Pesten

Minder dan de helft van de respondenten van het Poortje geeft aan in het afgelopen jaar iemand opzettelijk te hebben gepest. Op De Radar ligt dit percentage aanzienlijk hoger; maar liefst 83% geeft aan in het afgelopen jaar gepest te hebben. Opvallend is dat een vijfde van hen aangeeft dit tien keer of vaker te hebben gedaan. In de zes weken na de voorstelling heeft 39% gepest. Op College St. Paul ligt het aantal pesters ongeveer op

twee derde van de respondenten, waarvan 35% één of twee keer en een vijfde drie tot vijf keer gepest heeft in het afgelopen jaar. In de zes weken na de voorstelling geeft 39% van de ondervraagden aan in die periode iemand opzettelijk te hebben gepest. Ook hier blijft het voor beide instellingen gissen hoe dit gedrag zich in de loop van het jaar zal ontwikkelen, maar gezien de cijfers valt niet uit te sluiten dat er hier een verbetering in gedrag gaande is.

Wapens

Ongeveer de helft van de ondervraagden van Het Poortje geeft aan in het afgelopen jaar wel eens een wapen bij zich te hebben gedragen. Op De Radar ligt dit een stuk lager (39%). In de zes weken na de voorstelling ligt dit reeds rond de 37%. Op het College St. Paul ligt het percentage nog weer een stuk lager; rond een vijfde van de respondenten geeft aan in de afgelopen twaalf maanden wel eens een wapen bij zich te hebben gedragen. Na de voorstelling geeft een kleine kwart aan in de afgelopen zes weken een wapen bij zich te hebben gedragen; dit is dus meer. Het is daarmee duidelijk dat er zich hier zeker een toename van wapenbezit voordoet.

Softdrugs

Op Het Poortje gebruikte volgens de zelfrapportage in het afgelopen jaar ongeveer 70% van de jongeren softdrugs als hasj of marihuana (wiet). De percentages liggen op De Radar en het College St. Paul veel lager. Op De Radar gebruikte ongeveer een derde van de respondenten in het afgelopen jaar softdrugs. In de zes weken na de voorstelling is dit ongeveer hetzelfde, wat erop zou kunnen duiden dat jongeren het meer zijn gaan doen (als het nu al hetzelfde is, zal dit zich op jaarbasis verhogen). Opvallend is het enigszins stabiele aantal jongeren dat vaak softdrugs gebruikt; 27% van de jongeren gaf in het afgelopen jaar aan tien keer of vaker softdrugs te hebben gebruikt, na de voorstelling is dit 23%. Op College St. Paul gebruikte volgens de zelfrapportage ongeveer 15% van de jongeren in het afgelopen jaar softdrugs. Na de voorstelling is dit 5%. Ook hier blijft onduidelijk hoe dit gedrag zich in de loop van het jaar ontwikkelt, maar het lijkt aannemelijk dat deze bevindingen op een positieve verandering in softdruggedrag duiden, mede gezien het stabiele percentage jongeren dat dergelijk gedrag vertoont.

XTC

Minder dan de helft van de respondenten van Het Poortje gebruikte in het afgelopen jaar de drug XTC. Op De Radar ligt het percentage op 8%. In de zes weken na de voorstelling is het ook ongeveer 8%. Op College St. Paul is er in het afgelopen jaar door de ondervraagde jongeren, op een enkeling na, vrijwel geen XTC gebruikt. In de zes weken na de voorstelling heeft nog steeds niemand dit gebruikt.

Harddrugs

Meer dan 40% van de ondervraagden van Het Poortje heeft in het afgelopen jaar harddrugs zoals cocaïne, heroïne, speed of amfetaminen gebruikt. Op De Radar ligt dit rond de 8%. Op College St. Paul zijn er in het afgelopen jaar vrijwel geen harddrugs gebruikt, hooguit door een enkeling. In de zes weken na de voorstelling zien we ongeveer dezelfde aantallen.

Verdovende middelen

Ongeveer een derde van de ondervraagden van Het Poortje heeft in het afgelopen jaar verdovende middelen gebruikt. Het gaat dan om valium, lijm, poppers, paddo's etc. Op De Radar is dit 6%. In de zes weken na de voorstelling is dit ook 6%. Het lijkt erop dat het om dezelfde jongeren gaat. In vergelijking met het aantal jongeren dat harddrugs en XTC gebruikt, is het percentage jongeren dat verdovende middelen gebruikt op College St. Paul iets hoger. Het gaat daar om ongeveer 13% van de ondervraagde jongeren. In de zes weken na de voorstelling ligt het percentage ongeveer rond de 7%. Er zou hier een verbetering kunnen zijn opgetreden, maar dit blijft uiteraard gissen.

Dronken

Meer dan drie kwart van de respondenten van Het Poortje is in het afgelopen jaar wel eens dronken geweest. Op De Radar is dit meer dan de helft. In de zes weken na de voorstelling ligt dit percentage rond de 40%. In de lijn der verwachting is het percentage op College St. Paul het laagst; daar heeft ruim een derde van de respondenten aangegeven in het afgelopen jaar wel eens dronken te zijn geweest. In de zes weken na de voorstelling ligt dit percentage op 10%. Ook hier blijft het voor beide instellingen gissen hoe dit gedrag zich in de loop van het jaar ontwikkelt, gezien de cijfers valt niet uit te sluiten dat er hier bij beide scholen een afname van dronkenschap gaande is.

Bedreigen

Minder dan de helft van de jongeren van Het Poortje geeft aan in het afgelopen jaar iemand te hebben bedreigd. Op De Radar is dit meer dan een derde. In de zes weken na de voorstelling ligt het percentage op 37%; dit is sowieso al meer; er lijkt zich hier dan ook een toename van bedreiggedrag voor te doen. Op College St. Paul heeft een vijfde van de jongeren aangegeven in het afgelopen jaar iemand te hebben bedreigd. In de zes weken na de voorstelling ligt dit rond de 17%. Een duidelijk verschil is niet waarneembaar.

Tabel 4.9 *Overzicht indicatie van mogelijk kleine veranderingen feitelijke gedragingen naar thema*

Thema's gedrag	St. Paul n1=46 n2=41	Radar n1=47 n2=38
Vechten	Vaker	Minder vaak
Stelen	Gelijk	Vaker
Vernielen	Gelijk	Minder vaak
Pesten	Minder vaak	Minder vaak
Wapens	Vaker	Vaker
Softdrugs	Minder vaak	Vaker
XTC	Gelijk	Gelijk
Harddrugs	Gelijk	Gelijk
Verdovende middelen	Minder vaak	Gelijk
Dronken	Minder vaak	Minder vaak
Bedreigen	Gelijk	Vaker

Conclusie veranderingen in feitelijke gedragingen

Naar aanleiding van de resultaten bestaat het beeld dat, geheel in de lijn der verwachting, de respondenten van Het Poortje vaker sociaal onwenselijk tot delinquent gedrag vertonen, gevolgd door de jongeren van De Radar en die van College St. Paul (waar de meisjes vrijwel geen wangedrag vertonen). Hierop zijn echter een aantal uitzonderingen. Zo vertonen de jongeren van De Radar vaker vernielgedrag dan die van Het Poortje (60% ten opzichte van ongeveer de helft), maar dit resultaat is niet vreemd, gezien het feit dat laatstgenoemden zich veelal in een gesloten setting bevinden.

Opmerkelijk is verder het hoge percentage jongeren op De Radar en College St. Paul dat wel eens gepest heeft in het afgelopen jaar in vergelijking met de jongeren van Het Poortje. Mogelijk heeft dit ook met de gesloten gestructureerde setting te maken waar het pesten niet wordt getolereerd. Op Het

Poortje lag het aantal pesters in het afgelopen jaar op minder dan de helft. Op De Radar lag dit rond de 80% en op College St. Paul rond de twee derde. Ook wordt er in beide instellingen veel gevochten. Verder valt op dat het percentage jongeren dat verdovende middelen gebruikt op jaarbasis iets hoger op College St. Paul (13%) dan op De Radar (6%) is.

Er zijn geen significante verschillen tussen de voor- en name-ting. Er is wel een mogelijke indicatie van kleine positieve veranderingen (afname probleemgedrag) die College St. Paul betreffen: het pestgedrag, het gebruik van softdrugs, het gebruik van verdovende middelen en dronken zijn. Bij De Radar gaat het om: vechten, vernielen, pesten en dronken zijn. Een mogelijke licht negatieve verandering (toename probleemgedrag) is op het College St. Paul opgetreden bij vechten en wapenbezit. Op De Radar gaat het om stelen, wapenbezit, softdrugs en bedreigen. In bovenstaand schema wordt een en ander weergegeven. Daar waar 'vaker' staat duidt dit op een indicatie in negatieve zin, dus een toename van het wangedrag: het gedrag wordt vaker vertoond. Met 'minder vaak' wordt op een indicatie in positieve zin, een afname van wangedrag, geduid: het gedrag wordt minder vaak vertoond. Als er geen indicatie voor verandering waarneembaar is dan is er 'gelijk' ingevuld.

4.4.5 Probleemoplossend vermogen

Naast vragen die opvattingen en gedrag meten zijn tot slot nog extra vragen gesteld over het probleemoplossend vermogen van jongeren, ervan uitgaande dat de voorstelling 'Vieren' hier ook resultaten op zou kunnen genereren. Deze zijn deels ontleend aan de internationaal uitgeteste valide vragenlijst die gebruikt wordt in het Communities that Care-scholierenonderzoek. De jongeren hebben de onderstaande stellingen voorafgaand aan en zes weken na de voorstellingen voorgelegd gekregen met de vraag te antwoorden: 'ja', 'nee' of 'soms'. Bij de eerste ronde vulde ongeveer 7% van de respondenten de vragen met betrekking tot de stellingen niet in, bij de tweede ronde lag dit rond de 3%. De resultaten van Het Poortje zijn niet meegenomen, in verband met de te lage respons. Omdat niet alle vragen door iedereen zijn beantwoord, vormen de totale van de categorieën niet altijd 100%. Per stelling worden de resultaten beschreven. In het overzichtsschema eronder staat alles op een rij.

Ik denk graag goed na voor ik een besluit neem

Bij beide metingen vult op alle drie de instellingen ongeveer de helft van de respondenten in 'soms wel, soms niet'. Als we naar de eerste en de tweede meting kijken, blijken de meningen van de jongeren van De Radar ongeveer gelijk te zijn gebleven. Op het College St. Paul is het aantal jongeren dat hier bevestigend op antwoordt na de voorstelling gedaald van 39% naar 27%.

Alles wat ik wil moet zo snel mogelijk gebeuren

Ook hier vullen de meeste jongeren (rond de helft) in 'soms wel, soms niet'. Bij de eerste meting vullen de meeste jongeren van De Radar 'ja' in, echter bij de tweede meting daalt dit van 48% naar 31%. Het aantal jongeren dat het niet weet stijgt van 40% naar 54%. Dit kan mogelijk als een positieve indicatie worden geduid. Op College St. Paul vallen weinig verschillen op.

Ik doe vaak dingen zonder na te denken over de gevolgen

En ook hier hetzelfde verhaal: rond de helft van de jongeren vult 'soms wel, soms niet' in, de andere helft verdeelt zich min of meer evenredig over de antwoorden 'ja' en 'nee'. Op College St. Paul blijken meisjes vaker 'nee' in te vullen. Als we naar de twee metingen kijken, blijkt dat de percentages bij beide instellingen min of meer hetzelfde zijn gebleven.

Ik doe vaak allerlei dingen door elkaar, in plaats van één ding tegelijk

Hier valt het op dat wederom ongeveer de helft van de jongeren van De Radar 'soms wel, soms niet' invult, echter het merendeel van de jongeren van Het Poortje (42%, eerste meting) bevestigt de stelling. Als we de eerste en tweede meting met elkaar vergelijken, blijkt dat op De Radar het aantal jongeren dat hier 'nee' of 'ja' op antwoordt in beide gevallen is gedaald. Het percentage dat hier 'soms' op antwoordt is gestegen met 10%. Er is dus geen eenduidige verandering waarneembaar. Op College St. Paul is het percentage jongeren dat hier bevestigend op antwoordt gestegen van 17% naar 26%; hier lijkt dan ook sprake van een lichte verbetering.

Ik durf altijd meer dan mijn vrienden

Hier antwoordt tussen de 60 en 70% van de jongeren in de drie instellingen 'soms wel, soms niet', meisjes vullen meer 'nee' in. Bij de tweede meting liggen de percentages ongeveer gelijk.

Je moet alles eens in je leven geprobeerd hebben, ook als het gevaarlijk is

Rond de helft van de jongeren is het niet met deze stelling eens (meer meisjes dan jongens), echter in Het Poortje (eerste meting) liggen die verhoudingen anders: 31% is het er niet mee eens en 39% is het er wel mee eens. Op De Radar is men dit gedrag na de tweede meting iets meer gaan afkeuren, zij het in zeer lichte mate. De verschillen op College St. Paul zijn nihil.

Als ik een relletje zie, loop ik liever een blokje om

De meeste jongeren vullen weer 'soms' in. Bij vergelijking valt op De Radar op dat het percentage jongeren dat hier bevestigend op geantwoord heeft gedaald is van 25% naar 14%, en dat het aantal jongeren die 'soms wel, soms niet' antwoordden, gestegen is van 46% naar 60%. Het is echter moeilijk te bepalen of het beter is om een blokje om te lopen of niet, vandaar dat we hier geen indicatie kunnen geven of er zich een verbetering heeft voorgedaan. Op College St. Paul zijn de jongeren hier iets meer 'nee' en 'soms wel, soms niet' op gaan antwoorden dan voor de voorstelling, maar de verschillen zijn klein.

Ik ben best goed in het oplossen van problemen

Het antwoord 'soms' is ook hier het meest gegeven, namelijk door ongeveer de helft van de respondenten. In vergelijking liggen de percentages op De Radar bij de tweede meting ongeveer even hoog. Op College St. Paul valt een positieve verandering op. Het aantal jongeren dat hier bevestigend op heeft geantwoord is gestegen van 15% naar 24%. Er zijn nu minder jongeren die 'soms' hebben geantwoord.

Als ik een probleem heb, ga ik eerst even nadenken en onderneem dan actie

Weer ongeveer de helft die 'soms' invult, een vijfde die 'nee' invult en rond een derde die de stelling bevestigt; op College St. Paul zijn dit vooral meisjes. Bij de tweede meting zijn er op College St. Paul weinig verschillen. Bij De Radar is men deze vraag vaker met 'ja' gaan beantwoorden, van 27% naar 40%.

Als iets me niet lukt, dan is er altijd iemand die me daarbij kan helpen

Bij de eerste meting bevestigt rond de helft van de jongeren deze stelling. Als we naar de tweede meting kijken, valt iets op.

We zien dat het aantal jongeren dat 'nee' antwoordt is gedaald van 10% naar 3% en dat het aantal jongeren dat de stelling bevestigt is gestegen van 46% naar 57%. Eenzelfde tendens valt voor College St. Paul te bespeuren. Bij de eerste meting heeft 13% van de jongeren hier 'nee' op geantwoord. Na de voorstelling heeft niemand hier 'nee' op geantwoord. Deze jongeren lijken nu in de categorie 'soms wel, soms niet' terecht te zijn gekomen, omdat deze gestegen is van 30% naar 50%.

Ik vind het stom om hulp te vragen aan anderen als ik iets niet weet of niet kan

Het is opvallend dat bij de eerste meting de jongeren van College St. Paul hier vaker (de helft) 'nee' op antwoorden. De jongeren van De Radar en Het Poortje vullen het meest 'soms wel, soms niet' in (46% en 43%). Op College St. Paul ligt dat percentage rond de 35%.

Na de tweede meting lijkt er op De Radar iets veranderd in negatieve zin. Daar lagen de cijfers na de eerste meting op 'nee' 42%, 'soms' 46%, 'ja' 10%. Na de voorstelling is dit: 'nee' 3%, 'soms' 40% en 'ja' 58%. Op College St. Paul is juist sprake van een verbetering. De resultaten van de eerste meting bij College St. Paul zijn: 'nee' 50%, 'soms' 35% en 'ja' 9%. Na de voorstelling is dit respectievelijk 73%, 17% en 2%. Het lijkt erop dat de jongeren nu vaker aangeven het niet stom te vinden om hulp aan anderen te vragen.

Ik vind dat je problemen zonder hulp van anderen moet kunnen oplossen

Opvallend is, in vergelijking met de andere instellingen, het percentage op De Radar dat hier bij de eerste meting 'soms wel, soms niet' invult, namelijk 65%. Op College St. Paul ligt dit op 44% en zegt ook 44% hier 'nee' op, terwijl dit op De Radar 21% is. Op Het Poortje vult 39% 'soms' in en 35% 'nee'. Na de tweede meting lijkt ook hier een licht positieve verandering op College St. Paul waarneembaar. Bij de eerste meting antwoordde 44% hier 'nee' op, 44% 'soms' en 7% 'ja'. Na de voorstelling is dit respectievelijk 32%, 49% en 15%. Ook op De Radar is men iets beter gaan denken, maar het gaat hier slechts om enkele procenten.

Ik ga nieuwe situaties zo veel mogelijk uit de weg

Het merendeel van de jongeren van Het Poortje bevestigt deze stelling (39%) bij de eerste meting, de jongeren van College St.

Paul en De Radar vullen hier weer het meest 'soms' in (44% en 56%). Na de tweede meting valt er met betrekking tot deze stelling bij De Radar weinig verschil te constateren. Echter bij de jongeren van het College St. Paul zien we het grootste verschil dat we tot nu toe gevonden hebben. Na de eerste meting is 22% het niet met de stelling eens, na de tweede meting is dit 49%. Het percentage dat 'soms' invult blijft ongeveer gelijk, echter het percentage jongeren dat bevestigend antwoordt daalt van 24% naar 7%. Er lijkt hier een verbetering gaande.

Over veranderingen maak ik me niet al te druk: meestal komt alles op zijn pootjes terecht

Hier is het weer het geval dat bij de eerste meting de meeste jongeren van Het Poortje de stelling bevestigen (46%). Het merendeel van de jongeren van College St. Paul en De Radar (rond de 44%) vult hier 'soms' in. Het is echter wel zo dat meisjes de stelling vaker bevestigen. Bij de tweede meting is er op De Radar een heel lichte verbetering waarneembaar. Het gaat hier echter maar weer om heel kleine aantallen. Ook hier een flinke stijging bij College St. Paul. De eerste meting: 'nee' 11%, 'soms' 44% en 'ja' 37%. De tweede meting: 'nee' 10%, 'soms' 34% en 'ja' 51%. Jongeren maken zich dus drukker over veranderingen. Het is echter nog maar de vraag of je dit positief of negatief zou moeten interpreteren.

Van nieuwe situaties kun je veel opsteken

Opvallend is het dat bij de eerste meting de jongeren van De Radar en Het Poortje minder negatief tegenover veranderingen staan. Rond de helft van hen bevestigt de stelling. Op College St. Paul ligt dit rond de 37% en zijn er meer jongeren die hier 'soms' in hebben gevuld (41%). Bij de tweede meting blijkt er op De Radar nog vaker 'ja' (60%) en 'soms' (32%) ingevuld te zijn. Op College St. Paul zijn de jongeren juist nog minder vaak met 'ja' (34%) en vaker met 'soms' (61%) gaan antwoorden. Het is lastig te bepalen of dit als een verbetering of verslechtering geïnterpreteerd moet worden.

Als ik iets fouts heb gedaan, dan voel ik me daar lang schuldig over

De jongeren van De Radar en Het Poortje vertonen de minste schuldgevoelens. 33% van De Radar en 31% van Het Poortje antwoordt hier bij de eerste meting ontkennend op, ten opzichte

van 20% van College St. Paul. Opvallend is het dat de meisjes zich daar veel schuldiger voelen dan de jongens. Na de tweede meting lijkt het erop dat de jongeren van De Radar zich minder schuldig zijn gaan voelen. Het percentage dat hier 'soms' invult is gestegen van 43% naar 62%, en het percentage 'ja' is gedaald van 21% naar 6%. Op College St. Paul zijn er weinig verschillen. Ook deze verandering is lastig te interpreteren in termen van of het een beter is dan het ander.

Als iets minder leuk is dan ik van tevoren had gedacht, dan ben ik meestal erg teleurgesteld

Bij de eerste meting liggen de percentages op College St. Paul en De Radar ongeveer gelijk; rond de 40% vult 'soms' in, rond de 16% 'nee' en ongeveer 36% bevestigt de stelling. Op Het Poortje zijn er veel meer jongeren die 'soms' of 'nee' hebben ingevuld, namelijk 46% en 31%. Na de tweede meting lijken de jongeren van College St. Paul hier minder eenduidig over geworden. Het percentage dat 'soms' antwoordt is gestegen van 41% naar maar liefst 81%, het percentage dat 'ja' antwoordt is gedaald van 37% naar 15% en het percentage dat hier ontkennend op antwoordt is gedaald van 15 naar 2%. Ook op De Radar zien we een dergelijke ontwikkeling. Bij de eerste meting waren de resultaten: 'nee' 19%, 'soms' 44% en 'ja' 35%. Na de voorstelling was dit respectievelijk 9%, 69% en 23%.

In tabel 4.10 worden de veranderingen weergegeven. Als er 'beter' staat wil dit zeggen dat het probleemoplossend vermogen enigszins verbeterd lijkt; meer jongeren geven dan aan te weten hoe zij met het voorgelegde probleem om moeten gaan, dan wel minder jongeren geven aan dit niet te weten. Daar waar 'slechter' staat duidt dit op een verandering in negatieve zin. Als er geen verandering waarneembaar is dan is er 'gelijk' ingevuld. Het is niet mogelijk om bij deze stellingen met significanties te werken, zodat het lastig is om aan te geven of een daadwerkelijke verandering heeft plaatsgevonden. Bovendien is de omvang van de steekproef te klein om te kunnen generaliseren. Ook hier moeten we het met indicaties doen.

Tabel 4.10 **Overzicht indicatie van mogelijk kleine veranderingen in probleemoplossend vermogen**

Stelling	St. Paul n1=46 n2=41	Radar n1=47 n2=38
Ik denk graag goed na voor ik een besluit neem	Slechter	Gelijk
Alles wat ik wil moet zo snel mogelijk gebeuren	Gelijk	Beter
Ik doe vaak dingen zonder na te denken over de gevolgen	Gelijk	Gelijk
Ik doe vaak allerlei dingen door elkaar, in plaats van één ding tegelijk	Iets beter	Gelijk
Ik durf altijd meer dan mijn vrienden	Gelijk	Gelijk
Je moet alles eens in je leven geprobeerd hebben, ook als het gevaarlijk is	Gelijk	Iets beter
Als ik een relletje zie, loop ik liever een blokje om	Ongeveer gelijk	Niet te bepalen
Ik ben best goed in het oplossen van problemen	Iets beter	Gelijk
Als ik een probleem heb, ga ik eerst even nadenken en onderneem dan actie	Gelijk	Iets beter
Als iets me niet lukt, dan is er altijd iemand die me daarbij kan helpen	Beter	Beter
Ik vind het stom om hulp te vragen aan anderen als ik iets niet weet of niet kan	Beter	Slechter
Ik vind dat je problemen zonder hulp van anderen moet kunnen oplossen	Beter	Iets beter
Ik ga nieuwe situaties zoveel mogelijk uit de weg	Beter	Gelijk
Over veranderingen maak ik me niet al te druk: meestal komt alles op zijn pootjes terecht	Niet te bepalen	Niet te bepalen
Van nieuwe situaties kun je veel opsteken	Niet te bepalen	Niet te bepalen
Als ik iets fouts heb gedaan, dan voel ik me daar lang schuldig over	Gelijk	Niet te bepalen
Als iets minder leuk is dan ik van tevoren had gedacht, dan ben ik meestal erg teleurgesteld.	Niet te bepalen	Niet te bepalen

Conclusie veranderingen in probleemoplossend vermogen

Er is slechtst één stelling waar het merendeel van alle jongeren in de drie instellingen 'ja' op antwoordt, namelijk *als iets me niet lukt, dan is er altijd iemand die me daarbij kan helpen*. De meeste jongeren vullen verder bij de andere stellingen het antwoord 'soms wel, soms niet' in. Echter, een paar stellingen worden door de jongeren van Het Poortje bevestigd. Het gaat dan om *'ik doe vaak allerlei dingen door elkaar, in plaats van één ding tegelijk'* en *'ik ga nieuwe situaties zoveel mogelijk uit de weg'*. Jongeren van College St. Paul vullen vaker 'nee' in bij *'ik vind het stom om hulp te vragen aan anderen als ik iets niet weet of kan'* en *'je moet alles eens in je leven geprobeerd te*

hebben, ook als het gevaarlijk is'. Ook hebben zij vaker last van een schuldgevoel. Dit lijkt vooral bij meisjes het geval. Zij scoren over het algemeen hoger. Naar aanleiding van de resultaten kan misschien voorzichtig gesteld worden dat het probleemoplossend vermogen, in de lijn der verwachting, op College St. Paul het grootst en op Het Poortje het kleinst is. Als we de eerste en de tweede meting bekijken, kan gesteld worden dat er zich een mogelijk positieve indicatie tot probleemoplossend vermogen bij de jongeren van College St. Paul heeft voorgedaan, vooral met betrekking tot de volgende stellingen (alleen grootste verschillen worden weergegeven):

'Als iets me niet lukt, dan is er altijd iemand die me daarbij kan helpen';

'Ik vind het stom om hulp te vragen aan anderen als ik iets niet weet of niet kan';

'Ik vind dat je problemen zonder hulp van anderen moet kunnen oplossen';

'Ik ga nieuwe situaties zoveel mogelijk uit de weg'.

Met betrekking tot laatstgenoemde stelling is er het grootste verschil. Het is opvallend dat de meeste van deze stellingen gaan over het hulp vragen aan anderen. De jongeren van College St. Paul maken zich daarnaast na de voorstelling ook drukker om veranderingen, dat blijkt uit de antwoorden op de voorgelegde stelling: *'Over veranderingen maak ik me niet al te druk: meestal komt alles op zijn pootjes terecht'*.

Een verandering in negatieve zin is er met betrekking tot de stelling: *'Ik denk goed na voor ik een besluit neem'*.

Op De Radar is ook sprake van enkele positieve veranderingen. Het gaat dan om veranderingen in antwoorden, met name (dus met grootste indicatie) met betrekking tot de stellingen:

'Alles wat ik wil moet zo snel mogelijk gebeuren'.

'Als iets me niet lukt, dan is er altijd iemand die me daarbij kan helpen'.

Laatstgenoemde ontwikkeling komt overeen met de verandering op College St. Paul.

Uit de antwoorden op de stelling *'als ik iets fout heb gedaan, dan voel ik me daar lang schuldig over'* blijkt dat de jongeren zich iets schuldiger zijn gaan voelen.

Een negatieve indicatie is er voor de stelling: *'Ik vind het stom om hulp te vragen aan anderen als ik iets niet weet of niet kan'*.

4.5 Motieven gedragingen en mening familie en vrienden

Naast betekenisverlening en feitelijk gedrag zijn de jongeren tot slot bevraagd over de gevoelens, motieven en de mening van hun ouders en vrienden over hun gedrag. Vanwege de lage respons zijn ook hier alleen de resultaten van de eerste meting op Het Poortje meegenomen.

Gevoelens

Veel van de ondervraagde jongeren van de drie instellingen geven aan dat vechten het ergste is dat ze zowel in het afgelopen jaar als in de afgelopen zes weken gedaan hebben. Er zijn ook nog andere gedragingen die men erg vindt, maar het beeld daarvan is minder consistent; alleen op De Radar scoort pesten ook opvallend hoog. Vervolgens is gevraagd hoe de jongere zich erbij voelde. De respondent kon kiezen uit 'leuk en spannend', 'spannend en eng', 'leuk én eng' of 'niet leuk, niet eng en niet spannend maar anders'.

Niet alle jongeren hebben deze vraag beantwoord. Op College St. Paul en De Radar vulde bij beide metingen de helft van de jongeren die deze vraag beantwoordden de categorie 'anders' in. Op Het Poortje (alleen eerste meting) gaf meer dan een derde van de jongeren aan het 'spannend en eng' te vinden, een kwart vond het 'leuk en spannend', een paar jongeren vonden het 'leuk én eng'. Geconcludeerd kan worden dat de meeste jongeren van College St. Paul en De Radar zich niet konden herkennen in de antwoordcategorieën en zelf antwoorden invulden. De jongeren van Het Poortje vonden het vaker 'spannend en eng'.

Motieven

Aan de jongeren is gevraagd: 'Waarom deed je het, denk je?'. Ze konden hierbij kiezen uit een aantal antwoorden die je met de morele stadia van Kohlberg zou kunnen verbinden: 'Omdat ik het wil' = stadium 0, 'Omdat ik er geld voor kreeg' = stadium 2, 'Omdat ik er anders niet bij hoor' = stadium 3. Op College St. Paul zeggen de meeste jongeren het te hebben gedaan omdat ze het zelf wilden; dit percentage ligt bij beide metingen op respectievelijk 53% en 61%. Op De Radar is dit 41% en 44%. Daar is het opvallend dat de meeste jongeren eigenlijk niet weten waarom ze het hebben gedaan, namelijk meer dan de helft. Op College St. Paul is dit ruim een derde. Op Het Poortje gaf 35%

aan het te hebben gedaan omdat men het zelf wilde, een vijfde 'omdat ik er anders niet bij hoor' (bij de andere instellingen is dit antwoord opvallend genoeg niet gegeven) en een enkeling voor geld.

Familie en vrienden

Aan de jongeren is gevraagd of hun familie en vrienden belangrijk voor hen zijn. Op College St. Paul geeft bij beide metingen ongeveer de helft aan dat hun familie heel erg belangrijk voor hen is, belangrijker dan vrienden. Bij vergelijking valt op dat voor de jongeren op De Radar vrienden juist belangrijker zijn dan familie. Voor de jongeren van Het Poortje zijn familie en vrienden allebei heel erg belangrijk, respectievelijk 62% en 39% geeft dit aan. Familie lijkt daarmee voor de jongeren van Het Poortje het belangrijkste, vrienden voor de jongeren van De Radar.

Nadat de jongeren is gevraagd wat het ergste is wat ze hebben gedaan, bijvoorbeeld stelen, is vervolgens gevraagd wat hun familie en vrienden hiervan vinden. Niet iedereen vulde deze vragen in. Bij de eerste meting ging het om 19 jongeren van College St. Paul, 27 van De Radar en 20 van Het Poortje. De meeste jongeren van College St. Paul (42%) gaven bij de eerste meting aan dat hun familie er niks van weet, een derde denkt dat hun vrienden er ook niks van weten en een ander derde weet niet wat zij ervan vinden. Een kwart denkt dat de familie het heel erg vindt. De tweede keer zijn deze vragen slechts door acht jongeren beantwoord, waardoor vergelijken onmogelijk is; er wordt hier daarom ook niet op die resultaten ingegaan. Op De Radar gaf bij de eerste meting ongeveer een vijfde van de jongeren aan dat hun familie het heel slecht vindt, 30% een beetje slecht en 11% helemaal niet slecht, 15% weet niet wat hun familie ervan vindt en 22% zegt dat zij er niks van weten. Wat vrienden betreft geven de jongeren aan dat vrijwel geen vrienden dit heel slecht vinden. Dit is opvallend te noemen. Een vijfde denkt dat zijn/haar vrienden het een beetje slecht vinden en een kwart denkt dat zij het helemaal niet slecht vinden. Ook bij de tweede meting is gevraagd wat hun vrienden ervan vinden. Zeventien jongeren beantwoordden deze vragen. Ook hier is er slechts een enkeling die zegt dat zijn/haar vrienden het gedrag heel slecht vinden. Een kwart weet er weer niks van.

De meeste jongeren van Het Poortje (45%) zeggen dat hun familie het heel slecht vindt, maar 15% geeft aan dat hun familie het

helemaal niet slecht vindt, 15% weet niet wat de familie ervan vindt en bij een andere 15% weet de familie er niets van. Over wat vrienden ervan vinden is het beeld zo verdeeld dat hier geen uitspraken over mogelijk zijn.

Conclusie motieven gedragingen en mening familie en vrienden

Veel van de ondervraagde jongeren geven aan dat vechten het ergste is dat ze zowel in het afgelopen jaar als in de afgelopen zes weken gedaan hebben. Er zijn ook nog andere gedragingen die men erg vindt, maar het beeld daarvan is minder consistent; alleen op De Radar scoort pesten ook opvallend hoog. In de paragraaf over feitelijke gedragingen kwam naar voren dat er op De Radar ook inderdaad in hoge mate en meer gepest wordt dan bij de andere twee instellingen, het is dan ook enigszins logisch dat dit ook hier weer naar voren komt.

Dat de gevoelens die de jongeren hadden bij het uitvoeren van de in hun ogen slechtste gedraging niet duidelijk onder woorden zijn te brengen blijkt uit het feit dat op zowel College St. Paul als op De Radar de helft van de jongeren niet uit de voeten kan met de voorgeschotelde antwoordcategorieën en zelf een antwoord invult waarvan de inhoud zeer varieert. Opvallend is het wel dat de jongeren van Het Poortje hier minder vaak gebruik van maken en in vergelijking vaker 'spannend en eng' invullen. Het merendeel van de jongeren van de drie instellingen voerde hun gedraging uit omdat ze het zelf wilden (College St. Paul en Het Poortje) of ze weten niet weten waarom ze het deden (De Radar). Als we kijken naar de invloed van familie en vrienden dan valt op dat voor de jongeren van College St. Paul en Het Poortje familie belangrijker is dan vrienden. Op De Radar is dit precies andersom. Bij de jongeren van College St. Paul lijkt het erop dat hun familie veelal niks van hun delinquente gedrag weet. De jongeren van De Radar geven aan dat hun familie hun gedrag afkeurt. Opvallend is het dat weinig vrienden het gedrag van de jongere afkeuren. Op De Radar is de invloed van vrienden dus groter en is het ook nog eens zo dat die vrienden het wangedrag niet altijd afkeuren.

4.6 Conclusie effectenmeting

Onderzocht zijn de veranderingen in opvattingen en gedrag van jongeren zes weken na hun bezoek aan de voorstelling 'Vieren'.

Het is belangrijk hierbij te benadrukken dat de resultaten niet significant zijn. Omdat we gezien de geringe omvang van het aantal respondenten niet kunnen uitsluiten dat met een grotere steekproef verschillen wel significant zouden kunnen zijn, hebben we de verschillen toch zoveel mogelijk gepresenteerd. Deze verschillen zijn uitsluitend een mogelijke indicatie voor een mogelijk resultaat en zijn niet generaliseerbaar.

Opvattingen

De jongeren van College St. Paul keuren sociaal onwenselijk tot delinquent gedrag gemiddeld iets meer af dan de respondenten van de andere twee instellingen. Dit wordt mede verklaard doordat meisjes dit gedrag meer afwijzen dan jongens en meisjes in de responsgroep van College St. Paul meer vertegenwoordigd zijn. Wat opvalt is dat veel jongeren in alle drie de instellingen sociaal onwenselijk tot delinquent gedrag wel afkeuren, maar niet expliciet. Dit blijkt uit het feit dat het merendeel van de jongeren de voorgelegde wandgedragingen 'een beetje' en niet 'héél slecht' vindt. Uitzonderingen zijn stelen en wapenbezit: het merendeel van de jongeren vindt dat wel 'heel erg slecht'. Met de positief geformuleerde stelling 'een flying kick in het echt kan mooi zijn' is het merendeel het zelfs eens. Voor het overgrote deel van de overige stellingen geven de jongeren aan het er niet mee eens, maar ook niet mee oneens te zijn. Dit zou erop kunnen duiden dat zij het niet weten, geen stelling willen nemen, of het bijvoorbeeld van de situatie af laten hangen of ze sociaal onwenselijk tot delinquent gedrag afkeuren of niet.

Wat betreft de ontwikkelingsstadia in moreel redeneren, blijkt per instelling een verschil waarneembaar. De jongeren van De Radar en Het Poortje hebben vaker een minder ontwikkeld stadium van moreel redeneren dan de jongeren van College St. Paul. Na de voorstelling zijn verschillen in opvattingen te constateren op College St. Paul, maar deze blijken niet significant. Men is daar na de voorstelling het alcohol drinken en dronken zijn in het openbaar iets meer gaan afkeuren dan daarvoor, hoewel men het altijd al slecht vond. Ook is men hoger gaan scoren op de stelling 'ik kan me voorstellen dat je iemand die je niet kent voor de lol een klap geeft', hier staat men dus meer afkeurend tegenover. Jongeren op De Radar keuren het pesten van de leraar na de voorstelling iets meer af en scoren hoger op de stelling 'af en toe is het leuk om iemand die dat verdient een

klap te geven'; zij keuren dit dus meer af. Ook is het daar zo dat men bepaald sociaal onwenselijk tot delinquent gedrag na de voorstelling juist iets meer tolereert. Het gaat dan om gedrag gerelateerd aan vechten: ruzie met iemand zoeken, aanvallen met de bedoeling pijn te doen en meedoen aan een vechtpartij. Ook op College St. Paul staan jongeren na de voorstelling positiever ten opzichte van bepaald wangedrag. Het gaat dan om zakkenrollen, stelen van klasgenoten en een wapen bij zich hebben op school. Dit wordt iets vaker minder erg gevonden.

Feitelijk gedrag

De jongeren van Het Poortje vertonen op jaarbasis het meeste wangedrag, gevolgd door de jongeren van De Radar en vervolgens die van het College St. Paul (waarbij de meisjes vrijwel geen wangedrag vertonen), echter de jongeren van De Radar vernielen meer en ook wordt er op zowel De Radar als College St. Paul aanzienlijk meer gepest. Op College St. Paul worden er iets meer verdovende middelen gebruikt. Vechten wordt door alle jongeren, ongeacht instelling, het ergste gevonden. De indicatie tot mogelijke kleine positieve veranderingen (afname probleemgedrag) betreffen bij College St. Paul: het pestgedrag, het gebruik van softdrugs, het gebruik van verdovende middelen en dronken zijn. Bij De Radar gaat het om: vechten, vernielen, pesten en dronken zijn. Een mogelijk licht negatieve verandering (toename probleemgedrag) is op College St. Paul opgetreden bij vechten en wapenbezit. Op De Radar gaat het om stelen, wapenbezit, softdrugs en bedreigen.

Probleemoplossend vermogen

Bij de stellingen aangaande het probleemoplossend vermogen kiezen de jongeren voornamelijk voor een neutraal antwoord ('soms wel, soms niet'). Het is opvallend dat er slechts één stelling is waarbij het overgrote deel van de respondenten 'ja' invulde, namelijk 'als iets me niet lukt, dan is er altijd wel iemand die me kan helpen'. Dit is hoopgevend; blijkbaar heeft het merendeel van de jongeren iemand op wie hij of zij kan terugvallen als er problemen zijn. Positief is dat dit na de voorstelling nog meer het geval is. Naar aanleiding van de resultaten lijkt het erop dat het probleemoplossend vermogen van de jongeren op Het Poortje het minst groot is en van de respondenten van College St. Paul het grootst, met name dat van de meisjes. Na de voorstelling lijkt het probleemoplossend van de jongeren

van College St. Paul op een aantal gebieden te zijn toegenomen; het gaat dan vooral om het vragen van hulp aan anderen. Op De Radar is dit ook het geval, maar in mindere mate.

Motieven

De meeste jongeren vinden vechten het ergste wat ze gedaan hebben. Op De Radar wordt pesten ook veel genoemd. Dit blijkt daar een groot probleem te zijn. De meeste jongeren gedroegen zich delinquent omdat ze het zelf wilden (College St. Paul, Het Poortje) of ze weten het opvallend genoeg niet (De Radar).

Familie is voor de jongeren van Het Poortje en College St. Paul het belangrijkste en voor de jongeren van Het Poortje geldt dat de familie vaak niets van hun delinquente gedrag weet.

Vrienden zijn voor de jongeren van De Radar belangrijker. Het is opvallend dat weinig vrienden hun gedrag afkeuren.

4.7 Slotconclusie: effecten van de voorstelling 'Vieren'

Er zijn geen significante verschillen gevonden in opvattingen en gedrag van de ondervraagde jongeren voor en na de voorstelling. Er kan dan ook niet gesteld worden dat de voorstelling daadwerkelijk invloed heeft gehad op de opvattingen en het gedrag van de deelnemende jongeren. Gezien de omvang van de steekproef zou het überhaupt lastig zijn om te kunnen generaliseren. Toch zijn er een aantal indicaties waarneembaar; de onderzoekers sluiten niet uit dat deze resultaten met een grotere steekproef mogelijk wel significant zouden kunnen zijn. We bespreken ze per instelling. Het gaat hierbij alleen om College St. Paul en De Radar omdat te weinig jongeren van Het Poortje de vragenlijst de tweede keer hebben ingevuld.

College St. Paul

- Formaat heeft naar aanleiding van signalen van Het College St. Paul ingezet op **pesten** (scène op het schoolplein). De cijfers over het feitelijk gedrag van de jongeren (paragraaf 4.4.4) bevestigen het beeld dat er veel gepest wordt. Na de voorstelling blijken de opvattingen over het pesten echter niet veranderd te zijn. Het overgrote deel van de jongeren geeft aan pesten nog steeds 'een beetje slecht' en dus niet 'heel slecht' te vinden. Er is wel een kleine indicatie dat het pestgedrag na de voorstelling licht gedaald is. Het blijft gis-

sen of dit ook daadwerkelijk het geval is, daarvoor zou je de jongeren langer in de tijd moeten volgen, maar het kan niet worden uitgesloten.

- Verder is er in de voorstelling op College St. Paul aandacht besteed aan **stelen** (soundmachine op school). Opvallend is het dat men stelen na de voorstelling juist minder is gaan afkeuren, hoewel men het nog steeds wel 'heel slecht' vindt (slechter dan de andere voorgelegde gedragingen), met name het zakkenrollen of iets van klasgenoten stelen wordt minder erg gevonden. Ook blijkt dat als jongeren zien dat hun vriend of vriendin een T-shirt aan het stelen is in de winkel, ze minder snel zouden zeggen dat diegene het T-shirt terug moet leggen. De opvattingen zijn dus iets veranderd, het steelgedrag lijkt daarentegen hetzelfde gebleven. Wat kunnen we hierover zeggen? Het kan natuurlijk zijn dat stelen door de voorstelling meer bespreekbaar is geworden, dat jongeren er nu meer voor uit durven komen, dat ze de vragen in de eerste vragenlijst vooral sociaal wenselijk beantwoord hebben en dat het daardoor nu lijkt alsof zij nu positiever tegenover stelen staan. Het is daarbij namelijk opvallend dat hun gedrag niet veranderd is; ze zijn er dus niet naar gaan handelen.
- Ook besteedde Formaat in de voorstelling op het College St. Paul aandacht aan het omgaan met een moeilijke **stiefmoeder**. In de voorstelling wordt Samantha geadviseerd om over haar problemen met anderen zoals haar stiefmoeder te praten in plaats van haar fiets in elkaar te trappen. Ook gaat het erover dat Lisanne, die gepest wordt, met haar probleem naar bijvoorbeeld een directeur of docent kan gaan. Het probleemoplossend vermogen van de jongeren lijkt na de voorstelling iets vergroot, en dan gaat het met name om het hulp vragen aan anderen, waaraan in de voorstelling dus aandacht werd besteed. Het lijkt erop alsof de jongeren na de voorstelling het minder erg vinden om hulp aan anderen te vragen. Ook valt op dat jongeren als zij uit willen gaan meer rekening zouden houden met de wensen van de ouders. Ook al is het verband niet significant aangetoond, zou hier door de voorstelling dus wel een verandering in gang gezet kunnen zijn.

- Als we de veranderingen in opvattingen naast de indicaties voor veranderingen in gedrag leggen, kan er een koppeling worden gemaakt. De grootste positieve veranderingen in opvattingen hebben plaatsgevonden voor dronken zijn in het openbaar en voor drugsgebruik. Ook lijkt het erop dat de jongeren minder vaak dronken zijn en is er een indicatie voor licht verminderd softdruggebruik en gebruik van verdovende middelen. In de voorstelling is hier echter geen expliciete aandacht aan besteed. Het lijkt daarom aannemelijker dat deze verandering te danken is aan het preventieproject 'De Gezonde School en Genotmiddelen' dat op de school plaatsvindt. Dit project is goed ingebed in een breder kader. Hiermee wordt bevestigd dat dit mogelijk meer effect zou kunnen genereren.
- Daarnaast bestaat er op het College St. Paul een verband tussen opvattingen en gedrag juist waar het een verslechtering betreft. Jongeren blijken na de voorstelling het wapenbezit op school namelijk minder af te keuren en het lijkt erop dat na de voorstelling meer jongeren met een wapen rondlopen. Aangezien hier in de voorstelling niet expliciet aandacht aan is besteed, is het uitgesloten dat de voorstelling hier debet aan is.
- Tot slot valt op dat het vechtgedrag na de voorstelling iets verminderd lijkt te zijn. Ook geven jongeren aan dat ze het minder goed vinden om iemand zomaar voor de lol een klap te geven. In de voorstelling is hier geen directe aandacht aan besteed; een relatie kan niet gelegd worden.

De Radar

Ook op De Radar zijn er scènes uitgespeeld en is er gejouwd op **pesten** en **stelen**. Deze voorstelling had een andere inhoud dan die op College St. Paul; er werd een zwaardere versie gespeeld. Met betrekking tot het pesten is ingegaan op het zoeken naar hulp bij school, familie (stiefmoeder) dan wel Bureau Jeugdzorg. Bij stelen ging het om het stelen van een uitlaat door een broer uit de fietsenwinkel waar de hoofdpersoon werkt.

- In paragraaf 4.4.1 komt naar voren dat op De Radar veel gepest wordt; maar liefst 83% van de ondervraagde jongeren geeft aan in het afgelopen jaar wel eens iemand gepest te

hebben. Op de vraag wat jongeren het ergste vinden dat zij in het afgelopen jaar gedaan hebben, wordt pesten veel meer genoemd dan door de jongeren uit de andere twee instellingen. Het lijkt dan ook goed dat Formaat met haar voorstelling ingezet heeft op **pesten**. Na de voorstelling lijkt er sprake van een positieve verandering in zowel gedrag als opvattingen. Het pesten is iets afgenomen. Pesten werd voor de voorstelling door het merendeel 'een beetje slecht' gevonden. Dit is nadien nog steeds zo, alleen is men het pesten van personeel in een winkel en vooral het pesten van de leraar meer gaan afkeuren. Het verschil blijkt niet significant, maar het is niet uitgesloten dat de voorstelling een verandering in gang heeft gezet.

- Op **stelen** zijn geen noemenswaardige veranderingen gevonden, behalve dan dat het erop lijkt dat het steelgedrag is gestegen. Het is niet duidelijk of dit ook echt het geval is. Het is dan ook onmogelijk om dit aan de voorstelling te relateren.
- De voorstelling is ingegaan op zoeken naar steun en hulp bij problemen, maar het is niet duidelijk of dit de jongeren op De Radar iets gedaan heeft. Het probleemoplossend vermogen van de jongeren lijkt iets vergroot, echter aan de andere kant is er ook weer sprake van een teruggang in moreel redeneren. Ook hier is het moeilijk om te zien of er een verandering in gang is gezet.
- Een andere opvallende uitkomst is het feit dat jongeren vechten na de voorstelling meer tolereren, maar de stelling 'af en toe is het goed om iemand die dat verdient een klap te geven' juist meer afkeuren. Ook lijkt het erop dat het vechtgedrag dat op De Radar net zo'n groot probleem is als het pesten, enigszins is afgenomen. Het dreiggedrag lijkt daarentegen gestegen. Qua gedrag lijkt het er verder nog op dat de jongeren na de voorstelling iets minder vaak dronken zijn en minder vernielen. Daarentegen lijkt het wapenbezit en softdruggebruik iets gestegen. Een link met de voorstelling is niet te leggen.

Er zijn geen significante verbanden gevonden. Toch lijkt de voorstelling wel bepaalde veranderingen in gang te hebben

gezet. Bij beide instellingen is er een scène uitgespeeld over pesten en lijkt het pestgedrag iets verminderd. Daarnaast is men op De Radar het pesten van de leraar meer gaan afkeuren. Ook werd er bij de voorstellingen in beide instellingen aandacht besteed aan stelen. Op College St. Paul lijkt het erop dat het stelen door de voorstelling misschien meer bespreekbaar is geworden. Opvallender is echter dat het probleemoplossend vermogen van de jongeren na de voorstelling daar iets vergroot lijkt te zijn, met name wat betreft het hulp vragen aan anderen, waaraan de voorstelling ook aandacht besteedde. Ook al is het verband niet significant aangetoond, er zou hier door de voorstelling dus wel een verandering in gang gezet kunnen zijn.

Naar aanleiding van deze resultaten zou je kunnen stellen dat de voorstelling mogelijk meer invloed heeft gehad op de jongeren van College St. Paul dan op die van De Radar. Een periode van zes weken tussen de eerste en tweede meting is zeer kort. Onduidelijk is in hoeverre het tweemaal invullen van dezelfde vragenlijst de antwoorden heeft beïnvloed. Daarnaast is sprake van een kleine groep respondenten die aan het onderzoek heeft meegewerkt. Omdat er geen significanties zijn gevonden en het gissen blijft of er ook daadwerkelijk veranderingen zijn opgetreden, lijkt het noodzakelijk om de jongeren in de tijd te volgen. Dit is de enige manier om erachter te komen of de voorstelling daadwerkelijk effect heeft gehad.

5 Conclusies en aanbevelingen

5.1 Inleiding

Stichting Formaat speelt voor leerlingen in het (speciaal) voortgezet onderwijs, justitiële jeugdinrichtingen (JJI's) en het jongerenwerk de voorstelling 'Vieren'. De voorstelling 'Vieren' is een participatief drama over morele dilemma's dat aansluit bij de leefwereld en morele ontwikkeling van jongeren. Doel van de voorstelling is om enerzijds een moreel besef bij leerlingen te ontwikkelen en anderzijds om sociale vaardigheden van leerlingen te stimuleren. De verwachting is dat de voorstelling een verandering in opvattingen en gedrag in gang zal zetten bij deze (kwetsbare) jongeren.

Door het Verwey-Jonker Instituut is een onderzoek uitgevoerd naar de *ervaringen* van jongeren en hun begeleiders met forumtheater en de *effecten* ervan op opvattingen en gedrag bij jongeren. Het doel van het onderzoek is aan te tonen of het stimuleren van zelfreflectie bij jongeren via deze interventie wel of niet leidt tot (gedrags)veranderingen.

In het onderzoek zijn leerlingen van drie verschillende instellingen onderzocht:

- College St. Paul: een vmbo-school (lwoo) in Den Haag.
- De Radar: een cluster-4-school in Arnhem.
- Het Poortje: een justitiële jeugdinrichting te Groningen.

In het onderzoek is gebruikgemaakt van verschillende onderzoeksmethoden. Door middel van interviews met docenten en leerlingen, observaties van de voorstellingen, focusgroepen en gestandaardiseerde vragenlijsten is nagegaan hoe betrokkenen de voorstelling 'Vieren' ervaren hebben en beoordelen.

5.2 De voorstelling 'Vieren'

In de onderzochte instellingen is de voorstelling 'Vieren' opgevoerd. Vieren is een forumtheatervoorstelling. Dit betekent onder andere dat de voorstelling uit twee gedeelten bestaat: een door acteurs gespeeld anti-model en een interactief gedeelte. In het eerste gedeelte worden de leerlingen geconfronteerd met een aantal voor hen herkenbare situaties met een ongewenste afloop. Kortom, er wordt een scène gespeeld van 'hoe het niet moet'. In het tweede gedeelte wordt de jongeren gevraagd of zij weten hoe het personage had kunnen voorkomen dat het fout afloopt. Ze worden uitgenodigd om een personage in het verhaal te vervangen en een andere oplossing te spelen (inspringen). De scènes die gespeeld worden zitten vol morele dilemma's waarbij je moet kiezen tussen waarden. Om identificatie met de personages optimaal te laten verlopen worden er verschillende versies gespeeld, afgestemd op het morele niveau en de leeftijd van de leerlingen. In het reguliere onderwijs zijn de scènes minder zwaar dan in de JJI's.

De voorstelling in de praktijk

Een van de onderzoeksvragen was: hoe werkt de interventie van forumtheater en hoe verloopt de implementatie? De theatergroep probeert zo veel mogelijk de inhoud van de voorstelling aan te passen aan de instelling waar de voorstelling plaatsvindt. Ter voorbereiding vindt een gesprek plaats met een contactpersoon van de school of instelling. In dit gesprek komen een aantal onderwerpen aan de orde zoals wat het niveau van moreel redeneren en de leeftijd van de leerlingen is die naar de voorstelling komen, hoe de voorstelling past binnen het onderwijscurriculum, en of er specifieke problemen binnen de instelling spelen waar de theatergroep bij kan aansluiten. Na afloop van de voorstelling wordt contact opgenomen met de school of instelling om de gang van zaken te evalueren.

Uit eerdere onderzoeken blijkt dat de voorstelling het meeste effect heeft als hij versterkt wordt door begeleidende activiteiten van de school of instelling (Rutten et al., 2003). In de drie instellingen in dit onderzoek blijkt de voorstelling echter een geïsoleerde activiteit te zijn die niet ingebed is in andere schoolactiviteiten van de school of instelling. De voorstelling krijgt geen plek binnen het lesprogramma. Het is afhankelijk van de individuele docent of begeleider of zij nog verder door-

gaan op de voorstelling in de les. Bij alledrie de instellingen is na afloop zeer beperkt aandacht aan de voorstelling geschonken, variërend van een kwartier tot een lesuur. Wel wordt bij de instellingen door de betrokken professionals bevestigd dat herhaling en bespreking nodig is om een eventueel positief effect te laten beklijven.

Verwachtingen van de voorstelling

In het onderzoek is ook nagegaan waarom instellingen meedoen aan forumtheater en wat zij verwachten aan resultaten bij de jongeren die zij begeleiden. De reden om forumtheater in de school of instelling aan te bieden is voor de drie onderzochte instellingen, dat men verwacht dat deze vorm een mogelijkheid biedt om belangrijke thema's zoals problemen rondom criminaliteit, pesten en overlast bespreekbaar te maken met de leerlingen. Veiligheid en jeugdcriminaliteit zijn belangrijke onderwerpen binnen het voortgezet onderwijs en de JJI's. De voorstelling kan een opening bieden om deze thema's op een andere manier met de jongeren te bespreken. De stijl van de voorstelling sluit goed aan bij de belevingswereld en cultuur van jongeren. Door het interactieve karakter van het forumtheater verwachten de docenten dat de jongeren actief betrokken worden bij het nadenken over hoe je problemen op een andere manier kunt oplossen.

De docenten en begeleiders hebben vooraf geen expliciete verwachtingen van de voorstelling. Binnen de onderzochte JJI zien de begeleiders de voorstelling vooral als een activiteit waar de jongeren naar toe gaan. Binnen het onderwijs wordt het meer als een educatieve activiteit gezien, waarvan jongeren geacht worden iets op te steken. Geen van de begeleiders heeft de voorstelling inhoudelijk voorbereid met de eigen jongeren. De jongeren zelf hadden geen verwachtingen over de voorstelling. Ze gaven aan niet voorbereid te zijn door de docenten of begeleiders.

In de drie instellingen zijn docenten en begeleiders wel verrast over de betrokkenheid van de leerlingen bij de voorstelling. Zowel de leerlingen die altijd het woord voeren als de stille jongeren doen actief mee en springen in tijdens de voorstelling. Daarnaast zijn de jongeren tot het eind van de bijeenkomst enthousiast bezig met het thema. De voorstelling weet de jongeren langer en meer te boeien dan hun begeleiders op voorhand verwachtten.

5.3 De zienswijze en gedragingen van jongeren wat betreft antisociale gedrag

In het onderzoek is nagegaan hoe jongeren voorafgaand aan de voorstelling aankijken tegen hun gedragingen en in welke mate en vorm zij zich verantwoordelijk voelen voor de gevolgen van hun eventuele probleemgedragingen.

Het onderzoek is verricht in drie verschillende instellingen: een vmbo-school met lwoo, een cluster-4-school en een JJI.

Duidelijk is dat de jongeren van deze instellingen verschillen.

Dit komt onder andere tot uiting in het gedrag van jongeren. Op het College St. Paul is veel minder sprake van jeugdcriminaliteit dan op Het Poortje of De Radar. Met name vernieling en aantasting van de openbare orde komen vaker voor onder de leerlingen van De Radar. Daarentegen gebruiken de leerlingen op College St. Paul iets vaker verdovende middelen zoals paddo's of marihuana. Ondanks dat de leerlingen vechten en pesten als onwenselijk gedrag beoordelen, komen beide in de praktijk veelvuldig voor. Het merendeel van de leerlingen van De Radar (83%) zegt in het afgelopen jaar iemand gepest te hebben. Op College St. Paul is dit twee op de drie jongeren. Dit is een verschil met de jongeren in Het Poortje, waar de jongeren veel meer in een groep met elkaar leven en waar volgens de jongeren zelf veel minder gepest wordt.

Wat betreft de opvattingen van de jongeren kan men constateren dat alle jongeren de thema's zoals deze aan de orde komen in 'Vieren' (pesten, vechten, diefstal, drugsmisbruik, vernieling en wapenbezit) in principe als onwenselijk beoordelen. Ze beoordelen deze thema's doorgaans echter als 'een beetje slecht' en niet als 'heel slecht'. De leerlingen van College St. Paul wijzen dit gedrag iets vaker nadrukkelijker af dan de leerlingen van De Radar of Het Poortje.

De morele ontwikkeling van de leerlingen van College St. Paul en de jongeren in Het Poortje is ongeveer gelijk. De leerlingen van De Radar hebben iets vaker een lager niveau van moreel redeneren. De leerlingen zeggen vaker terug te slaan en vechten, in plaats van erboven te staan of iets proberen te veranderen. Daarnaast valt op dat het merendeel van de jongeren van College St. Paul en Het Poortje het delinquente gedrag uitvoert omdat 'ze het zelf willen', en opvallend genoeg weet meer dan de helft van de jongeren op De Radar niet waarom ze het doen. Een ander verschil is dat voor de leerlingen van College St. Paul

en de jongeren van Het Poortje hun familie het belangrijkste is, terwijl de leerlingen van De Radar hun vrienden juist belangrijker vinden. Het lijkt erop dat bij de leerlingen van het College St. Paul de familie veelal niets weet over het wangedrag van de jongeren. Vrienden weten dit wel. Op De Radar geldt hetzelfde, maar met dit verschil dat opvalt dat deze vrienden het gedrag minder vaak afkeuren.

5.4 Wat levert forumtheater op?

Veranderen de zienswijze en het gedrag van jongeren na deelname aan de interventie?

Men kan op basis van dit onderzoek niet concluderen dat er sprake is van een verandering in de opvattingen en het gedrag van jongeren als gevolg van de voorstelling. Er zijn geen significante verschillen gevonden. Onder de jongeren is voorafgaand aan de voorstelling en zes weken na afloop een vragenlijst afgenomen waarin de opvattingen van jongeren, hun feitelijke gedrag en hun moreel besef aan de orde komen.

Er zijn wel wat kanttekeningen te maken bij de afname van de vragenlijst. De periode tussen de eerste en tweede meting is zeer kort, zes weken. Onduidelijk is in hoeverre het tweemaal invullen van dezelfde vragenlijst de antwoorden heeft beïnvloed. Daarnaast is er sprake van een kleine groep leerlingen die aan het onderzoek heeft meegewerkt. Toch is er wel een aantal veranderingen in gedrag en opvattingen te constateren die de moeite waard zijn om te bespreken. Waar zowel sprake is van een verandering in opvatting als daadwerkelijk gedrag bespreken wij deze per instelling.

Op College St. Paul zijn de opvattingen en het gedrag van leerlingen wat betreft alcoholgebruik positief veranderd, in die zin dat men alcohol- en drugsgebruik vaker afwijst en zegt minder te consumeren. Het is wel zo, dat er op deze school naast de voorstelling een programma liep over het gebruik van alcohol en drugs. Een andere trend is dat het probleemoplossend vermogen volgens de leerlingen zelf is toegenomen. Daarentegen zijn de opvattingen en het gedrag van de leerlingen in negatieve zin veranderd als het gaat om stelen.

In de voorstelling 'Vieren' is specifiek de scène 'pesten' met de toeschouwers van College St. Paul uitgespeeld. Na de voorstelling blijken de opvattingen over het pesten niet veranderd te

zijn, het overgrote deel van de jongeren geeft aan pesten nog steeds 'een beetje slecht' en dus niet 'heel slecht' te vinden. Echter, er is wel een indicatie dat het pestgedrag na de voorstelling licht gedaald is. Een andere scène die door de Joker is uitgewerkt is die met de stiefmoeder, waarbij gestimuleerd wordt hulp te zoeken. Het lijkt erop dat de jongeren op College St. Paul het na de voorstelling minder moeilijk vinden om hulp te vragen aan anderen.

Op De Radar zijn de opvattingen en het gedrag van leerlingen veranderd als het gaat om pesten: met name het pesten van de leraar wordt meer afgewezen. Pesten was een van de scènes waarop de leerlingen konden inspringen. Daarnaast is -zij het in mindere mate dan op College St. Paul- het probleemoplossend vermogen volgens de leerlingen ook wat toegenomen. Een ander onderwerp dat in de voorstelling behandeld is, is diefstal. Daarin is geen verbetering te constateren.

Zijn deze veranderingen in gedrag en opvatting toe te schrijven aan de interventie?

Hoe kunnen we nu deze veranderingen en verschuivingen verklaren? Waarom voelen de leerlingen zich soms meer verantwoordelijk en gedragen zij zich hier ook naar en waarom is hun opvatting over asociaal en onwenselijk gedrag verschoven?

De voorstelling 'Vieren' tracht jongeren te stimuleren na te denken over welke keuzen zij hebben in hun handelen. Daarbij worden tijdens de voorstelling bij de alternatieve gedragingen van jongeren door de Joker vragen gesteld om de jongeren te activeren na te denken over het eigen handelen en de gevolgen daarvan. Vanzelfsprekende waarden en gedrag worden ter discussie gesteld. Dat levert verwarring op, want de gangbare normen en waarden gelden niet meer. Tegelijkertijd voorziet het spel ook niet in een pasklaar antwoord. Tijdens de focusgroepen geven de leerlingen aan dat zij het verwarrend vinden dat de Joker de oplossingen die de leerlingen aandragen steeds ter discussie stelt. Ze hadden verwacht dat er een soort oplossing zou bestaan voor de situatie. Deze verwarring kan een mogelijke verklaring zijn voor de wat tegenstrijdige resultaten van het onderzoek, waar je op het ene item een positieve verandering ziet terwijl zich op een ander item een tegengestelde verandering voordoet.

Een andere mogelijke verklaring is dat de jongeren op de eerste vragenlijst vooral sociaal wenselijke antwoorden hebben gege-

ven. De voorstelling kan als mogelijk effect hebben dat asociaal en crimineel gedrag meer bespreekbaar is geworden, waardoor de resultaten van de tweede vragenlijst meer de werkelijkheid weergeven.

Andere ervaren effecten van de voorstelling

Tijdens de voorstelling, maar ook tijdens de focusgroepen, blijkt dat de leerlingen reflecteren op hun handelen en met elkaar de discussie aangaan over hun gedrag en wat effectieve manieren zijn om met dilemma's om te gaan.

Docenten zijn verbaasd over de betrokkenheid van de leerlingen tijdens de voorstellingen. Geen enkele docent heeft de gelegenheid aangegrepen om in de les nog met de leerlingen na te praten over de voorstelling. Gezien de verwarring die er toch ontstaat bij de leerlingen is het zinvol om deze voorstelling een plek te geven binnen het lesprogramma. De voorstelling voldoet aan de verwachtingen van de instellingen, namelijk het bespreekbaar maken van een moeilijk onderwerp. Het is zonde dat hier in de onderzochte instellingen niet meer mee gebeurt.

5.5 De overdraagbaarheid van de interventie naar andere instellingen

De voorstelling 'Vieren' is ontwikkeld voor het speciaal onderwijs en de JJI's. Het is de vraag of de voorstelling ook goed aansluit bij 'gewone' jongeren binnen instellingen in het reguliere vmbo-onderwijs en het jongerenwerk. Deze jongeren vertonen vaak andere typen gedragingen, bijvoorbeeld relatief onschuldig (puberaal) overlastgevend gedrag dat voortkomt uit verveling en vermaak. Daarnaast zijn de ouders van deze jongeren dikwijls zeer pedagogisch betrokken bij de opvoeding (Spierings & Goderie, 2004). In het onderzoek is gekeken of de interventie bij de uiteenlopende doelgroepen aansluit.

Net zoals in de voorgaande onderzoeken kunnen we constateren dat de vorm en inhoud van het forumtheater goed aansluiten bij de leefwereld van de jongeren. De scènes die gespeeld worden zijn herkenbaar voor de jongeren en zij kunnen zich identificeren met de personages. Daarnaast zijn de onderwerpen die aan de orde komen ook zeer herkenbaar voor de jongeren. Soms lijkt zelfs het onderscheid tussen realiteit en fictie te verdwijnen als de jongeren de personages gaan vervangen. Jongeren vinden

sommige onderdelen ook moeilijk te begrijpen, zoals wanneer de acteurs de verschillende stemmen van het geweten spelen. De wisseling van rollen in een nieuwe scène is voor sommige leerlingen tevens moeilijk te volgen.

De Joker is ertoe in staat om een open veilige sfeer te creëren waarin de leerlingen durven in te springen en actief deelnemen aan de voorstelling. Zowel de leerlingen zelf als de docenten vinden het zeer opvallend dat ook de wat stille leerlingen ervoor kiezen om actief een scène uit te spelen.

De voorstellingen worden aangepast aan de doelgroep.

Kritiekpunt is dat met name de jongeren in de JJI en De Radar het soms te kinderachtig vonden. De groep jongeren in Het Poortje waren ook ouder dan de toneelgroep verwacht had. Maar ook de leerlingen van De Radar vonden dat de voorstelling meer zin had gehad als zij deze een paar jaar eerder hadden gezien.

Men kan concluderen dat de voorstelling te gebruiken is voor andere instellingen zoals het regulier onderwijs. Belangrijker dan de instelling is de inbedding van de voorstelling binnen het lesprogramma en de betrokkenheid van de docent bij het verloop dat aan het project wordt gegeven.

5.6 Aanbevelingen en suggesties

Belangrijkste conclusie van het onderzoek is dat de voorstelling 'Vieren' geen significante verschillen in de zienswijze en het gedrag van jongeren tot gevolg heeft. De vraag is echter of het niet vinden van significante effecten aan de interventie zelf ligt. Methodologisch kunnen er vraagtekens gesteld worden bij de gebruikte instrumenten om gedragsveranderingen te meten. Is er wel gekeken naar de juiste effecten? Daarnaast is de steekproef zeer klein. Er heeft maar een gering aantal jongeren deelgenomen aan het onderzoek, waarbij de respons bij de tweede meting van de JJI zo klein was dat deze resultaten buiten beschouwing zijn gelaten.

Hoewel er geen meetbare gedragveranderingen te constateren zijn, is het duidelijk dat er toch relevante processen op gang zijn gekomen door de voorstelling. In het forumtheater zoals Stichting Formaat dat hanteert wordt gebruikgemaakt van MDDM, een methode die groepsnormen met betrekking tot de beoordeling van gedrag ter discussie stelt. De Joker is er in alle

drie de voorstellingen in geslaagd om deze discussie op gang te brengen. De leerlingen zijn zowel tijdens de voorstelling als in de focusgroepen duidelijk bezig met de vraag welk gedrag wenselijk is en welk gedrag alleen maar meer problemen oplevert. De voorstelling heeft kennelijk een proces van herijking van normen in gang gezet, hetgeen vooral tot uiting komt in de verwarring bij de jongeren over wat wenselijk en adequaat gedrag is in problematische situaties.

De leerlingen herkennen duidelijk de situaties die gespeeld worden en de identificatie met de personages is erg sterk. Doordat jongeren zelf participeren en actief meedenken over wenselijk gedrag leren jongeren dat er ook andere manieren zijn om te gaan met problematische situaties. Duidelijk is dat de leerlingen deze vorm van ervaringsleren niet herkennen als een vorm van leren. De leerlingen kunnen niet aangeven wat ze geleerd hebben van de voorstelling, waarschijnlijk omdat reflecteren op hun zienswijze en gedrag niet als een vorm van kennis ervaren wordt.

De voorstelling 'Vieren' is een eenmalige gebeurtenis van anderhalf uur, en als het daarbij blijft is het de vraag of zo'n voorstelling wel gedragsveranderingen tot gevolg kan hebben. Daarom is het belangrijk dat de docent de discussie die op gang is gekomen gebruikt in de les om het geleerde verder te bespreken. Wil de voorstelling 'Vieren' daadwerkelijk tot gedragsveranderingen leiden dan is het belangrijk dat de voorstelling goed geïmplementeerd wordt binnen het onderwijsprogramma. Uit het onderzoek blijkt echter dat de docenten en begeleiders door de schoolleiding niet goed geïnformeerd zijn over het doel en de functie van de voorstelling. Eigenlijk zouden de docenten en begeleiders getraind moeten worden in het herkennen van de aangrijpingspunten die zich voordoen tijdens de voorstelling. Daarom willen we de volgende aanbevelingen meegeven:

- De voorstelling moet onderdeel uitmaken van het onderwijsprogramma. De instellingen en scholen doen mee omdat ze hierin een mogelijkheid zien om antisociaal gedrag bespreekbaar te maken met de leerlingen. De voorstelling biedt hiertoe veel ingangen voor de docenten. Voorafgaand aan de voorstelling moeten er duidelijke afspraken gemaakt worden met de docenten op welk moment en op welke wijze zij de voorstelling bespreken tijdens de les.
- Het is aan te bevelen dat de voorstelling niet een eenmalige gebeurtenis betreft, maar dat er twee of drie keer per jaar

een voorstelling is om zodoende dieper op de materie in te kunnen gaan. Tijdens de voorstelling reageren de leerlingen soms zeer geëmotioneerd. De tijd is te beperkt om hierop door te gaan. Het komt wel tot uiting in andere ervaringen van de toneelgroep dat sommige leerlingen na de voorstelling een afspraak maken met de schoolpsycholoog of hun mentor.

- Er worden nu vier thema's in verschillende scènes gespeeld. Het is aan te bevelen om maar twee thema's te kiezen. Dit zou na overleg met de school of instelling die thema's kunnen betreffen die ook een probleem vormen op de school of instelling. Dit biedt de mogelijkheid om iets dieper op het onderwerp in te gaan en meer met de emoties van de leerlingen te doen.
- Om te kunnen constateren of er sprake is van (gedrags)veranderingen bij jongeren en leerlingen is het aan te bevelen om deze middels longitudinaal onderzoek (bijvoorbeeld monitoring) te volgen. Er zou meer gekeken moeten worden naar hoe jongeren omgaan met problematische situaties en naar de mogelijkheden van risicotaxatie.

De voorstelling 'Vieren' is volgens alle betrokkenen een zeer aansprekende manier om met jongeren een discussie aan te gaan over morele dilemma's. Stichting Formaat levert daarmee een duidelijke pedagogische bijdrage aan de morele ontwikkeling van jongeren.

LITERATUUR

Barbour, R., & Kitzinger, J. (1999). *Developing Focus Group Research: Politics, Theory and Practice*. London/New Delhi: Sage.

Boutellier, H. (2002). *De veiligheidsutopie, hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Deklerck, J., & Depuydt, A. (2004). Straf herstel en verbondenheid: Van individualiserende naar personerende verantwoordelijkheid. In B. van Stokkom (red.), *Straf en herstel: Ethische reflecties over sanctiedoeleinden* (pp. 211-228). Den Haag: Boom Juridische uitgevers.

Formaat. *Lesbrieven Formaat*. Rotterdam: Stichting Formaat.

Hooghiemstra, E. (2003). *Trouwen over de grens: Achtergronden van partnerkeuze van Marokkanen en Turken in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Krueger, R.A. (1988). *A practical guide for applied research*. Newbury Park: Sage.

Krueger, R.A. (1994). *Focus groups: A Practical Guide to Applied Research* (2nd Ed.). Newbury Park/London: Sage.

Matthijssen, R. (2004). *Anders Willen? Anders Doen! Forumtheater voor een bijzondere doelgroep*. Rotterdam: Stichting Formaat- Werkplaats voor participatief drama.

Merton, R., Fiske, M., & Kendall, P. (1956). *The focussed interview*. Glencoe, Illinois: The Free Press (heruitgegeven in 1990).

Merton, R.K. (1968). *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press.

Rutten, E., Stams, G.J., Vloet, L., & Dekovic, M. (2003). *Jeugdsport en morele socialisatie. Haalbaarheidsstudie naar een interventie met behulp van forumtheater*. Amsterdam: SCO Kohnstamm Instituut.

Schinkel, W. (2005). *Aspects of Violence*. Rotterdam: Erasmus Universiteit.

Spierings, F., & Goderie, M. (2004). *Eerst richten, dan pas schieten: Een technisch advies over de positionering van het JACD*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Spierings, F., Hughes, N., & Beirens, H. (2005). *Violence and Value Orientations: An under researched combination*. Rotterdam: Hogeschool Rotterdam.

Bijlage 1 Vragenlijst (versie 1 voor scholen)²

Vragenlijst jongeren

Toelichting

WAAROM DEZE VRAGENLIJST?

Jongeren maken allerlei dingen mee. Wij willen graag weten hoe jongeren eigenlijk over deze dingen denken. Daarom vragen we je deze lijst met vragen in te vullen. Wij gaan ook naar andere scholen en zo verzamelen we van heel veel jongeren in Nederland hun mening. Jij bent daar één van.

*De vragenlijst is niet voor jullie school. Niemand die jou kent krijgt de antwoorden te zien. **De antwoorden blijven geheim. Je hoeft ook niet je naam op te schrijven.** Om er voor te zorgen dat niemand kan zien wat jij hebt ingevuld, doe je als je klaar bent zelf je formulier in de envelop en je plakt deze dicht. De leerkracht zorgt ervoor dat de enveloppen bij ons komen.*

***Deze vragenlijst is geen test of proefwerk.** Het gaat ons om jouw mening. Er zijn dus geen goede of foute antwoorden, want alle antwoorden zijn goed!*

² Dit is de vragenlijst die in de eerste ronde is uitgezet op college St. Paul en De Radar.

HOE MOET IK HET INVULLEN?

Het is de bedoeling dat je eerst de vraag leest en daarna alle antwoorden bij die vraag bekijkt. Daarna bedenk je welk antwoord je wilt geven. Kleur dan het vierkantje dat vóór dit antwoord staat helemaal in. Er zijn een paar vragen waar je meerdere antwoorden op zou kunnen geven. Dit staat er dan bij. Dan kun je dus meer dan één hokje inkleuren.

WAT MOET IK DOEN ALS IK HET VERKEERDE HOKJE HEB INGEKLEURD?

Als je een vierkantje ingekleurd hebt, maar je wilt daarna toch eigenlijk een ander antwoord geven, zet dan een kruis door het vierkantje dat al ingekleurd is. Daarna kleur je het goede vierkantje in.

Heel veel succes!

Algemene vragen

1. Ben je een jongen of een meisje?

- Jongen
- Meisje

2. Hoe oud ben je?

- 11 jaar
- 12 jaar
- 13 jaar
- 14 jaar
- 15 jaar
- 16 jaar
- 17 jaar
- 18 jaar
- 19 jaar

3. In welk land ben je geboren?

- Nederland
- Turkije
- Marokko
- Suriname
- Aruba, Curaçao of Bonaire
- Kaapverdië

- Indonesië
- Een ander land dat niet hier wordt genoemd, ik ben namelijk geboren in een land dat ik nu zelf op de stippeltjes schrijf. Het land heet:
.....

4. In wat voor gezin woon je?

- Ik woon bij mijn vader en moeder thuis
- Ik woon bij mijn vader thuis
- Ik woon bij mijn moeder thuis
- Ik woon bij mijn moeder plus haar nieuwe partner
- Ik woon bij mijn vader plus zijn nieuwe partner
- Ik woon bij een andere verzorger thuis (bijvoorbeeld oom, tante, opa, oma, oudere broer of zus of anderen)
- Ik woon in een instelling: **ga naar vraag 7**
- Ik woon alleen: **ga naar vraag 7**
- Ik woon anders en dat schrijf ik nu zelf op de stippeltjes:
.....

5a. In welk land is je vader geboren?

- Nederland
- Turkije
- Marokko
- Suriname
- Aruba, Curaçao of Bonaire
- Kaapverdië
- Indonesië
- Een ander land dat hier niet wordt genoemd, hij is namelijk geboren in een land dat ik nu zelf op de stippeltjes schrijf. Het land heet:
.....
- Ik weet niet waar hij geboren is

5b. Deze vraag gaat over je vader/verzorger. Heeft hij werk buitenshuis?

- Ja, hij werkt 1 of 2 dagen in de week
- Ja, hij werkt 3 of 4 dagen in de week
- Ja, hij werkt 5 dagen per week
- Ja, hij werkt elke dag van de week en ook in het weekend
- Nee, hij heeft geen werk: **ga naar vraag 6a**
- Ik weet niet of hij (nu) werk heeft: **ga naar vraag 6a**

5c. Wanneer werkt hij?

(Je mag meerdere hokjes inkleuren als dit nodig is)

- Overdag
- 's Nachts
- 's Avonds
- Dit is verschillend
- Ik weet het niet

6a. In welk land is je moeder geboren?

- Nederland
- Turkije
- Marokko
- Suriname
- Aruba, Curaçao of Bonaire
- Kaapverdië
- Indonesië
- Een ander land dat hier niet wordt genoemd, zij is namelijk geboren in een land dat ik nu zelf op de stippeltjes schrijf. Het land heet:
.....
- Ik weet niet waar zij geboren is

6b. Deze vraag gaat over je moeder/verzorger. Heeft zij werk buitenshuis?

- Ja, zij werkt 1 of 2 dagen in de week
- Ja, zij werkt 3 of 4 dagen in de week
- Ja, zij werkt 5 dagen per week
- Ja, zij werkt elke dag van de week, ook in het weekend
- Nee, zij heeft geen werk: **ga naar vraag 7**
- Ik weet niet of zij (nu) werk heeft: **ga naar vraag 7**

6c. Wanneer werkt zij?

(Je mag meerdere hokjes inkleuren als dit nodig is)

- Overdag
- 's Nachts
- 's Avonds
- Dit is verschillend
- Ik weet het niet

7. Welke taal spreken jullie thuis meestal?

(Je mag meerdere hokjes inkleuren als jullie thuis meerdere talen spreken)

- Nederlands
- Turks
- Arabisch
- Berbers
- Koerdisch
- Portugees
- Papiamentó
- Sranantongo
- Javaans
- Hindi
- Chinees
- Ik weet niet hoe die taal heet
- Ik weet het niet want ik woonde nooit thuis
- Een andere taal die hier niet wordt genoemd en die ik nu zelf op de stippeltjes schrijf. De taal is:

.....

8. Ben je gelovig?

- Ja, ik ben katholiek
- Ja, ik ben protestant
- Ja, ik ben islamitisch
- Ja, ik ben joods
- Nee, ik ben niet gelovig
- Ja, ik heb een ander geloof dat hier niet wordt genoemd en dat ik nu zelf op de stippeltjes schrijf. Het geloof is:

.....

- Ik weet het niet

9. Is je familie belangrijk voor je?

- Sommige familieleden wel, andere familieleden niet
- Ja, heel erg belangrijk
- Ja, gewoon belangrijk
- Nee, mijn familie is niet zo belangrijk voor mij
- Nee, mijn familie betekent niks voor mij
- Ik weet niet of mijn familie belangrijk voor me is

10. Zijn vrienden of vriendinnen belangrijk voor je?

- Sommigen wel, anderen niet
- Ja, heel belangrijk
- Ja, gewoon belangrijk
- Nee, mijn vrienden en vriendinnen zijn niet zo belangrijk voor mij
- Nee, mijn vrienden en vriendinnen betekenen niks voor mij
- Ik weet niet of mijn vrienden belangrijk voor me zijn

11. De volgende vragen gaan over wat jij van bepaalde dingen vindt. Kleur het hokje in vóór het antwoord dat jouw mening is.

VECHTEN EN BEDREIGEN

Wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd ruzie met iemand zoekt?

- heel slecht
- beetje slecht
- helemaal niet slecht

Wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd iemand aanvalt met de bedoeling hem/haar pijn te doen?

- heel slecht
- beetje slecht
- helemaal niet slecht

Wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd meedoet aan een vechtpartij?

- heel slecht
- beetje slecht
- helemaal niet slecht

Wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd mensen bedreigt?

- heel slecht
- beetje slecht
- helemaal niet slecht

DIEFSTAL, STELEN

Wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd iets uit een portemonnee van bekenden steelt waarna hij de portemonnee weer teruglegt?

- heel slecht
- beetje slecht
- helemaal niet slecht

Wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd zakken rolt of tasjes rooft?

- heel slecht
- beetje slecht
- helemaal niet slecht

Wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd iets van klasgenoten steelt?

- heel slecht
- beetje slecht
- helemaal niet slecht

Wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd inbreekt in een winkel, bedrijf of school om iets te stelen?

- heel slecht
- beetje slecht
- helemaal niet slecht

VERNIELEN

Wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd straatverlichting of verkeersborden langs de weg vernielt of afbreekt?

- heel slecht
- beetje slecht
- helemaal niet slecht

Wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd gebouwen vernielt (graffiti, ruiten ingooien, vuurwerk brievenbus, lift blokkeren)?

- heel slecht
- beetje slecht
- helemaal niet slecht

Wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd een auto opzettelijk beschadigt?

- heel slecht
- beetje slecht
- helemaal niet slecht

Wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd stoelen in bus of trein kapotmaakt of beklad?

- heel slecht
- beetje slecht
- helemaal niet slecht

PESTEN

Wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd personeel in een winkel pest?

- heel slecht
- beetje slecht
- helemaal niet slecht

Wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd bewoners in de buurt bewust lastigvalt en treitert?

- heel slecht
- beetje slecht
- helemaal niet slecht

Wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd klasgenoten pest?

- heel slecht
- beetje slecht
- helemaal niet slecht

Wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd de leraar pest?

- heel slecht
- beetje slecht
- helemaal niet slecht

WAPENS

Wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd een wapen bij zich heeft als hij of zij uitgaat?

- heel slecht
- beetje slecht
- helemaal niet slecht

Wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd een wapen bij zich heeft op school?

- heel slecht
- beetje slecht
- helemaal niet slecht

Wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd een wapen bij zich draagt om te gebruiken in een gevecht?

- heel slecht
- beetje slecht
- helemaal niet slecht

Wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd wraak wil nemen met een wapen?

- heel slecht
- beetje slecht
- helemaal niet slecht

DRUGS EN ALCOHOL

Wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd in het openbaar alcohol nuttigt?

- heel slecht
- beetje slecht
- helemaal niet slecht

Wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd dronken in het openbaar is?

- heel slecht
- beetje slecht
- helemaal niet slecht

Wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd drugs gebruikt?

- heel slecht
- beetje slecht
- helemaal niet slecht

Wat vind je ervan als iemand van jouw leeftijd drugs verhandelt?

- heel slecht
- beetje slecht
- helemaal niet slecht

De volgende vragen gaan over wat jij in een bepaalde situatie zou doen. Stel je voor dat jij in die situatie zit en geef aan wat jij zou doen.

12. Stel: je bent in een andere stad, waar je niemand van jouw leeftijd kent. Je slentert wat rond. Dan loopt er een jongen die je niet kent in jouw richting. Tijdens het passeren botst hij opzettelijk tegen je aan. Je valt daardoor bijna. Wat zou je doen?

- Niets
- De jongen terugduwen en doorlopen
- 'Kijk even uit' zeggen en doorlopen
- De jongen uitschelden of slaan/schoppen
- Anders, en dat schrijf ik nu zelf op de stippeltjes. Ik zou:
.....

13. Stel: je bent op een feest bij iemand thuis. Eén van je vrienden biedt je harddrugs aan, bijvoorbeeld cocaïne. Wat zou je doen?

- De drugs aannemen en gebruiken
- Gewoon 'nee dank je' zeggen
- Zeggen dat je tegen gebruik van harddrugs bent
- Een smoesje bedenken waardoor je weg moet en weggaan
- Anders, en dat schrijf ik nu zelf op de stippeltjes. Ik zou:
.....

14. Stel: je staat met een vriendin in een kledingwinkel. Dan zie je dat zij een T-shirt pakt en in haar tas stopt. Ze glimlacht naar je en zegt: "Pak er ook één, er is toch niemand die het ziet". Er is verder niemand die jullie ziet: geen personeel en ook geen andere klanten. Wat zou je doen?

- Haar negeren
- Ook een T-shirt pakken en de winkel verlaten
- Haar zeggen dat ze het T-shirt terug moet leggen
- Doen alsof ze een grapje maakt en haar vragen het T-shirt terug te leggen
- Anders, en dat schrijf ik nu zelf op de stippeltjes. Ik zou:
.....

15. Stel: het is acht uur 's avonds op een doordeweekse dag. Je staat op het punt om naar vrienden te gaan. Dan vraagt je moeder waar je naartoe gaat. Je zegt: "oh gewoon, wat vrienden opzoeken". Ze antwoordt: "Ach, je bent al zo vaak weg. Vanavond blijf je maar eens thuis". Wat zou je doen?

- Gewoon uitgaan
- Uitleggen wat je met je vrienden gaat doen, zeggen hoe laat je weer thuis komt en vragen of je weg mag gaan

- Niks zeggen en thuis blijven
- Ruzie met haar maken
- Anders, en dat schrijf ik nu zelf op de stippeltjes. Ik zou:

16. Van de volgende uitspraken willen we graag weten of je het daar mee eens bent. Kleur het vierkantje van het antwoord in dat het meest op jou van toepassing is.

Een *flying kick* in het echt kan mooi zijn

- helemaal niet mee eens
- niet mee eens
- niet eens, maar ook niet oneens
- eens
- helemaal eens

Af en toe is het leuk om iemand die dat verdient een klap te geven

- helemaal niet mee eens
- niet mee eens
- niet eens, maar ook niet oneens
- eens
- helemaal eens

Ik vind het vreselijk als mensen geweld gebruiken

- helemaal niet mee eens
- niet mee eens
- niet eens, maar ook niet oneens
- eens
- helemaal eens

Ik vind het prettiger om een ruzie uit te praten dan om iemand waar je ruzie mee hebt in elkaar te slaan

- helemaal niet mee eens
- niet mee eens
- niet eens, maar ook niet oneens
- eens
- helemaal eens

Ik kan me voorstellen dat je iemand die je niet kent voor de lol een klap geeft

- helemaal niet mee eens
- niet mee eens
- niet eens, maar ook niet oneens
- eens
- helemaal eens

Geweld op tv is leuk, maar in het echt kan het ook leuk zijn

- helemaal niet mee eens
- niet mee eens
- niet eens, maar ook niet oneens
- eens
- helemaal eens

17. De volgende vragen gaan over hoe vaak jij zelf iets doet. Kleur het juiste hokje in.

a. Hoe vaak heb je in de afgelopen 12 maanden gevochten?

- 0 keer
- 1-2 keer
- 3-5 keer
- 6-9 keer
- 10 keer of vaker

Wanneer was de laatste keer ongeveer?

- Deze week
- Een paar weken geleden
- 1 of 2 maanden geleden
- Tussen de 2 en 6 maanden geleden
- Een half jaar tot een jaar geleden
- Ik weet echt niet meer wanneer dit ongeveer was

b. Hoe vaak heb je in de afgelopen 12 maanden iets gestolen?

- 0 keer
- 1-2 keer
- 3-5 keer
- 6-9 keer
- 10 keer of vaker

Wanneer was de laatste keer ongeveer?

- Deze week
- Een paar weken geleden
- 1 of 2 maanden geleden
- Tussen de 2 en 6 maanden geleden
- Een half jaar tot een jaar geleden
- Ik weet echt niet meer wanneer dit ongeveer was

c. Hoe vaak heb je in de afgelopen 12 maanden opzettelijk iets vernield?

- 0 keer
- 1-2 keer
- 3-5 keer
- 6-9 keer
- 10 keer of vaker

Wanneer was de laatste keer ongeveer?

- Deze week
- Een paar weken geleden
- 1 of 2 maanden geleden
- Tussen de 2 en 6 maanden geleden
- Een half jaar tot een jaar geleden
- Ik weet echt niet meer wanneer dit ongeveer was

d. Hoe vaak heb je in de afgelopen 12 maanden opzettelijk iemand gepest?

- 0 keer
- 1-2 keer
- 3-5 keer
- 6-9 keer
- 10 keer of vaker

Wanneer was de laatste keer ongeveer?

- Deze week
- Een paar weken geleden
- 1 of 2 maanden geleden
- Tussen de 2 en 6 maanden geleden
- Een half jaar tot een jaar geleden
- Ik weet echt niet meer wanneer dit ongeveer was

e. Hoe vaak heb je in de afgelopen 12 maanden een wapen bij je gedragen?

- 0 keer
- 1-2 keer
- 3-5 keer
- 6-9 keer
- 10 keer of vaker

Wanneer was de laatste keer ongeveer?

- Deze week
- Een paar weken geleden
- 1 of 2 maanden geleden
- Tussen de 2 en 6 maanden geleden
- Een half jaar tot een jaar geleden
- Ik weet echt niet meer wanneer dit ongeveer was

f. Hoe vaak heb je in de afgelopen 12 maanden softdrugs zoals hasj of marihuana (wiet) gebruikt?

- 0 keer
- 1-2 keer
- 3-5 keer
- 6-9 keer
- 10 keer of vaker

Wanneer was de laatste keer ongeveer?

- Deze week
- Een paar weken geleden
- 1 of 2 maanden geleden
- Tussen de 2 en 6 maanden geleden
- Een half jaar tot een jaar geleden
- Ik weet echt niet meer wanneer dit ongeveer was

g. Hoe vaak heb je in de afgelopen 12 maanden extasy (drugs) gebruikt?

- 0 keer
- 1-2 keer
- 3-5 keer
- 6-9 keer
- 10 keer of vaker

Wanneer was de laatste keer ongeveer?

- Deze week
- Een paar weken geleden
- 1 of 2 maanden geleden
- Tussen de 2 en 6 maanden geleden
- Een half jaar tot een jaar geleden
- Ik weet echt niet meer wanneer dit ongeveer was

h. Hoe vaak heb je in de afgelopen 12 maanden harddrugs zoals cocaïne, heroïne, speed of amfetaminen gebruikt?

- 0 keer
- 1-2 keer
- 3-5 keer
- 6-9 keer
- 10 keer of vaker

Wanneer was de laatste keer ongeveer?

- Deze week
- Een paar weken geleden
- 1 of 2 maanden geleden
- Tussen de 2 en 6 maanden geleden
- Een half jaar tot een jaar geleden
- Ik weet echt niet meer wanneer dit ongeveer was

i. Hoe vaak heb je in de afgelopen 12 maanden verdovende middelen, zoals valium, lijm, poppers, paddo's gebruikt?

- 0 keer
- 1-2 keer
- 3-5 keer
- 6-9 keer
- 10 keer of vaker

Wanneer was de laatste keer ongeveer?

- Deze week
- Een paar weken geleden
- 1 of 2 maanden geleden
- Tussen de 2 en 6 maanden geleden
- Een half jaar tot een jaar geleden
- Ik weet echt niet meer wanneer dit ongeveer was

j. Hoe vaak ben je in de afgelopen 12 maanden dronken geweest?

- 0 keer
- 1-2 keer
- 3-5 keer
- 6-9 keer
- 10 keer of vaker

Wanneer was de laatste keer ongeveer?

- Deze week
- Een paar weken geleden
- 1 of 2 maanden geleden
- Tussen de 2 en 6 maanden geleden
- Een half jaar tot een jaar geleden
- Ik weet echt niet meer wanneer dit ongeveer was

k. Hoe vaak heb je in de afgelopen 12 maanden iemand bedreigd (bijvoorbeeld met een wapen, via internet, brief, mobieltje)

- 0 keer
- 1-2 keer
- 3-5 keer
- 6-9 keer
- 10 keer of vaker

Wanneer was de laatste keer ongeveer?

- Deze week
- Een paar weken geleden
- 1 of 2 maanden geleden
- Tussen de 2 en 6 maanden geleden
- Een half jaar tot een jaar geleden
- Ik weet echt niet meer wanneer dit ongeveer was

18a. Wat zijn in jouw ogen de twee ergste dingen die je in de afgelopen 12 maanden gedaan hebt?

- Ik heb niets gedaan, dus ik kleur alleen dit hokje in:
ga naar vraag 19
- Vechten
- Stelen
- Opzettelijk iets vernielen
- Opzettelijk iemand pesten
- Wapens bezitten/gebruiken
- Drugs gebruiken
- Dronken zijn
- Iemand bedreigen met een wapen
- Seks hebben voor geld
- Verder gaan met seks dan ander wilde
- Anders en dat schrijf ik nu op de stippeltjes:

.....

18b. Kijk naar het antwoord dat je als eerste aangekruist hebt in de vraag hierboven; hoe voelde je je toen je het deed? Het was:

- Leuk en spannend
- Spannend en eng
- Leuk én eng
- Niet leuk, niet eng en niet spannend , maar anders, en dat schrijf ik op de stippeltjes. Ik vond het:

.....

18c. Waarom deed je het, denk je?

- Omdat ik het wilde
- Omdat anderen zeiden dat ik het moet doen
- Omdat ik er anders niet bij hoor, iedereen doet het
- Omdat ik er geld voor kreeg
- Ik weet het niet

18d. Wat vindt je familie ervan, denk je?

- Heel slecht
- Beetje slecht
- Helemaal niet slecht
- Ik weet niet wat zij ervan vinden
- Zij weten daar niks van

18e. Wat vinden je vrienden of vriendinnen ervan?

- Heel slecht
- Beetje slecht
- Helemaal niet slecht
- Ik weet niet wat zij ervan vinden
- Zij weten daar niks van

18f. Kijk naar het antwoord dat je als tweede aangekruist hebt bij vraag 18a hierboven; hoe voelde je je, toen je het deed? Het was:

- Leuk en spannend
- Spannend en eng
- Leuk én eng
- Niet leuk, niet eng en niet spannend , maar anders, en dat schrijf ik op de stippeltjes. Ik vond het:

.....

18g. Waarom deed je het, denk je?

- Omdat ik het wilde
- Omdat anderen zeiden dat ik het moet doen
- Omdat ik er anders niet bij hoor, iedereen doet het
- Omdat ik er geld voor kreeg
- Ik weet het niet

18h. Wat vindt je familie ervan, denk je?

- Heel slecht
- Beetje slecht
- Helemaal niet slecht
- Ik weet niet wat zij ervan vinden
- Zij weten daar niks van

18i. Wat vinden je vrienden/vriendinnen ervan?

- Heel slecht
- Beetje slecht
- Helemaal niet slecht
- Ik weet niet wat zij ervan vinden
- Zij weten daar niks van

19a. Ben je wel eens doorverwezen naar bureau Halt of heb je wel eens moeten harken of vegen toen je iets verkeerd had gedaan?

- Nee, nooit, ga naar vraag 20
- Ja

19b. Weet je nog waarom dat toen was?

- Vernieling
- Baldadigheid, stoer doen
- Vuurwerk
- Brandstichting
- Poging tot diefstal
- Graffiti, bekladding
- Heling
- Het was om iets anders, dat schrijf ik nu op de stippeltjes:

.....

20. Spijbel je wel eens?

- Nooit
- 1 tot 5 keer per jaar
- 6 tot 10 keer per jaar
- 10 keer en meer per jaar
- Ik weet niet hoe vaak, ik ben de tel kwijt

21. Nu volgen weer een aantal uitspraken. Kleur weer het vierkantje in van het antwoord dat het meest op jou van toepassing is

Ik denk graag goed na voor ik een besluit neem

- Nee
- Soms wel, soms niet
- Ja

Alles wat ik wil moet zo snel mogelijk gebeuren

- Nee
- Soms wel, soms niet
- Ja

Ik doe vaak dingen zonder na te denken over de gevolgen

- Nee
- Soms wel, soms niet
- Ja

Ik doe vaak allerlei dingen door elkaar, in plaats van één ding tegelijk

- Nee
- Soms wel, soms niet
- Ja

Ik durf altijd meer dan mijn vrienden

- Nee
- Soms wel, soms niet
- Ja

Je moet alles eens in je leven geprobeerd hebben, ook als het gevaarlijk is

- Nee
- Soms wel, soms niet
- Ja

Als ik een relletje zie, loop ik liever een blokje om

- Nee
- Soms wel, soms niet
- Ja

Ik ben best goed in het oplossen van problemen

- Nee
- Soms wel, soms niet
- Ja

Als ik een probleem heb, ga ik eerst even nadenken en onderneem dan actie

- Nee
- Soms wel, soms niet
- Ja

Als iets me niet lukt, dan is er altijd wel iemand die me daarbij kan helpen

- Nee
- Soms wel, soms niet
- Ja

Ik vind het stom om hulp te vragen aan anderen als ik iets niet weet of niet kan

- Nee
- Soms wel, soms niet
- Ja

Ik vind dat je problemen zonder hulp van anderen moet oplossen

- Nee
- Soms wel, soms niet
- Ja

Ik ga nieuwe situaties zoveel mogelijk uit de weg

- Nee
- Soms wel, soms niet
- Ja

Over veranderingen maak ik met niet al te druk: meestal komt alles op zijn pootjes terecht

- Nee
- Soms wel, soms niet
- Ja

Van nieuwe situaties kun je veel opsteken

- Nee
- Soms wel, soms niet
- Ja

Als ik iets fouts heb gedaan, dan voel ik me daar lang schuldig over

- Nee
- Soms wel, soms niet
- Ja

Als iets minder leuk is dan ik van tevoren had gedacht, dan ben ik meestal erg teleurgesteld

- Nee
- Soms wel, soms niet
- Ja

22. **Je bent klaar met de vragenlijst. Tot slot willen we nog vragen aan te geven hoe je het vond om deze vragenlijst in te vullen.**

Ik vond de vragen van deze vragenlijst

- Makkelijk
- Niet makkelijk maar ook niet moeilijk
- Moeilijk

Ik vond het onderwerp van deze vragenlijst

- Een interessant onderwerp
- Leuk, want ik heb er veel mee te maken
- Een stom onderwerp
- Vervelend, want je moet over jezelf vertellen
- Ik heb er niet echt een mening over

Ik vond het invullen van deze vragenlijst

- Kort duren en niet te veel moeite kosten
- Lang duren en veel moeite kosten
- Niet veel en niet weinig moeite kosten

Heel erg bedankt voor je medewerking!!!

Colofon

opdrachtgever	Stichting Formaat
financier	VSB Fonds
auteurs	Drs. D.J. Mak, dr. M.J. Steketee, drs. S.O. Tan
eindredactie	Tekstbureau Schakenraad, Oss
omslag	Grafitall, Valkenswaard
basisontwerp binnenwerk	Gerda Mulder BNO, Oosterbeek
opmaak	Drukkerij Regeer, Dongen
uitgave	Verwey-Jonker Instituut Programma Jeugd, opvoeding en onderwijs Kromme Nieuwegracht 6 3512 HG Utrecht telefoon 030-2300799 telefax 030-2300683 e-mail secr@verwey-jonker.nl website www.verwey-jonker.nl

De publicatie

De publicatie kan gedownload en/of besteld worden via onze website:
<http://www.verwey-jonker.nl>.

Behalve via deze site kunt u producten bestellen door te mailen naar verwey-jonker@adrepak.nl of faxen naar 070-359 07 01, onder vermelding van de titel van de publicatie, uw naam, factuuradres en afleveradres.

ISBN 90-5830-198-2

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2006

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut. Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction is allowed, on condition that the source is mentioned.